

ҒАЛАБА БОҒИ МАНЗАРАСИ

Фашизм устидан қозонилган ғалабанинг 75 йиллиги муносабати билан бунёд этилган Ғалаба боғи халқимизнинг ғурури, фахру ифтихори тимсолидир. Ушбу мажмуа наинки тарихий хотира кўзгуси, балки ҳайкалтарошлик ва меъморчилик санъати намунаси сифатида ҳам катта эстетик аҳамият касб этади.

Ўзбекистон халқи Иккинчи жаҳон урушида ғалабани таъминлашга улкан ҳисса қўшган. Лекин бу жасоратни бор кўлами билан кўрсатиб берадиган яхлит мажмуа йўқ эди. Ўтган йили Президентимиз улкан боғ барпо этиб, халқимиз қахрамонлигини абадийлаштириш ташаббусини илгари сурганди.

Шундан сўнг, илмий-иждоий жамоатчиликнинг таклифлари, хорижий мамлакатлар тажрибаси асосида бадиий-меъморий концепция ишлаб чиқилди. Давлатимиз раҳбари бу борадаги лойиҳалар билан бир неча бор танишди. Тошкент шаҳрининг Олмазор туманида 12 гектардан зиёд жой ажратилиб, улкан қурилиш-ободонлаштириш ишлари амалга оширилди.

Ғалаба боғи ҳар бири алоҳида мавзуга эга бўлган икки қисмдан иборат. Биринчисида ўзбекистонликларнинг жанглардаги иштирокидан лавҳалар,

иккинчисида фронт ортидаги республикаимиз ҳаёти акс этган.

Ғалаба боғида “Мангу жасорат”, “Матонат мадҳияси” монументлари қад ростлаган. Шунингдек, унинг таркибида Шон-шараф музейи ва “Кўз ёши” мажмуаси мавжуд.

Шон-шараф музейида шонли тарих ўз ифодасини топган. Тарихий факт ва воқеалар замонавий технологиялар, интерактив усуллар ёрдамида акс эттирилган.

Музей олтита бўлимдан иборат бўлиб, 1-бўлимда республикаимиз аҳолисининг фронтга сафарбар этилиши, жанг майдонларидаги жасорати тасвирланган. Иккинчи бўлим “Ўзбекистон – фронт учун ишончли таянч кўргони” деб номланган. Кейинги бўлимда уруш йилларида юртимиздаги илм-фан, таълим, маданият, соғлиқни сақлаш соҳалари на-

мойиш этилган. 4-бўлим “Уруш ва ғалаба ҳақида хотиралар, халқнинг қувонч ва шодлиги” деб аталган бўлса, навбатдаги шўъбада уруш йилларидаги бадиий адабиёт, санъат ва матбуот ҳақида ҳикоя қилинган.

«Мардлар жасорати мангу яшайди» номли 6-бўлимдан 33 жилдлик «Хотира» китоби, шунингдек, байрам муносабати билан нашр этилган китоб-альбом ва бошқа экспонатлар ўрин олган.

Кўз шаклидаги «Кўз ёши» бадиий мажмуасида урушнинг мудҳишлиги, миллати ва динидан қатъи назар, барча одамлар бирлиги ифодаланган.

Боғ ҳудудида бир неча мармар деворларда композицион паннолар барпо этилган. Уларда саркарда боболаримиз тарихдан лавҳалар, Иккинчи жаҳон урушига оид энг муҳим маълумотлар, миллий армиямизнинг ҳозирги жанговар ҳолати акс эттирилган. Уруш йилларидаги куй-қўшиқлар ва хабарлар асосида тарихий муҳит жонлантирилган.

Барчиной АЛИМОВА
Наманган ихтисослаштирилган санъат мактаб-интернати ўқитувчиси

ФИДОЙИЛАРНИ ЯНГИ ОРДЕН ВА МЕДАЛЛАР КУТМОҚДА

Миллат генофондини асраш, соғломлаштириш ва янгилаш масаласи Истиқлол йилларида долзарб вазифага айланди. “Баркамол авлод”, “Соғлом авлод” каби йиллар номида айни шу жиҳат ўз аксини топгани ҳам фикримиз далилидир. Шу ишларнинг узвий давоми сифатида Президент Шавкат Мирзиёев томонидан мактабгача ва бошланғич таълимга алоҳида эътибор қаратилаётгани барчамизнинг кўнгилмиздаги орзунинг рўёби бўлди. Соғлом ва баркамол авлод учун фидойиларча меҳнат қилаётган юртдошларимизни янги рағбатлар, янги мукофотлар кутаётгани эса янада қувончли ҳолдир.

Олий Мажлис Сенатининг тўртинчи ялпи мажлисида “Саломатлик” орденини таъсис этиш тўғрисида”ги ҳамда “Соғлом турмуш” медалини таъсис этиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунлари муҳокама этилди.

“Саломатлик” ордени икки даражадан иборат бўлиб, I даражаги “Саломатлик” ордени билан тиббиёт соҳасини ривожлантириш, замонавий талаблар асосида такомиллаштириш ва аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш ишларида муносиб ҳисса қўшганлар тақдирланади.

II даражаги ордени билан эса аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш, турли касалликларнинг

барвақт олдини олиш ва бартараф этишда фаол иштирок этган шахслар мукофотланади.

Аҳоли орасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш, шахсий гигиена қоидаларига риоя қилишни кенг тарғиб қилиш, жисмоний тарбия ва бадантарбияни кундалик турмуш тарзига айлантириб, жамоатчиликка шахсий намуна бўлаётган ҳамюртларимиз хизматларини эътироф этиш мақсадида “Соғлом турмуш” медали таъсис этилмоқда.

“Саломатлик” ордени ҳамда “Соғлом турмуш” медали билан чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар ҳам тақдирланиши мумкин.

Эслатиб ўтамиз, мустақиллик давридаги илк Давлат мукофоти ҳам айнан шу йўналишда бўлиб, II даражадан иборат “Соғлом авлод учун” ордени деб номланган.

Шунингдек, Сенат ялпи мажлисида “Фахрий мураббий” орденини таъсис этиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни кўриб чиқилди.

Қонунга илова сифатида “Фахрий мураббий” ордени тўғрисида низом ҳамда “Фахрий мураббий” орденининг тавсифи тасдиқланди.

**Мунаввархон
МАМАТВАЛИЕВА**
Наманган шаҳридаги
51-мактаб ўқитувчиси

Факт ва рақамлардаги аниқлик, улардаги ўзгаришларни мунтазам кузатиб бориш тарих фани ўқитувчисининг муҳим вазифаларидан биридир. Шу маънода Президент Шавкат Мирзиёевнинг Хотира ва Қадрлаш куни муносабати билан сўзлаган нутқида таъкидланган қуйидаги рақамлар тарихчи муаллимларнинг келгуси дарс жараёнларида қўл келиши шубҳасиз.

II ЖАҲОН УРУШИ ТАРИХИ: РАҚАМЛАР ЎЗГАРДИ

Иккинчи жаҳон уруши йилларидаги тарихимизни ўрганишда том маънода янги давр бошланди, деб айтишга бугун барча асосларимиз бор. Масалан, шу вақтга қадар уруш бошланган пайтда юртимиз аҳолиси 6 миллион 551 минг кишини ташкил этган ва уларнинг 1 миллион 500 мингга яқини урушда иштирок этган, деб ҳисобланар эди.

Янги топишган маълумотларга кўра, Ўзбекистондан 1 миллион 951 мингга яқин киши урушга сафарбар этилгани аниқланди. Демак, ҳар уч нафар ўзбекистонликдан биттаси қўлига қурол олиб, фашизмга қарши жанг қилган.

Аёвсиз жангларда мардона қатнашган қарийб 451 минг нафар юртдошимизнинг номлари ва тақдири шунча йиллар мобайнида эътибордан четда қолиб келганини албатта адолатдан, деб бўлмайти.

Шунингдек, ўша даврда “қулоқ” сифатида бошқа ўлкаларга сургун қилинган 59 мингдан ортиқ ватандошимиз ҳам ҳаракатдаги армияга сафарбар этилгани маълум бўлди.

Илгари 396 минг нафар Ўзбекистон фуқароси урушда ҳалок бўлган, деб айтиларди. Аслида бу рақам 538 мингдан зиёд бўлган.

Бундан ташқари, фронтда бедарак йўқолганлар ҳақидаги маълумотлар ҳам тўлиқ эмасди. Ҳозирги вақтда 158 мингдан кўпроқ ҳамюртимиз урушда бедарак кетгани аниқланди.

Олиб борилган илмий изланишлар туфайли жанговар ордени ва медаллар билан мукофотланган Ўзбекистон вакилларининг сони бўйича ҳам ойдинлик киритилди. Шу пайтга қадар бу кўрсаткич 120 минг нафар деб қайд этиларди. Янги маълумотларга асосан 200 мингдан зиёд аскар ва офицерларимиз жанговар давлат мукофотлари билан тақдирлангани аниқланди. Жумладан, илгари 280 нафар деб ҳисоблаб келинган ўзбекистонлик Совет Иттифоқи Қаҳрамонларининг сони 301 та экани, 70 нафар юртдошимиз учала даражадаги Слава орденига сазовор бўлгани ҳужжатлар орқали ўз тасдиғини топди.

Янги аниқланган маълумотларга кўра, уруш ўчоғига айланган ўлкалардан Ўзбекистонга 1 миллион 500 минг киши, жумладан, 250 мингдан зиёд бола эвакуация қилинган.

Акрамжон ҲУСАЙНОВ
Янгиқўрғон туманидаги 13-мактаб
ўқитувчиси

СИНОВ ТЕСТЛАРИ СОДДАЛАШАДИ

Давлат Тест маркази абитуриентлар учун Тест технологияларини ривожлантириш бошқармасидаги Умумтаълим фанлари бўйича тест топшириқларини шакллантириш бўлими томонидан амалга оширилаётган ишлар хусусида маълумот берди.

Таъкидланишича, жорий йил қабул тест синовларида қўлланиладиган тест топшириқлари ўтган йилларда фойдаланилган тест топшириқларига нисбатан соддалаштирилади.

2019/2020-ўқув йилида олий таълим муассасаларига ўқишга қабул учун ўтказилган тест синовлари жараёнида тарих ва география фанларидан ёзувсиз харита, жадвал, расмли тест топшириқлари қўлланилган эди.

Абитуриентларнинг тест топшириқларини тез англай олиши, фикрлаш кўникмаларини ривожлантириш мақсадида эндиликда яна чет (**инглиз, немис, француз**) тилларидан ҳам ҳолатни ифодалашда расмли тест топшириқлари шакллантирилмоқда. Бу одат-

даги талабдан анча осон бўлади дегани.

Шунингдек, **биология** ва **кимё** фанларидан расм-

ли тест топшириқлари сони кўпайтирилмоқда.

Булардан ташқари, **она тили ва адабиётдан** мустақил ўқиш учун тавсия қилинган бадиий асарлардан ва фанга оид чизмалар ҳамда

маълум матндан алоҳида туширилган **сўзлар – луғат** асосида шакллантирилаётган тест топшириқлари сонини кўпайтириш устида ҳаракатлар олиб борилмоқда.

Кимё фанидан шакллантирилаётган тест топшириқлари таркибида назарий саволлар сонининг оширилиши ва лаборатория ишларига оид тест топшириқларини яратиш жараёнлари давом этапти.

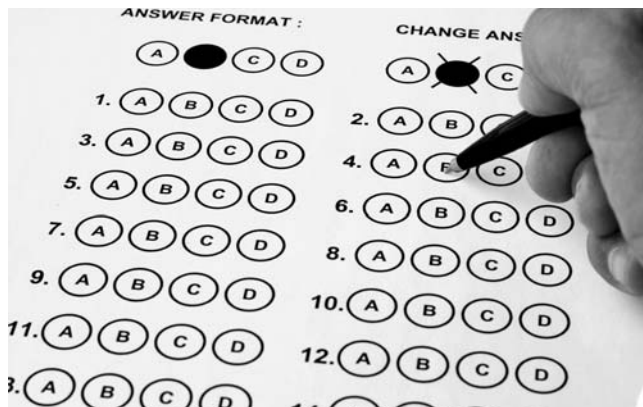
Соддалаштириш ишлари **физика** фани бўйича ҳам амалга оширилмоқда ва бу қуйидаги кўринишда акс этади:

- биринчи қийинлик даражасидаги (энг осон) тест топшириқлари сони 6 тадан 10 тагача кўпайтирилади;

- жами тест топшириқлари таркибида назарий тест топшириқларининг улуши оширилади;

- абитуриентларга қулайлик яратиш мақсадида **«Доимий физик катталиклар жадвали»** ишлаб чиқилди ва у тест синовлари жараёнида тақдим этилади.

ИМТИҲОНЛАР ИККИТА ФАН АСОСИДА ЎТКАЗИЛАДИМИ?

Карантин давридаги қийинчиликларни ҳисобга олиб, бу йилги тест синовларини абитуриентлар учун мақбул усулда ташкиллаш режалаштирилмоқда. Мутасаддилар кириш имтиҳонлари бешта фан эмас, балки иккита фан асосида ўтказилиши

борасида. маълумот беришмоқда. Бошқача айтганда, мажбурий фанлар бўйича 15 тадан иборат тестлардан синов жараёнида фойдаланилмайди. Абитуриентлар фақат ихтисослик фанлари бўйича 60 та тест асосида имтиҳон топширишади. Газетамизнинг мазкур сони кўлингизга етиб боргунча бу масалага ойдинлик киритилади.

GRAFIKNI TUSHUNISH QIYINMI?

Dars mashg'ulotlarida, jumladan, laboratoriya ishining yakunini grafik tasvirlashda, fizikaga doir grafik masalalar yechilayotganda o'quvchilardan: «Ustoz, grafikni tasvirlay olmadim», «Grafik masalani yecholmadim», «Grafikka tushunmadim», singari iqrorlarni ko'p eshitaman. Nima uchun o'quvchilar grafiklarni tushunishga va ularga doir masalalar yechishga qiynalishadi? Bu tushunchani o'qituvchi o'quvchiga yetkazib bera olmayaptimi yoki o'quvchi o'zi uquvsizmi? Bu kabi savollar meni juda ko'p o'ylantiradi.

Fizika o'qitish fizik eksperimentlar namoyishi va laboratoriya ishlarini o'tkazish bilan bevosita bog'langan. Darslarda laboratoriya ishi natijalari kam ishlab chiqiladi va kam muhokama qilinadi. Chunki vaqtimiz chegaralangan. Shuning uchun laboratoriya ishlarining ahamiyati pasayib ketadi. Laboratoriya ishida kuzatilayotgan fizik jarayonning qanday borishi no'malum bo'lganda, grafik bu fizik jarayon haqida tasavvur beradi va fizik miqdorlar haqida qanday bog'lanish borligini aniqlashga imkon yaratadi. Fizikadan ba'zi masalalarni grafik usulda yechish o'rganilayotgan fizik hodisaning ayoniy bo'lishini ta'minlaydi, masalani matematik usulda yechganda esa hamma vaqt ham bunga erishib bo'lmaydi. O'qituvchi yuqoridagi jarayonlarni astalik bilan o'quvchilarga tushuntirib borishi ularning bilimidagi bo'shliqning to'lishiga yordam beradi. O'quvchilarning fizik qonuniyatlarni to'g'ri tushunishlari va ongli ravishda o'zlashtirishlari ko'p jihatdan o'qituvchining mahorati va

tajribaliligiga, o'quvchilarning qanday uqib olganliklariga bog'liqdir.

Grafik metoddan, xususan, fizik jarayonlar va qonuniyatlaridan, grafiklaridan foydalanish o'quvchilar bilimining puxta bo'lishiga juda samarali ta'sir ko'rsatadi va kelgusida o'z ma'lumotlarini mustaqil oshirishga yordam beradi. Grafik fizik qonuniyatni miqdor jihatdan ifodalaydi. O'quvchilar faqat ancha yuqori matematik bilimga ega bo'lganlaridagina funksional bog'lanishning analitik ifodasi ko'rinishida tasavvur qila olishlari mumkin bo'lgan narsalarni grafikda oson ko'rsatish imkoniyati mavjud. Masalan, jismning erkin tushishda va biror boshlang'ich tezlik bilan tik yuqoriga ko'tarilishda o'tgan yo'li va harakat tezligi grafiklarini chizish bu harakatlar tekis o'zgaruvchan harakatning xususiy hollari ekanini tushunib olishga yordam beradi. Shuningdek, gorizontal yo'nalishda otilgan yoki gorizontalga burchak ostida otilgan jism harakatining trayektoriyasini chizishga doir masala va mashqlar o'quvchining tekis harakat va tekis o'zgaruvchan harakat qonunlarni mohiyatiga yetib takrorlashiga, harakat grafigi va harakat trayektoriyasining boshqa-boshqa tushunchalar ekanligini tushunib olishiga yordam beradi.

Grafik mashqlar quyidagilardan iborat: jadval ma'lumotlariga ko'ra grafik chizish, bir grafik asosida boshqasini chizish, fizik qonuniyatga ko'ra grafik chizish. Asosiy maqsad grafikni chizishgina emas. Grafiklarni chizib, so'ng tahlil qilinmasa, grafik mashqlarni bajarish bilan bo'g'liq barcha metodik

imkoniyatlardan foydalanib bo'lmaydi. Har bir chizilgan grafik o'quvchilar bilan birga shunday muhokama qilinishi kerakki, bunda birinchidan, fizik hodisaning grafik yordamida tasvirlangan barcha tomonlari ravshan aniqlanishi, ikkinchidan, bu grafik fizik hodisalarni ng yanada chuqurroq o'rganilishiga olib kelishi kerak. Grafik chizishning yana bir metodik ahamiyati, bunda grafik mashq qilish grafikni o'qish bilan qo'shib olib boriladi.

Grafikdan foydalana bilgan o'quvchi o'lchov asbobining bo'lim qiymatini xatosiz aniqlay oladi, o'z kuzatish va o'lchashlarini jadval shaklida yoza biladi.

Bu yerda tahlil qilayotgan masalamizning psixologik tomonini ham aytib o'tish kerak. Grafik metoddan keng foydalanilganda masalaga o'quvchilarning faqat tafakkur va zehni emas, shu bilan birga ularning ko'rish hamda harakatlanish faoliyati ham jalb etiladi va rivojlanadi. Turli hisoblashlar o'rnida ishlatiladigan grafik mashqlarni bajarish o'quvchilarda kamroq zo'riqish hosil qiladi. Shuning uchun darsda o'quvchilar bilan tez-tez grafik mashqlar bajarib turish kerak. Bunda grafik metodning o'zlashtirilishi tobora o'quvchining kelgusida o'z amaliy faoliyatida foydalana oladigan malakasiga aylanib boradi. O'quvchi tafakkurini uning harakatlari bilan bog'lovchi bu metodning fizika o'qitishdagi ahamiyati g'oyat kattadir.

Yulduzxon

ABDUVOHIDOVA

Chortoq tumanidagi

31-sonli maktab o'qituvchisi

1. «...Qipchoq elda uydin oti». Misrada qo'llangan «uy» so'zining adabiy me'yori qaysi javobda to'g'ri berilgan?

- A) hovli B) sigir
C) to'plam D) suv

2. Bu ishning kamchiqligi sizday tiri sh q o q insonlarni boshqalar oldida o'sal bo'lishdan ehtiyotlaydi.

Mazkur gapda so'z yasovchi qo'shimchalar soni nechta?

- A) 2 ta B) 4 ta C) 5 ta D) 3 ta

3. Qaysi javobdagi barcha so'zlar to'g'ri yozilgan?

- A) jaholat, rayhon, havas, himoya
B) xotira, zaxmat, dasturxon, faxr
C) xitob, jahon, sahovat, poytaht
D) xavas, xayol, jahon, xitob

4. Qaysi so'z «sekin» so'zining antonimi bilan ma'nodoshlik hosil qila oladi?

- A) ohista B) jadal
C) juda D) nihoyatda

5. Bir kuni chol bechora qo'li titrab, osh suzib berilgan kosasini tushirib sindirdi, buni ko'rgan kelini nordon so'zlar aytib uning ko'nglini vayron qildi.

Ushbu gapda nechta o'timli fe'l qatnashgan?

- A) 3 ta B) 4 ta
C) 5 ta D) 6 ta

6. Tutuq belgisi (apostrof) bilan tugagan bo'g'inlarni keyingi yo'lga ko'chirish qanday amalga oshiriladi?

- A) tutuq belgisi keyingi yo'lga ko'chiriladi
B) bu belgi ajratilmaydi, oldingi yo'lga qoladi
C) bu belgi unidan keyin kelsa, keyingi yo'lga ko'chiriladi, undoshdan keyin kelsa, oldingi yo'lga qoladi.
D) bu belgining oldingi yo'lga qolishi ham, keyingisiga ko'chirilishi ham qoidaga zid emas

7. «Y» va «n» undoshlari qaysi jihatdan bir guruhga mansub emas?

- A) jarangli undoshlar B) til undoshlari
C) sirg'aluvchi undoshlar D) sof undoshlar

8. Qo'shma gap berilgan javobni aniqlang.

- A) Ma'rifatning eng yuqori darajasi insonning o'zini va martabasini bilishdadir.

B) Hech bir kishi o'zining nodon va johilligini tan olmaydi.
C) O'tgan ish uchun hasrat va nadomat chekmoq aqlli odamlar ishi emas.

D) Inson har qanday musibatga chiday oladi, lekin doimiy bo'lgan ruhiy azobga chiday olmaydi.

9. Qaysi belgi qoyil, o'rgulay, girgittan, miyasi g'ovlab ketdi kabi til birliklari mansub bo'lgan uslub uchun xos?

- A) yozma nutq shaklida namoyon bo'lishi
B) og'zaki nutq shaklida namoyon bo'lishi
C) monolog shaklida namoyon bo'lishi
D) ta'sirchanlik, ekspressivlik belgilariga ega bo'lishi

10. «O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati» qaysi tilshunos olim tomonidan tuzilgan?

- A) Sh. Rahmatullayev B) A.Hojiyev
C) E. Begmatov D) A.Nurmonov

11. Qaysi bo'lak gaplarni sodda va qo'shma gaplarga ajratishga asos bo'ladi?

- A) ega B) aniqlovchi
C) kesim D) hol

12. Mazmuni saqlanib, shakli o'zgartirilgan gapni belgilang.

- A) Amakim bizga uqtirdi: «Bir-biringiz bilan ahil bo'linglar».
B) Abdulla Qahhor jilmayib: «Odamzod hasad qilmasligi kerak. Havas qilishi kerak», - dedi
C) Odob o'rgatsalar, quloq sol, deydi Yusufiy.
D) Muallim tabiat onamiz ekanligini aytdi.

13. Inshoning mazmun-mohiyatiga ko'ra qaysi turi o'quvchida maqola yozish ko'nikmasini shakllantiradi?

- A) ilmiy insho B) ta'limiy insho
C) adabiy insho D) erkin insho

14. So'z qo'shilmasi hisoblanmaydigan birlik berilgan javobni toping.

- A) qalam bilan yozdim B) otam va onam
C) singlim bilan men D) oy hamda quyosh

15. Qaysi gapning kesimi mustaqil so'z bilan ifodalanmagan?

- A) O'zim har joydaman, ko'nglim sandadur.
B) Usti yaltiroq, ichi qaltiroq.
C) So'zdan so'zning farqi bor, o'ttiz ikki narxi bor.
D) Savobning eshigi ko'p.

Dilfuza XOLDOROVA

Chortoq tumanidagi 53-DIUM o'qituvchisi

O'ZBEKISTON TARIXI

1. Qaysi yodgorlikdan aylana shaklda qurilgan mustahkam ibodatxona qoldiqlari topilgan?

- A) Tuproqqal'a
B) Ko'zaliqir
C) Oybo'yirqal'a
D) Qo'yqirilganqal'a

2. Dunyoda eng yirik Muruntov oltin koni qachon ishga tushirilgan?

- A) 1956-yil B) 1959-yil
C) 1961-yil D) 1963-yil

3. 1858-yilda Xiva va Buxoroga yuborilgan Rossiya diplomatik missiyasiga qaysi tarixiy shaxs rahbarlik qilgan?

- A) N.Ignatev B) N.Vasilevskiy
C) R.Baziner D) N.Muravyov

4. Chingizxon bosqini davrida O'tror hokimi kim edi?

- A) Humortegin B) Qutlug'xon
C) Inolchiq D) Ibn Kafroj

5. O'zbekistonda teleradio ko'rsatuvlari va eshittirishlar necha tilda olib boriladi?

- A) 5 tilda B) 12 tilda
C) 10 tilda D) 7 tilda

6. 1885 – 1887-yillardagi ingliz-rus komissiyasi qaysi hududlar chegara chizig'ini belgilashni nihoyasiga yetkazdi?

- A) Buxoro amirligi va Eron
B) Qozoq yerlari va Afg'oniston
C) Afg'oniston va Eron
D) Buxoro amirligi va Afg'oniston

7. Zamonbobo qaysi davr manzilgohi hisoblanadi?

- A) neolit B) mezolit
C) bronza D) so'nggi paleolit

◀ 8. Abu Ali ibn Sino sharqda qanday faxriy nom bilan shuhrat topdi?

- A) Shayx ur-ra'is
B) Alfraganus
C) Avisenna
D) Xorazm faxri

9. Minor masjidi qachon ochildi?

- A) 2014-yil 1-sentabrda
B) 2012-yil 1-sentabrda
C) 2013-yil 1-oktabrda
D) 2014-yil 1-oktabrda

10. O'rta Osiyoning Rossiya tomonidan bosib olinishining ikkinchi bosqichi qaysi davrni o'z ichiga oladi?

- A) 1880 – 1885-yillar
B) 1865 – 1868-yillar
C) 1847 – 1865-yillar
D) 1873 – 1879-yillar

11. Qaysi javobda Turkiston Muxtoriyatining bosh vazir o'rinbosari etib tayinlangan tarixiy shaxs ism-sharifi berilgan?

- A) Solomon Gersfeld
B) Hidoyatbek Yurug'li Agayev
C) Islom Sulton Shoahmedov
D) Abdurahmon O'razayev

12. Buxoro amirligida Doniyolbiy otaliqning hukmronlik qilgan davrni belgilang.

- A) 1756 – 1758-yillar B) 1758 – 1785-yillar
C) 1785 – 1800-yillar D) 1800 – 1826-yillar

13. 2014-yil O'zbekistonda qanday yil deb e'lon qilingan?

- A) «Sog'lom bola» yili B) «Obod turmush» yili
C) «Yoshlar» yili D) «Keksalarni e'zozlash» yili

14. «Qatag'on qurbonlari xotirasi» muzeyi qachon ochildi?

- A) 2000-yil 12-mayda B) 1999-yil 4-oktabrda
C) 2002-yil 31-avgustda D) 2001-yil 31-avgustda

15. Ismoil Somoniy maqbarasi hozirgacha qaysi shaharda saqlangan?

- A) Samarqand B) Buxoro
C) Xiva D) Toshkent

Bunyod Hasanov

Namangan tumanidagi 21-DIMI tarix fani o'qituvchisi

MATEMATIKA

1. Ishlab chiqarish samaradorligi birinchi yili 18% ga, ikkinchi yili 15% ga ortdi. Shu ikki yil ichida samaradorlik necha foizga ortgan?

- A) 33 B) 33,4
C) 34,4 D) 35,7

2. 24 ta ishchi ma'lum miqdordagi ishni 4 soatda bajaradi. Xuddi shu ishni 3 soatda bajarish uchun nechta ishchi kerak?

- A) 18 B) 15
C) 16 D) 32

3. Sakkizta ketma-ket kelgan natural sonlarning yig'indisi 692 ga teng. Shu sonlardan eng kichigini toping.

- A) 78 B) 84 C) 82 D) 83

4. 4 ta kitob va 3 ta broshuraning birgalikdagi narxi 260 so'mga, 2 ta kitob va 2 ta broshuraniki esa 140 so'mga teng. Broshura necha so'm turishini aniqlang.

- A) 10 B) 20 C) 30 D) 25

5. Rustam, Qodir va Azim pul yig'ishib, 2850 so'mga koptok sotib olishdi. Agar ulardan har biri qolgan ikkitasi qo'shgan pulning yarmidan ko'p bo'lmagan pul qo'shgan bo'lsa, Rustam qancha pul qo'shgan?

- A) aniqlab bo'lmaydi B) 950
C) 825 D) 875

6. Egizaklar yoshining yig'indisi 10 yilda ikki marta ortdi. Yana 10 yildan keyin ulardan har birining yoshi nechaga teng bo'ladi?

- A) 20 B) 30
C) 40 D) 25

7. Yil boshida o'g'il bolalar sinfdagi o'quvchilarning 30% ini, qizlar esa 21 nafarni tashkil etardi. Yilning o'rtasida sinfga 6 ta yangi o'g'il bola keldi va 11 ta qiz boshqa sinfga o'tdi. Shundan so'ng qizlar sinfdagi o'quvchilarning necha foizini tashkil etadi?

- A) 70 B) 50
C) 40 D) 60

8. y minutda x (mm) yomg'ir yog'adi. 3,5 soatda necha mm yomg'ir yog'adi?

- A) $\frac{x}{150y}$ B) $\frac{210x}{y}$ C) $\frac{150x}{y}$ D) $\frac{150y}{x}$

9. Qirrasini 2 m bo'lgan kub qirrasini 1 sm bo'lgan kublarga ajratildi va ular bir qatorga terildi. Hosil bo'lgan qatorning uzunligini toping.

- A) 80 m B) 800 cm C) 80 km D) 4 km

10. Biznesmen o'z pulining 50% ini yo'qotdi. Qolgan puliga aksiya sotib olgach, u 40% daromad (foyda) oldi. Uning oxirgi puli dastlabki pulining necha foizini tashkil etadi?

- A) 60 B) 70 C) 80 D) 100

11. Kasrning maxrajli suratidan 4 birlik ortiq. Agar kasrning surati va maxraji 1 birlik orttirilsa, 1/2 soni hosil bo'ladi. Berilgan kasrning kvadratini toping.

- A) 25/81 B) 49/121 C) 9/49 D) 121/225

12. Ikki sonning yig'indisi 24 ga teng. Agar shu sonlardan birining 60 % i, ikkinchisining $\frac{1}{5}$ qismiga

teng bo'lsa, shu sonlarni toping.

- A) 18 va 6 B) 20 va 4 C) 7 va 17 D) 8 va 16

13. Tekis harakatda muayyan masofani bosib o'tish uchun ketadigan vaqtni 40% ga kamaytirish uchun tezlikni necha foiz orttirish kerak?

- A) $42\frac{5}{7}$ B) 20 C) $33\frac{1}{3}$ D) $66\frac{2}{3}$

14. Ikki sonning yig'indisi 48 ga teng. Bu sonlardan birining 35% i, ikkinchisining 85% iga teng. Shu sonlardan kichigini toping.

- A) 10,5 B) 7 C) 14 D) 18

15. Birinchi son 0,75 ga, ikkinchi son 0,25 ga teng. Birinchi son ikkinchi sonidan necha foiz ortiq?

- A) 4 B) 500 C) 300 D) 200

Gulchehra SULAYMONOVA,

Yangiyo'rg'on tumanidagi 25-maktab o'qituvchisi

SINOV TESTLARI

ONA TILI VA ADABIYOT

1. Xayollar qo'ymaydi o'z holimizga – lo'livachchalardek yopishqoq, kir-chir.

Ushbu gapda ostiga chizilgan birlik haqidagi to'g'ri hukmni aniqlang.

- A) undalma B) kiritma
C) ajratilgan bo'lak D) uyushiq bo'lak

2. 1) Baxt yo'llariday oq va keng manglayda marvarid donalariday mayda ter.

2) Har qanday nutq ifodalanmoqchi bo'lgan axborotning mazmuni, tinglovchi yoki o'quvchining yoshi, ijtimoiy maqomi, nutqning yozma yoki og'zaki ekanligi, nutq vaziyatiga to'la mos kelishi zarur.

3) Ichkari tomondan uzun malla to'n, oq salla, sag'ri kavush kiygan, qo'llarida ming donalik tasbeh, ko'zlariga surma tortgan, ...mosh yegan xo'rozday qizil yuzlaridan «nur yog'ilib» turgan (o'z da'volaricha) xast eshon tamannolik bilan yerni «minnatdor bo'lsang, bosaman», deb chiqib keldilar.

4) Ammo siz hurmatlilarga ma'lumdirki, bizning shul Otabekdan o'zga farzandimiz bo'lmay, dunyoda o'zimizdan keyin qoldiraturgan tuyoqimiz va ko'z tikkan orzu-havasimiz, umid hadafimiz faqat shul Otabekdir.

5) Uyat eng shafqatsiz qonundan ham kuchliroq, qudratliroqdir.

Yuqoridagi gaplarda qaysi gap bo'laklari uyushib kelgan?

- A) 1-, 2-qaratqich aniqlovchi, vositali to'ldiruvchi; 3-sifatlovchi aniqlovchi, vositasiz to'ldiruvchi; 4- ega, 5- kesim
B) 1-sifatlovchi aniqlovchi; 2-qaratqich aniqlovchi, vositali to'ldiruvchi; 3-sifatlovchi aniqlovchi, vositasiz to'ldiruvchi; 4- ega, 5- kesim
C) 1-, 2-qaratqich aniqlovchi, vositali to'ldiruvchi; 3-sifatlovchi aniqlovchi, vositasiz to'ldiruvchi; 4-, 5- kesim
D) 1-sifatlovchi aniqlovchi; 2-, 3-sifatlovchi aniqlovchi, vositasiz to'ldiruvchi; 4-, 5 - ega

3. Muz tagida loyqalanib oqqan suvlarning g'amli yuzlari kuldi, horg'in-horg'in oqsalar-da, bo'shalgan qul singari erkinlik nash'asini kemira-kemira ilgari bosdilar.

Ushbu gapda qaysi usuldagi ma'no ko'chishi sodir bo'lgan?

- A) metafora B) sinekdoxa
C) vazifadoshlik D) kinoya

4. Yaratish zavqidan sipqorgin to'yib, Kelajak poyiga baxsh etgin jonni.

Ozodlik, obodlik baxtini suyib, Boshingga ko'targin O'zbekistonni.

She'riy parcha haqidagi to'g'ri hukmlarni aniqlang.

- 1) shakldosh ibora qo'llangan; 2) uyushiq ega mavjud; 3) uyushiq to'ldiruvchi mavjud; 4) vositasiz to'ldiruvchi ma'nosi ko'chgan so'z orqali ifodalangan 5) parchada ikki xil ma'no ko'chishi mavjud.

- A) 3,4 B) 1,5
C) 1,4,5 D) 2,4,5

5. Nutqqa xos qaysi kommunikativ sifat til vositalarini ifoda maqsadiga to'la muvofiq tarzda tanlash asosida yuzaga keladi?

- A) nutqning jo'yalligi B) nutqning mantiqiyiligi
C) nutqning aniqligi D) nutqning ifodaliligi

6. Qish. Yanvar havosi juda sovuq. Laylakqor hadeb savalagani-savalagan.

Ostiga chizilgan birlik haqidagi qaysi hukm to'g'ri?

- A) atov gap B) to'liqsiz gap
C) so'z gap D) kiritma

7. Men goh sakrab hakkalayman, goh qo'llarimni ishqalayman.

Ushbu gap – ...

- A) uyushiq bo'lakli sodda gap
B) bog'langan qo'shma gap
C) bog'lovchisiz qo'shma gap
D) ergashgan qo'shma gap

8. Tovushlarning kichik, ulug'i,

Tovushlarning hidi- bo'yi bor.

Tovushlarning sovuq, ilig'i,

Tovushlarning rangi-ro'yi bor.

Tovushlarning shirin-achchig'i,

Bordir hatto yumshoq-qattig'i.

Shoir rassom bo'lsaydi agar,

Chizar edi shundan lavhalar.

Parchada ismlarning munosabat shakllari qo'shilishi natijasida nechta so'z tarkibida fonetik o'zgarish sodir bo'lgan?

- A) 4 ta B) 6 ta C) 8 ta D) 7 ta

9. AYYOR, mug'ombir, hiylagar, quv, ustomon, makkor, dog'uli, mo'ltoni, qilvir(i), shayton, tulki, tullak, qirriq, xirpa, maston.

Ushbu sinonimlar qatoridagi qaysi so'z folklor asarlarida va ayrim shevalarda uchraydi?

- A) quv B) qilvir(i) C) maston D) dog'uli

10. Qaysi javobda shakliga ko'ra so'roq, mazmuniga ko'ra buyruq gap berilgan?

- A) Dugonalar, yig'i foyda berarmidi?!
B) Qurama tog'larini o'rganib qo'ya qolsa nima qilar ekan?!

C) Turg'unimning boshiga shu ishlar tushmasa, bunaqa siqilib qolmasmidik?

D) Ukaginam, bitta choy damlab kelmaysanmi?

11. Qaysi uslublarda mazmunni to'liq va aniq ifodalash ehtiyoji bilan qo'shma gaplarning bog'lovchili turi afzal ko'riladi?

- A) publitsistik B) so'zlashuv va pulitsistik
C) ilmiy va rasmiy D) badiiy

12. Men sizga O'zbekistonning uzoq qishloqlaridan birida o'sgan, beg'ubor yaylov havosida chiniqqan, bir necha bor yirtqich hayvonlar hujumiga yo'liqqan qo'rqmas va kamtar, kamgap va qaysar bir bola haqida hikoya qilmoqchiman.

Ushbu gapdagi so'z birikmalari soni nechta?

- A) 15 ta B) 18 ta C) 21 ta D) 17 ta

◀ **13. Siz Sherali Jo'rayev bugun Toshkentda ijro etgan yangi qo'shiqning ikki kundan keyin Termiz shahridagi ovoz yozish nuqtalarida yangrayotganiga ajablanmaysiz, chunki bilasiz // yaxshi qo'shiq ham xushxabarddek tez tarqaladi.**

Ushbu gapda // belgisi o'miga qanday tinish belgisi qo'yiladi?

- A) vergul B) nuqtali vergul
C) tire D) ikki nuqta

14. Shommi yo saharmi – vaqtimdir qaro, Sen deb to'kayotgan yoshlarim oppoq.

Sening ham, mening ham baxtimdir qaro, O'ttiz to'rt yoshingda sochlaring oppoq.

Ushbu parchada yordamchi so'z turkumiga mansub birliklar necha o'rinda ishlatilgan?

- A) 1 B) 2 C) 3 D) 4

15. Berilgan matndagi fe'l nisbatlari turini aniqlang.

O'shanda his-hayajonga bandi bo'lgan Erman qasam zamiridagi o'ta og'ir, o'ta zalvarli yukni dastlab to'la his etmagan, guldor kigiz ustida bamisoli baqadek tosh qotib o'tirgan, hayratdan tosh qotgan Itolmasning behad quturishini va uning g'azabkor bo'kirishidan tog'lar boshi ko'chib, olam ostin-ustun bo'lib ketishini kutgan.

- A) aniq va birgalik nisbat
B) faqat aniq nisbat
C) aniq, birgalik, orttirma nisbat
D) birgalik nisbat

16. Qaysi javobda o'z paronimi bilan o'zaro bir xil so'z turkumiga mansub bo'ladigan so'zlar berilgan?

- A) sut, yaroq, adl, adip, asr
B) lahm, qarz, tars, xol, amr
C) adip, tanbur, surat, a'lam, burch
D) ravon, amr, ariq, arpa, ganj

17. Gapning qisqasi, madaniyatli bo'lish uchun odamga faqat bilim, kiyim, taqinchoq, yaxshi ro'zg'orning o'zigina kifoya emas, shular bilan birga shirinso'zlik, tozalik, saranjom-sarishtalik, og'irlik, halollik va eng muhimi, o'z ona tiliga muhabbat va uning sofligini saqlashga harakat ham zarurdir.

Ushbu gapdagi sodda yasama so'zlar sonini toping.

- A) 10 ta B) 8 ta C) 6 ta D) 7 ta

18. Qaysi gapda kelishiklar bilan bog'liq xatolar mavjud?

- A) Sen esa, ey qalbm, shu umid uchun
Eng so'nggi yolqining bera olsang, bas.
B) Nafsni tepib dargohiga loyiq bo'lgil,
Ishqsizlarni ham joni yo'q, imoni yo'q.
C) Insoniyat yaralganidan buyon davom etib kelayotgan surunkali ofatlardan biri – bu komil inson qadr-qimmatini vaqtida baholay olmaslik, qadriga yetmaslik, iliq nafasiga quloq tutmay, g'animat damlarni g'aflatda, razolat va jaholat iskanjasida o'tkazmoqlikdir.
D) Ishq gavharin har nomardga sotib bo'lmas,
Bexabarlar ishq qadrini bilgoni yo'q.

19. Qaysi javobda barchasi imloviy jihatdan noto'g'ri yozilgan so'zlar berilgan?

- A) harom-xarish, zalvorli, hasharot, tatbiq, taalluqli
B) xarom-harish, zalvorli, hashorat, tadbiq, talluqli
C) harom-xarish, zalvorli, hasharot, tadbiq, taaluqli
D) harom-xarish, zalvarli, hashorat, tatbiq, taluqli

20. Shu bois u sayhonlikda «uloq-uloq» o'ynayotgan bolalardek shovqinlab, ovulni boshiga ko'tarayotgan

yigitlarning qilg'ini ko'pda yoqtirmay, jini qurishibroq turardi.

Ushbu gapda qaysi so'z turkumiga oid so'zning asosi turli turkum doirasida omonim bo'la oladi?

- A) olmosh B) sifat C) fe'l D) ot

21. «Boburnoma»da tilga olingan «qo'shiqni baland, qo'pol va notekis» aytgan obraz kim edi?

- A) Mir Badr B) Ilyos
C) Saydim Ali D) Mirjon

22. Yaratganga murojaat deb izohlash ham mumkin bo'lgan «San turub loyiqmidur, qilmoq tama' begonadin» misrasining muallifini aniqlang.

- A) Turdi Farog'iy B) Zavqi
C) Muqimiy D) Maxmur

23. Ayollar, umuman, titimsak xalq bo'ladi.

Ayol tabiati haqidagi ushbu fikrlar qaysi asardan olingan?

- A) «Qorako'z Majnun» B) «Sovg'a»
C) «Ikki eshik orasi» D) «Yo, Jamshid»

24. Mansur (Xalloy) nomi qaysi xalq dostonlarida tilga olinadi?

- A) «Go'ro'g'li» va «Ravshan» da
B) «Go'ro'g'lining tug'ilishi» va «Kuntug'mish»da
C) faqat «Go'ro'g'li»da
D) «Rustamxon»da

25. Qaysi asardagi ziyofat «Ming bir kecha»dagi «parilar» bazmini eslatadi?

- A) «O'tkan kunlar» B) «Ufq»
C) «Shaytanat» D) «Ikki eshik orasi»

26. Yoshligida kunlarini faqat o'yin-kulgi bilan o'tkazgan, toat-ibodatni qarigan chog'ida qilishni niyat qilgan, ammo keksayganda bunga kuch topolmay afsuslangan yigit obrazi Navoiyning qaysi asarida uchraydi?

- A) «Saddi Iskandariy» B) «Hayrat ul-abror»
C) «Farhod va Shirin» D) «Mahbub ul-qulub»

27. Qaysi ijodkor «Sakina» nomli she'riy to'plam yaratgan?

- A) Rauf Parfi B) Mirtemir
C) Usmon Nosir D) Usmon Azim

28. Olma yanoqing ko'rgach, men bandi nechuk o'lmay?

Bodom ko'zi fitna, pista dahani nozuk.

Ushbu misralar muallifi va unda qanday san'at mavjudligini aniqlang.

- A) Lutfiy, tanosub B) Atoyi, ta'did
C) Mashrab, tajohil ul-orif D) Ogahiy, husni ta'lil

29. Qaysi she'r erksizlik, tutqunlikka bo'ysunmagan ijodkor ruhining, olamni qutqaruvchi bezavol go'zallikning so'nmas timsoli bo'lib qoldi?

- A) «Vatanim» B) «Ko'ngil»
C) «O'zbekiston» D) «Na'matak»

30. Yulduzlarga boqib goho baytlar bitardim.

Shoir ahli g'azallar qog'ozga yozsa, Men she'rimni o'chmas qilib shamshirga o'ydim.

Ushbu misralar qaysi asardan olingan?

- A) «Boburnoma»
B) «Sohibqiron»
C) «Jaloliddin Manguberdi»
D) «Nil va Rim»

Laylo HAYITOVA

Toshkent shahridagi «PROMAX education»
NTM o'qituvchisi ▶

TARIX

1. Qaysi voqea urug' jamoalarining manzilgohlari shakllanib borgan davrdan oldin sodir bo'lgan?

- A) patriarxat tuzumi davriga o'tildi
- B) Qadimgi Sharqda ilk shahar davlatlar barpo etildi
- C) kulolchilik charxi paydo bo'ldi
- D) sun'iy olov kashf etildi

2. Quyidagi tarixiy shaxs haqidagi qaysi hukm to'g'ri?

- A) Ahamoniylar davlatining asoschisi hisoblanadi
- B) Aleksandr Makedonskiyning otasi
- C) yunon-rim sarkardalari hayoti haqida kitob yozib qoldirgan
- D) Dunyodagi barcha narsa olovdan kelib chiqqan, deya uqtirgan

3. Berilgan ma'lumotlardan no'to'g'risini aniqlang.

- A) Biybozor va Nukus volostida mustamlakachilarga qarshi qo'zg'olon boshlangan yili Aleksandr II ning hukmronlik davri yakunlandi
- B) Xazorasp va Xonqada qo'zg'olonlar keskin tus olgan yili Turkistonda dastlabki yozma milliy sahna asarlari yaratildi
- C) Xudaybergan Devonov tug'ilgan yili Yetimxon boshchiligida qo'zg'olon ko'tarildi.
- D) Pomir chegara qo'shinlari yordamida bostirilgan qo'zg'olon boshlangan yildan 10 yil o'tib Salohiddin domla jadid maktabi ochilgan.

4. Qaysi voqea Nurillaboy saroyi qurilgan yillarida sodir bo'lmagan?

- A) «Osiyo» gazetasi chop etildi
- B) 50 ga yaqin jadid maktablari yopib qo'yildi
- C) «Xurshid» gazetasi chop etildi
- D) «Kengash» gazetasi chop etildi

5. Etrusklar Italiyada 12 ta shahar-davlat ittifoqini tuzishgan davrda sodir bo'lmagan voqeani toping.

- A) Birinchi bor Olimpiada o'yinlari o'tkazildi
- B) Rim shahriga asos solindi
- C) Kushon davlati hududiga kirib kelgan buddaviylik dini zardushtiylik bilan birga shu davrda O'rta Osiyoda saqlanib qoldi
- D) Yunon alifbosi paydo bo'ldi

6. Voqealarni xronologik tartibda moslashtiring.

- 1) Namangan aholisi ma'murlarga qarshi bosh ko'tarib chiqdi
  - 2) Kunxo'ja tug'ilgan
  - 3) Chor qo'shinlari tomonidan Xo'jand egallandi
  - 4) Rahmonqulihoji, Mirkarimboy boshchiligida qo'zg'olon ko'tarildi
  - 5) Yangi Urganch, Xonqa, Hazoraspda muhtoj dehqonlar yirik zamindorlar yerlarini egallab ola boshladilar
  - 6) «Turon» nomidagi teatr truppasi tashkil etildi
  - 7) Abdulla Qodiriy ilk nasriy asarlarini e'lon qildi
- A) 2,3,4,1,6,5,8,7   B) 2,3,1,4,6,5,7,8
C) 2,3,4,1,5,7,8,6   D) 2,3,5,7,8,1,4

7. Quyidagi voqealarni xronologik ketma-ketlikda joylashtiring.

- 1) Mo'g'ullar tomonidan Xitoy to'liq bo'sundirildi
- 2) Rudolf Gabsburg taxtga o'tirdi
- 3) Fransiya uch toifa vakillarini chaqirgan hukmdor hukmronligi boshlandi
- 4) Fransiya ruhoniylariga qiroлга soliq to'lashni man etgan ruhoniylarning papalik yillari boshlandi
- 5) Marko Polo sayohati boshlandi

- A) 5,1,2,3,4   B) 5,2,1,3,4
C) 3,2,1,5,4   D) 5,2,1,4,3

8. Rossiyadan kelgan dehonlarning birinchi manzilgohi paydo bo'lgan yili jahon tarixida konstitutsiya qabul qilingan davlatga oid javobni aniqlang.

- A) Cho'yan ishlab chiqarishi 1912-yilda 17,6 mln tonnaga yetdi
- B) 20 mln aholi yashaydigan mustamlakachilik imperiyasi tuzildi
- C) 1870 – 1914-yillarda 25 mln kishi ko'chib keldi
- D) Davlatni boshqarishda 3 ta umumimperiya vazirligi tashkil etildi

9. Qizil dengiz bo'yi va Somali yarimoroli, Buyuk Britaniya, Fransiya, Italiya o'rtasida taqsimlab olingan yillar oralig'ida qaysi voqea sodir bo'lgan?

- A) «Sadoi Turkiston» gazetasi ko'plab maqolalari chop qilindi
- B) jadid adabiyotida Abdulla Qodiriy ilk nasriy asarlarini e'lon qildi
- C) Qo'qon shahrida Hamza boshchiligida havaskorlar teatri tashkil topdi
- D) Samara teatri Turkistonda bir necha kunlik dasturlarini namoyish etdi

10. Mazmuni berilgan ushbu asarlarni mualliflari bilan moslashtiring.

- 1) Ba'zi soxta din peshvolari avom xalqni do'zax va oxirat azoblari bilan dahshatga solayotganini fosh qiladi
  - 2) Hapalak qishlog'idagi xalq hayotining ayanchli manzarasi aks etgan
  - 3) Odamlar va davlatlar o'rtasidagi nizo va baxilliklar va boshqa axloqiy qusurlar qoralangan
  - 4) She'rlarida, ayniqsa, Samarqand va Buxoro madh etilgan
  - 5) Shayboniixonning harbiy yurishlariga bag'ishlangan
  - 6) Sher barcha hayvonlar ustidan g'alaba qozonsa-da, mehnatkash xalq ramzi bo'lgan chumolidan yengiladi
- a) Muhammadniyoz Nishotiy b) Muhammad Solih c) Shayboniixon d) Sayido Nasafiy f) Mashrab g) Maxmur
- A) 1-f, 2-a, 3-d, 4-c, 5-b, 6-g
B) 1-f, 2-g, 3-a, 4-c, 5-b, 6-d
C) 1-f, 2-g, 3-d, 4-b, 5-c, 6-a
D) 1-f, 2-g, 3-d, 4-c, 5-b, 6-a

11. Quyidagi elchiliklarni ularga oid ma'lumotlar bilan moslashtiring.

- 1) Ernazarbiy
  - 2) Ignatyev
  - 3) Polvonquli qurchi
  - 4) Aleksandr Byorn
  - 5) Murkfort
- a) Buxoro amirligi qo'shbegisi bilan aloqa bog'lay oldi
b) Buxoro amirligining mustaqil davlat maqomidagi oxirgi elchiligi
c) Astraxanda Rossiya tomonidan jome' masjidi qurildi
d) Buxoro – Eron urushi kelib chiqqudek bo'lsa, birgalikda harakat qilishni taklif qildi
f) Inglizlar Buxoroda mahalliy hukmdorlar orasida o'z tarafdorlarini shakllantirishga muvaffaq bo'ldi

- A) 1-c, 2-b, 3-d, 4-a, 5-f B) 1-c, 2-b, 3-d, 4-f, 5-a
C) 1-c, 2-d, 3-b, 4-f, 5-a D) 1-b, 2-c, 3-d, 4-a, 5-f

12. Mazkur mansab egalarini bajargan vazifalari bilan muvofiqlashtiring.

- 1) qorovulbegi
  - 2) yovar
  - 3) kichik inoq
  - 4) botirboshi
  - 5) parvonachi
  - 6) mahram
- a) amiri lashkar maxsus bo'linmasi boshlig'i
b) beklikdagi harbiy ishning ahvoli uchun mas'ul
c) chegara qo'shin qo'mondoni
d) xonning maxfiy maslahatchisi
e) amirlik muhri uchun javobgar
f) amir buyruqlarini quyi lavozimdagi davlat xizmatchilariga yetkazuvchi
g) amirlikda istiqomat qiladigan arablar masalasi bilan shug'ullanuvchi
h) o'z qo'shiniga ega beklik hokimi

- A) 1-c, 2-h, 3-e, 4-b, 5-g, 6-d
B) 1-c, 2-a, 3-e, 4-h, 5-f, 6-d
C) 1-c, 2-a, 3-e, 4-b, 5-g, 6-d
D) 1-c, 2-h, 3-e, 4-b, 5-f, 6-d

13. Qaysi ma'lumot Arzinjon jangidan 178 yil o'tib vafot etgan shaxsga oid?

- A) Vaziri Qora Yusuf boshliq fitnachilar qo'lida halok bo'ldi
B) Amir Temur tomonidan valiahd etib tayinlangan
C) Markazi Tabriz bo'lgan ulusni boshqargan
D) Uning vafoti bilan Ozarbayjon va Iroq kabi hududlar Temuriylar qo'lidan chiqdi

14. Quyidagi asar mualliflari va ularning Vatani tarixiga oid ma'lumotlarni moslashtiring.

- 1) «Halokat» 2) «Hayot» 3) «Bolaning sehrli shoxi»
4) «Girdob» 5) «Olovli ustun»
a) 1912-yil «Milliy partiya» tuzildi b) qishloq xo'jaligining eng serdaromad sohalari choy, kanop, paxta bo'lgan c) ushbu davlat qo'shinlari Erondagi 1911-yil aksilinqilobiy davlat to'ntarishi o'tkazilishida qatnashdi d) 1879-yil Afg'onistonda o'z rezidensiyasiga ega bo'ldi f) XX asr boshlarida ssuda kapitali to'plandi g) Sharqda birinchi bo'lib Yevropa tajribalaridan foydalandi h) mamlakat ichki hayotining o'ziga xosligi ko'ppartiyaviylik edi j) 1914-yilga kelib aholining 2 foizi milliy boylikning 60 foiziga egalik qilgan

- A) 1-a, 2-d, 3-f, 4-j, 5-g B) 1-a, 2-h, 3-f, 4-j, 5-b
C) 1-b, 2-h, 3-f, 4-j, 5-g D) 1-b, 2-d, 3-f, 4-h, 5-a

15. Qaysi hukmdor davrida Yangi Urganch shahri yaqinida Shohobod kanali qazildi?

- A) Abulg'oziyxon B) Anushaxon
C) Muhammad Rahimxon I D) Olloqulixon

16. Berilgan asarlarni muallifi bilan moslashtiring.

- a) «Qabrdagi gulchambar» b) «Qalb ko'zingni och»
c) «Chingizxonning oq buluti» d) «Agra. Yulduzlar girdobi»

- 1) Jaloliddin Rumiy 2) Pirmqul Qodirov 3) Piter Abraxams 4) Chingiz Aytmatov

- A) a-3, b-4, c-1, d-2 B) a-1, b-4, c-2, d-3
C) a-3, b-2, c-4, d-2 D) a-3, b-1, c-2, d-4

17. Avstraliya kashf etilgan yilda tug'ilgan shaxs vafotiga qadar sodir bo'lgan tarixiy voqeani aniqlang.

- A) «Muqaddas liga» tashkil etidi B) Jonatan Svift tug'ildi
C) Iogann Sebastyan Bax tug'ildi D) Jon Lokk vafot etdi

18. Xaritada ko'rsatilgan orol bilan bog'liq ma'lumotni toping.

- A) to'la mustaqil davlat deb tan olindi
B) Avstriya-Vengriyaga in'om etildi
C) Berlin kongressida Britaniyaga berildi
D) Berlin kongressida ikkiga bo'lib yuborildi

19. Simon Bolivar iste'foga chiqqan yilda Fransiya egallagan hududga tegishli ma'lumotni toping.

- A) Usmoniylar imperiyasi va Yevropa davlatlari bilan savdo shartnomalari tuzib bundan katta foyda olgan
B) XVIII asr oxiriga kelib 5 mingta savdogar faoliyat ko'rsatgan

- C) XVIII asrdan nomigagina Istambulga bo'ysunub, mustaqil ichki va tashqi siyosat olib borgan
D) Turkiya yordam tariqasida yirik yanicharlar korpusi, harbiy kema, artilleriya, moliyaviy yordam ko'rsatgan

20. Hind okeanining g'arbida, Afrikaning janubi-sharqiy qirg'og'i yaqinida joylashgan orol ustidan protektorat o'rnatilgan yildan 7 yil o'tib iste'foga chiqqan shaxs o'z siyosiy rejalarini amalga oshirish yo'lida qaysi davlatni asosiy g'ov deb bilgan?

- A) Fransiyaning B) Angliyaning C) AQSHning D) Rossiyaning

21. ...yillarga kelib fizika, kimyo kabi tabiiy fanlarning rivojlanishi yangi, o'ta mustahkam materiallarni yaratish imkonini berdi.

- A) 1930 B) 1940 C) 1950 D) 1920

22. 1958-yilda sanoat mahsulotlarining umumiy hajmi bo'yicha Lotin Amerikasida birinchi o'ringa

chiqqan davlatni aniqlang.

- A) Meksika B) Kuba C) Chili D) Argentina

23. Quyidagi voqealarni xronologik ketma-ketlikda joylashtiring.

- 1) O'zbekiston metallurgiya zavodida yangi prokat sexi ishga tushirildi 2) O'zbekistonda oziq-ovqat va sanoat tovarlariga kartochka tizimi bekor qilindi
3) «Tashselmash» zavodi paxta terish mashinalarining dastlabki partiyasini ishlab chiqardi 4) O'zbekistonda 2 222000 tonna paxta yetishtirildi.

- A) 4,2,1,3 B) 1,2,3,4 C) 2,1,3,4 D) 1,3,2,4

24. 1952-yil fevralda O'zbekiston Kompartiyasi Markaziy Komitetining mafkuraviy masalalarga bag'ishlangan X plenumida, «Respublikada mafkuraviy ishning ahvoli va uni yaxshilash choralari to'g'risida» ma'ruza qilgan shaxsni aniqlang.

- A) Vohid Zohidov B) Olim Aminov
C) Amin Niyozov D) Olim Usmonov

25. O'z kitobida Junaiddxonni «Rossiya hukmronligi oldida bo'yin egishni xohlamagan davlat qahramoni» sifatida ta'riflagan muallifni toping.

- A) Cho'lpon B) Fitrat
C) Fayzulla Xo'jayev D) Zaki Validiy

26. O'zbekistonda 5000 so'mlik pul chiqqan boshlagan yilda qaysi voqea sodir bo'lgan?

- A) Angren-Pop temir yo'li va Qamchiq tunneli ochildi
B) Lasetti II (Gentra) avtomobili ishlab chiqarish yo'lga qo'yildi

- C) «Fermer xo'jaliklari to'g'risida»gi qonun qabul qilindi
D) «O'zbekiston arxeologiyasi» ilmiy jurnali chop etila boshlandi

27. Qachondan boshlab Shavkat Mirziyoyevning tashabbusi bilan xalqaro standartlarga to'g'ri keluvchi, falsafa doktori va fan doktori darajalarini beruvchi ikki bosqichli tizimga o'tildi?

- A) 2017-yil yanvardan B) 2016-yil fevraldan
C) 2017-yil fevraldan D) 2017-yil apreldan

28. Jadval asosida ma'lumotlarni tartiblang.

Yil	Jahon tarixidagi voqea	Jahon tarixidagi voqea
a	Oltin O'rda islom davlati dini deb e'lon qilindi	Kapetinglar sulolasi hukmronligi tugadi
1243-yil	b	c
d	e	Gotika uslubi yuksak darajada rivojlandi

- 1) 1304-yil 2) 1314-yil 3) 1315-y 4) Chingizxon taxt vorisi etib tayinlangan shaxs vafot etdi 5) O'zbekiston hukmronligi tugadi 6) Mo'g'ullar Ryazanni bosib olishdi 7) Saljuqiylar davlatiga mog'ullar hujumi kuzatildi 8) Xitoyda Min sulolasi hukmronligi boshlandi 9) Lotin imperiyasi tugatildi 10) XII asr 11) XIII asrlar 12) XIV asr 13) Pololar oilasi vakillari mo'g'ullar xonining Osiyoning ichkarisidagi qarorgohiga yetib boradi 14) Yevropada kitob bosish dastgohi yaratildi 15) Oltin O'rda gullab-yashnadi

- A) a-2, b-4, c-5, d-11, e-14 B) a-2, b-4, c-7, d-11, e-13
C) a-3, b-6, c-7, d-12, e-15 D) a-3, b-6, c-8, d-11, e-15

29. Polshada «Birdamlik» kasaba uyushmalariga kim boshchilik qilgan edi?

- A) N. Chausheksu B) Ion Iliyesku
C) A. Dubchek D) Lex Valensa

30. Qaysi shaharda bo'lib o'tgan YI rahbarlari yig'ilishida ilk bor Buyuk Britaniya bosh vaziri qatnashmadi?

- A) Kopengagenda B) Londonda
C) Jenevada D) Bratislavada

O'tkirbek Mamatvaliyev, Bunyod Hasanov

INGLIZ TILI

1. Following sentence contains a mistake. Find it.

I heard you to tell not to go to the party!

- A) hear B) your
C) to go D) to tell

2. Which pronoun correctly completes the sentence below.

The note taped to the front door began, «To ... it may concern.»

- A) Who B) Whose
C) Whomever D) Whoever

3. Complete the sentence by choosing the right answer:

... notebook ... on the table belongs to me.

- A) A/lying B) The/lying
C) A/lies D) The/lies

4. Choose the right modal verb.

I ... do my homework at once.

- A) must B) need
C) have to D) should

5. Choose the right answer.

I am ... my speech, please be quiet!

- A) started B) to starting
C) starts D) to start

6. Choose the right answer.

- A) I was to had done my work yesterday
B) I have done my homework yesterday
C) I was to have done my work yesterday
D) I was done my work yesterday

7. Which sentence is grammatically correct?

- A) If I had a car, I would take you to your home yesterday.
B) If I had a car, I would have taken you to your home yesterday.
C) If I had a car, I would had taken you to your home yesterday.
D) If I had had a car, I would have taken you to your home yesterday.

8. Choose the right answer.

- A) Do be reasonable
B) Do reasonable
C) Do have reasonable
D) Did reasonable

9. Choose the right answer

- A) Do you mind passing me the chair?
B) Don't you mind passing me the chair?
C) Can't you mind passing me the chair?
D) Would you mind passing me the chair?

10. Complete the sentence by choosing the right answer:

If he ... tried one more time, he could have ... a student

- A) have/been
B) had/was
C) had/been
D) has/been

11. Decide whether the answer is gerund or infinitive: I've consented ... her my car.

- A) lending B) to lend C) lent D) lended

12. Complete the sentence by choosing the right answer:

I would rather you ... to the party

- A) went B) go
C) to go D) going

13. Following sentence has one/more mistake(s). Correct it.

Snow and ice has caused a lot of chaoses on the roads.

- A) has/chases
B) has/a lot of/chaoses
C) has/chaoses/on the roads
D) has/a lot of/on the roads

14. Complete the sentence by choosing the right answer:

If you heat water at 100 C, it ...

- A) will boil
B) would boiled
C) boiled
D) boils

15. Select the right auxiliary verb from

The police ... informed that there had been a mistake.

- A) were
B) is being
C) was
D) was being

16. Complete the sentence by choosing the right answer:

I am tired, ...

- A) Am I? B) Aren't I
C) Am not I D) Are I

17. Find the right written form of the following fraction:

- 2 1/3
A) two and a third
B) two and thirds
C) two, thirds
D) two and third

18. Find the missing word in this sentence:

In our group some students say it is to learn English grammar while ... say the opposite.

- A) the others
B) others
C) other
D) anothers

For many courses at our College, your marks will be based on two pieces of written work so you need to develop your skills as a writer. You will also be asked to produce some practical work to demonstrate your grasp of the subject. Most departments offer advice and guidelines on how to present your work but the requirements may vary from one department to another. There are two examination periods each year at the end of each semester. The first period is in June and the second in November. Additionally, individual departments may have tests at other times, using various methods such as «take-home» exams or assignments.

If you feel your performance in an examination ►

has been affected by illness or a personal problem, you should talk to the Course Coordinator in your department and complete a special form. Each case is judged on its own merits depending on individual circumstances.

19. Choose the right alternative for the phrase verb «based on» in the text.

- A) depend on
- B) according to
- C) jot down
- D) keep off

20. According to the author we know that.

- A) In order to be marked at college you have to have writers' skill
- B) There are two ways of getting marks
- C) Personal problems should not affect your marks
- D) It is difficult to study at college

21. Choose the right synonym for the underlined word in the text.

- A) manager
- B) boss
- C) organizer
- D) chef

22. All of them true except

- A) Departments advice and requirements are the same
- B) Students have to take two exams in each year
- C) Students can do some practical work
- D) «Take-home» assignments are taken from students by teachers

Less than 200 years ago, most hospitals were dirty and unhealthy places. Then, one person changed everything. Florence Nightingale was the first great nurse of the world. She changed nursing into a respected profession, and she set standards for clean, safe hospitals all over the world. Her picture hangs on the walls of many hospitals. When Florence was twelve years old, she decided, and she wanted to do something useful with her life. She enjoyed visiting sick people in the neighbourhood. Florence was very special because most Victorian middle-class women didn't have careers, but Florence wanted to become a nurse. Her parents wanted her to get married, but their disapproval didn't stop her from doing what she wanted. Florence went to Germany to learn about nursing. At that time, nurses learned through experience, not through training. Florence looked after sick people, gave them medicine and helped during operations.

23. Which statement is true about the text?

- A) There were no standards at hospitals two hundred years ago
- B) Florence didn't enjoy being a nurse
- C) Florence hadn't have her career
- D) Florence has been to two countries

24. What does mean disapproval in the text.

- A) agreement
- B) dislike
- C) demotivate
- D) demonstrate

25. We can infer from the text that

- A) Florence didn't desire to help people who had health problems
- B) Florence was twenty-one years old when she enjoyed visiting sick people
- C) Florence learned medicine by training
- D) Medical experience used to be as important as training

26. Florence was ...

- A) not very special
- B) not beautiful
- C) brave
- D) Victorian middle class woman

A design presentation

Hi, everyone. Thanks for coming to this short presentation on our new product design. As you know, we've already redeveloped our 'Adventure' shampoo to make it more modern and appealing. And we've renamed it 'Adventure Tech'. Our market research established the target market as men in the 18–40 age range who like to be outdoors and also like technical gadgets, such as smartwatches, drones and things like that. We needed to create a bottle which appeals to that market. So, today, I'm happy to unveil our new bottle design. As you can see, it's designed to look like a black metal drinking flask, with some digital features printed on it. I'd like to talk you through the following three points: the key features, sizing and our timeline for production. Firstly, you'll notice it has an ergonomic design. That means it fits smoothly into your hand and can be easily opened and squeezed using one hand. And, it looks like a flask you might use when hiking outdoors. The imitation digital displays are designed to remind the user of other tech devices they may have, such as a smart watch or smart displays in their home.

27. Find the right synonym for the underlined word in the text.

- A) attractive B) spellbinding
- C) riveting D) hypnotic

28. The text is about.

- A) shampoo
- B) shampoo's container
- C) drones
- D) smartwatch

29. The word unveil means.

- A) open B) close
- C) disclose D) appear

30. It can be inferred from the text...

- A) it is easy to use shampoos
- B) shampoo is designed for both men and women
- C) men whose age is 18-40 like mostly using shampoos
- D) A bottle can help sellers to make their product appealing

◀ Ta'kidlash joizki, 4-va 5-sinflarning amaldagi «Ona tili» darsliklarida ham vaziyat shunday, ya'ni mualliflar «bosh bo'laklar» atamasini qo'llashdan o'zlarini tiyishgan. Ammo mualliflar guruhi o'zlari ishonadigan ilmiy haqiqatni o'quvchilardan yashirib, pardalashdan uyalishgan, chog'i, 5-sinf «Ona tili» darsligi uchun yozilgan «O'qituvchi kitobi»ning 53-sahifasida kesim bosh bo'lak, ega, aniqllovchi, to'ldiruvchi va hol ikkinchi darajali bo'lak ekanligini ta'kidlashgan. Va o'sha o'rinda boshlang'ich sinflarda ega va kesim bosh bo'lak sifatida o'rgatilishini eslatib qo'yishgan. Boshlang'ich sinfda unday, yuqori sinfda esa bunday. Bu holdan xulosa qilish mumkinki, mualliflar guruhi maktab «Ona tili» darsliklarida uzluksizlik bo'lishini shart hisoblamaydi, shekilli. O'zlarining ilmiy qarashlari qobig'iga o'ralashib qolgan bir guruh olimlar o'rtasidagi tortishuvlar shu tariqa maktab ona tili ta'limini holdan toydirmoqda. Olimlikning tor doiradagi manfaatlari qachongacha ta'lim jarayoniga soya soladi? Muhtaram olimlarimiz – darslik mualliflari, nahotki, milliy ta'lim tizimini qiynashayotganini o'ylab ko'rishmasa?!

Yo'q, masala bir-ikki mavzu doirasida bo'lganda bu qadar kuyunmasdik. «Ona tili» darsliklarida chalkashliklar ko'p va ular yangi ilmiy tadqiqotlar ta'sirida ro'y bermoqda. Xususan, uyushiq bo'laklar masalasi shu

vaqtgacha hech bir muammosiz o'quvchilarga o'rgatilardi. Biroq darsliklarning yangi avlodida bu mavzu ham boshqacharoq yoritilgan. Deylik, kesimlarning uyushib kelishi avvalgi qarashlarga to'g'ri kelmaydi. 8-sinf «Ona tili» darsligining oxirgi nashrida bu mavzu quyidagicha izohlangan:

«BILIB OLING.

1. Kesim uyushib kelganda uni shakllantiruvchi vositalar (zamon, shaxs-son, mayl, tasdiq-inkor shakllari, bog'lama va ko'makchi fe'llar) oxirgi bo'lakka qo'shiladi: Mavzuni yaxshi tushunish uchun, avvalo, darsni diqqat bilan tinglash, berilgan topshiriqlarni bajarish, muntazam takrorlash kerak. Men uzoq yillardan buyon shu shaharda yashab, o'qib, ishlab kelyapman.

Agar ushbu vositalar har bir kesimga qo'shilsa, bunday gap uyushiq kesimli sodda gap emas, qo'shma gap hisoblanadi: Nutq qudratli kuch: u ishontiradi, undaydi, majbur etadi.

2. Uyushiq bo'lakda ko'plik, egalik va kelishik qo'shimchasi qo'llanishi ikki xil:

1) ko'plik, egalik va kelishik qo'shimchasi uyushiq bo'lakning oxirgisiga qo'shib, barchasiga tegishli bo'ladi: Noma va arizalarning ba'zisi mirzo, muftilarga havola qilinardi;

2) gapdagi uyushiq bo'laklarning har birida son, egalik, kelishik qo'shimchasi

qo'shilishi ham mumkin: Qor sovg'i qo'llarimni va oyoqlarimni, peshonamni yalab tursa-da, menga juda yoqimli tuyuldi».

4-sinf «Ona tili» darsligining 2017-yil, ya'ni amaldagi nashrida esa avvalgi qarashlar saqlangan:

«41-mashq. O'qing. Har ikki ustunda berilgan gaplarni taqqoslang.

Men she'rni o'qidim. / Men she'rni o'qidim va yodladim.

Men she'rni yodladim. /

Bir xil so'roqqa javob bo'lgan so'zlarni toping. Ularning gapdagi vazifasini aniqlang.

Qaysi ustunda berilgan gaplarda fikr ixcham ifodalangan?

GAPDA KESIMLAR UYUSHIB KELISHI MUMKIN».

Muammo shundaki, Men o'qidim, yozdim jumlasida boshlang'ich sinflar kesim uyushib kelganini aytishsa, yuqori sinflar jumladagi ikki kesim ikki sodda gap, deb o'rganishadi. Shu tariqa maktab ona tili ta'limiga yana bir muammo bosh suqmoqda. Muammoning bosh sababi esa barcha sinflar darsliklarini yagona ekspertlar guruhi nazorat qilmayotganidir.

Donoxon Qurbonova,
Namangan viloyati

Namangan tumanidagi
4-maktab boshlang'ich sinf
o'qituvchisi

ОРТДА ҚОЛГАН ЎН БЕШ ЙИЛ: САБОҚ, ИҚРОР ВА ЯНА ОРЗУ

Кутилмаган кулфат – пандемияси туфайли жорий этилган карантин шароити кўп қатори бизнинг ҳам бир талай режаларимизни барбод қилди. Апрельнинг биринчи ярмида газетамизнинг 7-сони чоп этилиши ва бу сон «Репетитор»нинг 15 йиллигига бағишланиши, 12 апрель куни эса нишона сони чоп этилгани муносабати билан катта маънавий-маърифий тадбир ўтказилиши лозим эди. Лекин...

Кўпдан кўп таассуфлар ўша «лекин»га бориб тақалади. Тўғри, умрни ортга қайтариб бўлмайди. Шунингдек, «хечдан кўра кеч бўлса-да», деган нақл ҳам бежиз пайдо бўлмаган ҳаётда. Хуллас, газетамизнинг 15 ёшлик «юбилей»ини муносиб нишонлаш имконини қидириб, ўзига хос вариант топдик ва уни Сиз – мухлислар ҳукмига ҳавола этишни лозим кўрдик. Бу совға – «Репетитор»нинг асосчиси, унинг лойиҳа муаллифи билан суҳбат. Аниқроғи, шу чокқача кўпчилиكنи қизиқтирган, ижодий учрашувлар ва давра суҳбатларида бот-бот

бериладиган саволларга батафсил жавоб-лардир.

2009 йилдан мен шу нашрда фаолият бошладим ва айни дамгача «Репетитор»нинг мураккаб жараёнини босиб ўтганига гувоҳ бўлдим. Унинг

тақдири силлиқ ва равон кечгани йўқ. Гох газета осмонини қора булутлар босса, гох куёш чарақлаб, унинг юзини ловуллади. Гох чақмоқ бағрини тилса, гох кўксини чечаклар қоплади.

Таъкидлаганимдек, буларнинг бари кўз ўнгимда рўй берди. Бироқ бизнинг мухлисларимиз газетани ҳамиша ўз вақтида қўлга киритишди. Орада узилиш ёки тўхталиш содир бўлмади. Қанчалар ғалати туюлмасин, бу – жасорат намунасидир. Ҳар қандай шароитда ҳам «Репетитор» учун ғамхўрлик ва фидойилик қилган, ҳар қандай маънода унинг ОТАсига айланган лойиҳа муаллифи – Муҳаммад ВАЛИ акага мухлисларимизнинг доимий тил учида турган саволларини беришга жазм этдим. Марҳамат, ўзига хос тарих билан танишинг.

- Муҳаммад Вали ака, икковимизнинг адабий суҳбатларимиздан баҳраманд бўлган кадрдон мухлисларимиз анчадан буён биздан янгилик кутишаётганди. «Репетитор»нинг нишона сони чоп этилганига ўн беш йил тўлиши муносабати билан газета саҳифаларидаги суҳбатимизни давом эттиришни таклиф қиламан ва ушбу қутлуғ сана барчамизга муборак бўлсин, дейман.

- Раҳмат, Гулчеҳра. Ўн беш йил оз муддат эмас ва эсга олса арзийдиган тарих ортда қолди бу йиллар ичида.

- Аёнки, «Репетитор» мазмун-мундарижаси билан ўзбек матбуотида янги нашр ҳисобланади ва ҳали ҳозиргача бу мавқени бой бергани йўқ. Мутахассисларнинг эътирофича у – «аналоги йўқ» газета. Назаримда, мажуд воқеликни эътироф этиш қийин эмас, бироқ шу эътирофга сазовор бўлиш, яъни «аналогсиз» нашрни ташкил этиш анча қийин бўлган бўлса керак? Бунга қандай журъат этгансиз? Шундай куч Сизда қандай шаклланган?

- Бу – жуда узун тарих, шу билан бирга анчайин мураккаб жараён. Эсимда, 1983 йил оз муддат ҳозирги «Шарк» НМАҚда қоғоз кесувчи бўлиб ишлаганман. Жуссам жуда кичкина эди. Ўша пайтдаги раҳбарият менга алоҳида ишонч билдирганига ҳали-ҳануз ажабланаман. Инсон тақдирида аввалбошдан қандайдир ишо-

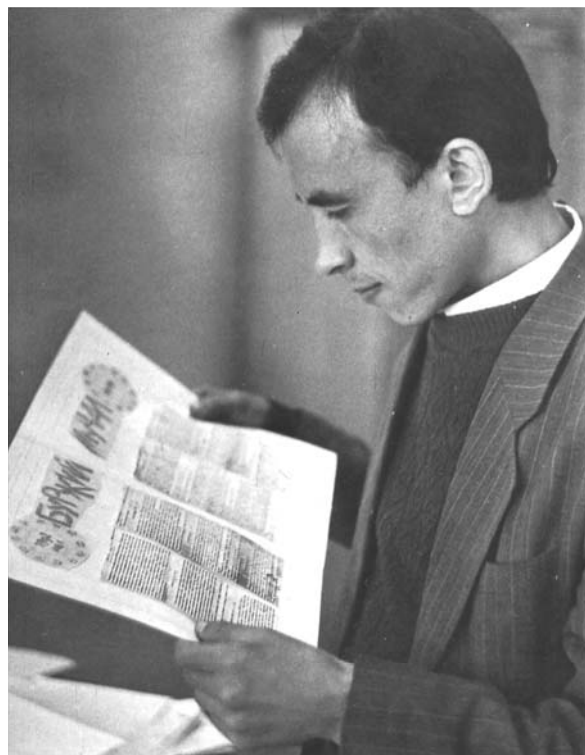
ралар бўлади, шеклли, ўзи. Мени таниган-билганлар нимқоронғи подвалда қулоч етмас қоғоз рулонларини баҳайбат станокда ёғдек кесганимни тасаввур қилишолмаса керак. Катта-катта ёғоч контейнерлардаги ниҳоятда оппоқ ва силлиқ фин қоғозлари ҳамон кўз ўнгимда. Наинки қоғозлар, балки бўшаган контейнерларнинг ажабтовур ёғочлари ҳам мени ҳайратлантирарди.

Ўшанака силлиқ ва текис қирқилган тахталарни кейинчалик ҳаётда учратмадим. Бунга абитуриентлик даврим билан боғлиқ, хотира. Кейинроқ, университетни битириб, Абдулла Қаҳҳор уй-музейига ишга кирдим. Бир қулғули воқеа сабаб 1989 йилда Барнобек Эшпўлатов иккимизнинг Абдулла Қаҳҳор уй-музейидаги фаолиятимиз тенгдан якунланди ва орқама-кейин «Ёшлик» тахририятига бориб жойлашдик. Материалларни синчиклаб ўқиш ва мақсадга мувофиқ қискартириш, жумлаларни таҳрир қилиш, имло устида ишлаш ва сара сарлавҳа қўйишга масъулият билан ёндашувни мен шу даргоҳда ўргандим. Холида опа ва Саодат машинкада ёзган матнлардаги айрим хатоларни ўта эҳтиёткорлик билан тўғрилаб босмахонага жўнатар, корректура ўқишга эса ҳаёт-мамот иши каби қарардик. Кунларимиз кураш руҳи билан кечарди. Мақолалар ўта талабчанлик билан танланарди. Таниқли профессорларнинг қанча-қанча мақолалари

тахририят тортмаларида қолиб кетди ўша пайтлар...

- Мана, сизнинг журнал-листика сир-асрорлари билан қандай танишганингиз, мўътабар даргоҳда қандай тобланганингизни озми-кўпми билиб олдик. Буларнинг барчаси газета ишида муҳим ҳисобланади. Лекин, фикримча, кишида тафаккур тайёр бўлмаса, газета ташкил этишга журъат етишмайди...

- Ҳа, ҳеч бир иш тафаккурсиз битмайди. Тафаккур инсонга куч бағишлайди, одамни жасоратга чорлайди. 1987 йил ТошДУ (ҳозирги ЎзМУ) ўзбек филологияси факультети 4-курсини якунлар эканман, курсдошларим Мусулмон Намоз ва Замира Эшонваннинг, биздан бир курс юқори ўқийдиган Раҳмон Қўчқорнинг мақолалари «Ёшлик» журналида эълон қилиниб, шов-

шувларга сабаб бўлди. Таътил чоғи менинг мақолаларим ҳам шундай нуфузли нашрда чоп этилиши йўлида тинмай изландим ва Максуд Шайхзоданинг «Жалолиддин» драмаси бўйича тадқиқот олиб боришни кўзлаб пойтахтга қайтдим. ►

Ўқиш бошлангач, «Шавкат Рахмоннинг «Ўйғок тоғлар» шеърий тўплами поэтикаси» мавзусида диплом ёзишим кераклигини билдим. Мавзу залворли ва айнаи чоғда адабий қарашларимга мос эди. Бироқ мени кўпроқ долзарблик масаласи қизиқтирарди. Мақсадимни илмий раҳбарим Умарали Норматовга тушунтирдим. Домла мақсадимни маъқуллади ва биргаликда ректоратга бориб мавзуни ўзгартирдик. Марказий Давлат архивида ишлаш учун йўлланма олдик.

Шундай қилиб, ишга шўнғидим.

Мусулмон Намозов, Мухаббат Қутлимуравова (Қурбонова), Замира Эшонова, Мукаддас Қўчқорова, Саида Назарова, Каромат Муллаҳжаева, Нафиса Султонкулова каби курс-дошларим мени астойдил қўллаб-қувватлашди. Архив ва кутубхоналардаги узоқ изланишлар самараси ўлароқ, 1988 йил 10 май куни қалингина папкани Умарали аканинг қўлига тутқаздим. Домла кутмаган экан, чоғи, «Ўх-хў, диссертация бўлиб кетибди-ку!» – деди андак мутуйба билан ва бир ҳафтадан кейин учрашим лозимлигини тайинлади. Эртаси куни аканг қарағай 92-ётоқхонанинг

45-хонасида хотиржам ухлаб ётсам, эшик тўсатдан қаттиқ тақиллади. Очсам, курсдошим Мехрибон Айтбоева ҳовлиқиб турибди. У зудлик билан Умарали акага учрашим кераклигини айтди. Апил-тапил кийиниб кафедрага бордим. «Диссертацияни етмиш фоиз ёзиб қўйибсиз, тез машинкалатинг», деди Умарали ака хуш кайфият билан диплом ишимни қўлимга бериб. Шошилиб ташқарига чиқдим ва титул вароғидаги ёзувни ўқидим: «Мен шунча йил ишлаб, диссертация даражасидаги бунақа диплом ишини кўрмаганман!» Бу – домланинг ҳафсала билан ёзган мулоҳазаси эди. Мен бениҳоя шодландим, осмонларда учардим. Бўлмасам-чи?! Ахир шу ишонч учун, илмий раҳбаримни қойил қолдириш учун олти ой

чарқокни унутиб излангандим-да! Ўткир Хошимов олиб борадиган «Ёзувчи ва замон» кўрсатувиининг ўша йил июнь ойи сони менинг диплом ишимга бағишланди. «Ўзбек тили ва адабиёти» журналининг 1988 йил 6-сонида диплом ишимнинг кириш қисми, «Шарқ юлдузи» журналининг 1988 йил 10-сонида эса 2-боби чоп этилди. Эрта-индин филология фанлари номзоди бўлиб, университет аудиториясида дарс ўтадигандек эдим гўё.

- Демак, «ҳаммаси гўзал», ҳаммаси жойида. Аммо «эди», «гўё» сўзлари бу «гўзаллик»ка

соя соляпти. У қандай соя эдики, қутилмаганда чап солиб, афсунлари билан афсуслантирса?

- Балки қутилган, балки қутилмаган, лекин афсусланарли эмас. Чунки хатолардан афсусланса арзийди. Менинг бошимдан ўтган воқеалар – тақдир битиклари. Бу битиклардан қочиб бўлмасди. Юқорида айтганимдек, ноширлик ва журналистика, танқид ва публицистика асрорларини тушуниб, ҳар жиҳатдан қатта ишларга тайёр бўлганимда кишлоққа қайтдим. Аввало, оилавий шаброит, 1992 йилда пойтахтдаги қийин аҳвол шуни такозо қилди. Айнаи чоғда қадрдон мактабим ҳам янги ҳавога маҳтал экан. Бирдан борлиқни унутиб, дарс жараёнига, репетиторлик иши-

га берилдим. Ёшлиқ ғайрати ва эгалланган билимлар, асосийси, янгича тафаккур тарзи мени ҳар тарафлама ўзимни кўрсатишга ундарди. Ана, кишлоқ маданият уйида Олий Кенгаш депутатлигига номзод Абдулҳафиз Жалолов билан учрашув бўляпти. Чортоқ туман ХТБ мудир Абдуллаҳон Ўринбоев – номзоднинг ишончли вакили. Номзодга таълим тизими эскиргани, уни қандай янгилаш мумкинлиги хусусида савол бердим. Мудир асабийлашди. Таниқли олим эса жўяли мулоҳазалар билдирди. Эртаси куни дарс ўтаётсам, телефонда мудир йўқлаётганини айтишди. «Бошланди!» дейишди ҳамкасбларим бошларини сарак-сарак қилиб. Улар менинг тегишли «получка» олишимни олдиндан огоҳлантиришганди. Мен эса гўшакка дадил қўл чўздим. Таъкидлаш жоизки, XX аср 80-йиллари охирида вояга етган авлод ўзгача дадил эди. Эсимда, 1989 йил 16 март куни собиқ Ленин (ҳозирги Мустақиллик) майдонида дастлаб 50 – 60 нафар ёш йигит-қизлар «Ўзбек тилига Давлат тили мақоми берилсин!» шиорини кўтариб тўпланганимизда ёнимиздан ўтаётганлар ажабланишганди. Ўшанда атрофимизни ҳарбийлар ўраб олишганди.

Биз эса қўркувни сезмаганмиз. Орадан икки-уч соат ўтгачгина халқ денгизга айланганди. Хуллас, ўша дамларнинг жанговар кайфияти билан гўшакни кўтардим. У томондан эса салом ва мамнунликка йўғрилган табрик янгради. Таажжубландим. Маълум бўлишича, мудир йиғилишдан ачиқкланиб қайтган ва ноқулайлик учун Абдулҳафиз Жалоловдан узр сўраган. Эртаси куни ишга боргач, қотиба газета-журналларнинг янги сонларини олиб кирган. Мудир қараса, «Маърифат»нинг янги сонида Мухаммад Маматвалиевнинг «Ўқув дастурлари мукамалми?» номли мақоласи турибди. Ўшанда ҳам, ҳозир ҳам кишлоқ ўқитувчисининг бундай мақола ёзиши – раҳбарлар учун қутилмаган ҳол. ►

◀ Шунинг учун у киши мени кутлаган. Табиатан мард инсон бўлган мудир билан шу тариқа кадрдонлашганмиз. «Шу азиз Ватан – барчамизники» ном-

ли танловнинг вилоят босқичи финал қисмида эса бундан ҳам кизиқ вазият юзага келган. «Пушкиннинг «Евгений Онегин» шеърий романини ўзбек тилига ким таржима қилган?» деган саволга иштирокчи «Ойбек», деб жавоб қайтарди ва таниқли мутахассислардан иборат ҳакамлар ҳайъати уни 10 балл билан баҳолади. Шарт ўрнимдан туриб, 5 балл қўйиш лозимлигини таъкидлаб столга таржиманинг Мирзо Кенжабек вариантыни ташладим. Бўлди қарсак! Бўлди хуштакбозлик! Ҳакамлар эса зарда билан зални тарк этишган. Ҳа, фактлар олдида инсон ҳамиша ожиз қолади...

Талабалик чоғимиз кусдошларимиз нима сабабдан фан олимпиадасининг республика босқичида иштирок этмаганимдан ажабланишарди. Таниш-билишчилик фан олимпиадасидаги энг катта «касаллик» эканини ўқитувчилик фаолиятим бошлангачгина тушундим. Фактларни аниқлаб, «Танловми ёки тарафкашлик» номли мақола ёздим ва раҳматли Мирзаабдулла Иброҳимов уни «Чортоқ ҳақиқати»да босди. Натижада истеъдодли ўқувчиларнинг ҳам омад куёши кула бошлади.

- Хотиралар Сизни яна ўз измига олаётир, чоғи, асосий мавзудан биров чалғиётганга ўхшаймиз. Бироқ «темир-

ни қизиғида бос», ақидасига кўра ҳозир сўрамасам бўлмас: танқидий мулоҳазаларингиз натижасида зиммангизга ортиқча иш юкланиши мумкинлигидан чўчимаганмисиз? Кўпчилик қўшимча иш ва ҳуда-беҳуда ташвишдан қочиб «оч қорним – тинч қулоғим» қабилида йўл тутати-ку?

- Нега энди?! Ахир адолатсизлик ҳақида гапирган киши адолат қандай бўлишини одамларга кўрсатиши керак эмасми?! Қаердаки ҳакамлик қилар эканман, шу ҳулоса ёдимда туради. Масалан, туман фан олимпиадасини бутунлай ўзгача форматда ўтказардим. Бизда совринли ўринларга даъвогар ўқувчиларнинг ўқитувчилари тенгидан ҳакам ҳисобланишарди. Фақат тортишувда субъективизм сезилсагина вазиятга аралашардим. Ҳолиб ўқувчи ҳакам ўқитувчи ва бошқа иштирокчилар кўз ўнгида аниқланарди. Нима учун бошқалар ҳам шундай йўл тутмайди – ҳайронман. Бундай ишлар мени қийнамаган, аксинча, роҳатлантирган.

- Ниҳоят, «роҳат» сўзи тилга олинаши билан газета мавзусига яқинлашаётганимизни сезяпман.

- Шундай. Демокчиманки, тақдир мени «Репетитор» номли газета лойиҳасига сездирмаггина тайёрлади. Журналистика, публицистика ва адабий тафаккурнинг ўзи билан бу газетани чиқариб бўлмасди. Шунинг учун 12 йил мактабда ишладим, репетиторлик билан шуғулландим. 1995 йили «Маърифат» газетасида Ўрмонжон Мўминовнинг «Репетитор Муҳаммад Вали» сарлавҳали катта мақоласи чоп этилиб, роса шов-шув бўлганди. 2003 йилга келганда мен ҳар жиҳатдан тўлдим, мактабга сиғмай қолдим. Газетачиликни соғиндим, ҳеч кимникига ўхшамаган газетам бўлишини истадим.

- Балки орада соҳага қайтиш истаги туғилгандир кўнглингизда?

- Йўқ! Ғаффор Ҳотамов «Туркистон» газетасига бош муҳаррир бўлгач, ўринбосарликка таклиф қилди. Ҳурмат саклаб рад этдим. Бир гуруҳ сармоядорлар «Гурунг» номли газета ташкиллашимни сўрашди. Рози бўлмадим – пойтахтга бормадим. 2003 йилда эса вазият етилди.

- Яъни?
- Наманган матбуоти-нинг собиқ раҳбари Алишер Қўймуродов ва таниқли ижодкор Темураббасов Тўрабобоев ташаббуси билан 2001 йилда мактабимизга Ўткир Ҳошимов бошчилигида бир гуруҳ ижодкорлар ташриф

такриз ёзиб бердим. Мактабдаги ҳолат ва такриз «Наманган» нашриёти директори Аҳмад Турсунда алоҳида таассурот уйғотибди. У киши пойтахтга кўчар чоғи нашриётга менинг зарурлигимни айтибдилар. Чақиринди. Соғинч ва тўлиқиш устига бу таклиф таъ-

қўймоқчи эдим. Лекин биринчи муҳаррир Темураббасовнинг таклифи билан «Эртақчи» сўзи ҳам қўшилган. Мухлислар аудиториясини конкретлаштириш мақсадида кейинчалик фақат «Репетитор» шаклини қолдирдик.

- Назаримда, ортда қолган ўн

буюришди. Савол-жавоб жуда қизгин ўтди. Ҳамма, айниқса, Ўткир ака роса яйради. Мен у кишига 1991 йилда «Ёшлик» журналинда эълон қилинган «Ижоднинг сирли ибтидоси» номли мақолани ва мақолага илова қилинган мактубни эслатдим. Мактубни пешқўрғонлик Авазбек Абдувалиев, Тохиржон Рафиқов ва Қодиржон Исоқовлар ёзишганди. Уларни даврага таклиф қилиб, шеър ўқидим. Шеърни куйидаги сатрлар билан яқунладим:

**Йиллар олға босар
комиллик сари,
Билмайсиз манзилин – очик
айтмайди.
Сизни олқишлайди бугун
ёш-қари,
Ўткир ака, лекин
баҳор қайтмайди.**

Кўтаринки пафос! Ҳайқирик! Қарсак! Ўткир ака кўзида ёш билан сўзлади: «Менинг 50 ва 60 ёшимни Пешқўрғон чинакамига нишонлади. Тақдирни қаранг. Мен пешқўрғонлик эканман.»

Бу орада Шукур Жабборнинг «Ошиқман» номли китобида

сирида нашриётда иш бошладим. Бир вақтнинг ўзида «Таълим ва тафаккур» журнали мундарижасига ўз ғояларимни сингдирдим. Шундай қилиб, 2005 йил 12 апрелда «Эртақчи – Репетитор» туғилди.

- Дарров-а? Албатта, бу ҳазил. Кўрдикки, жажжи газета дунёга келгунча унинг «тўлғоғи» Сизни тиндирмади. Билишимизча, аввал унинг номи «Эртақчи – Репетитор» эди. Нега айнан шундай ном танлагансиз?

- Дастлаб газетага «Репетитор», «Репетитор инфо», «Пресс-репетитор» номларидан бирини

беш йил сабоқларини бир қадар сўзлаб бўлдингиз. Демак, газетачилар тоифаси тақдир томонидан аста-секин тайёрлаб борилади. Мана, орзунгиздаги газета ташкилланганига ўн беш йил бўлди. Бугун мен шу газетанинг бош муҳарририман. Албатта, мен бундан фахрланаман. Иш жараёнида адабиёт, таълим, футбол мавзусидаги

мақолаларни илҳом билан ёзишингизга гувоҳ бўламан. Айни чоғда далил ва маълумотларни ўта масъулият билан ўрганасиз. Қисқаси, шу жараёнда чинакамига «яшайсиз». Аксари ҳолларда, сизнинг мақолаларингизда умумий эътибордан четда қолаётган мавзу қаламга олинади ва самимий, ошкора танқид руҳида ёзилади. Бироқ шунча ўқишли мақолалар эълон қилинган газета нима учундир ўқувчилар орасида оммалашмади. Шу мавзуда мулоҳазаларингизни сўрасам, Сизга оғир ботмайдими? ►

◀ - Албатта, бу – оғир мавзу, лекин оғир ботмайди. Чунки иқдорлар кишини оғир юкдан халос айлайди.

Аввало, шуни айтишим лозимки, «Репетитор» – мухлислари маълум муддатда янгиланиб турадиган нашр. Газета 2006 – 2007 йилларда йигирма минг нусхада чоп этилган. Шундан ўн бир минг нусхаси обуначиларга тегишли эди. 2007 йилдан умумий ўрта таълим тўққиз йиллик базага ўтказилгач, биз академик лицей ва коллежлар билан яхши ишлай олмадик. Бутун бир вилоятда газетага муносабат бошқарма бошлигининг фикрига қараб белгиланарди. Туман халқ таълими бўлимлари билан ишлаш осон кўчар ва бири бўлмаса бошқаси бизни кўллаб-қувватларди. Шундай ўзгариш таъсирида кўп имкониятларни бой бердик. Менежерларимиз янги муҳитга мослашишга қийналишди. Қолаверса, уларга газета мундарижасидан узоклик халакит берди. Ҳозир бир воқеа ёдимга тушди. Тажрибали менежеримиз нуфузли мактабга икки юз нусха газета олиб борибди. Директор эса унга: «Ўзимиз зўр репетиторимиз, газетага эҳтиёж йўқ», дебди. Қарасам, менежернинг ҳафсаласи пир бўладиган. Қолаверса, ишимизнинг сифати ва гоё шубҳа остида. Мактаб раҳбарини мулоқотга чорладим. «Газета билан танишдингизми?» деган саволимга ўша захоти: «Танишмасам ҳам биламан», қабилидаги жавобни олдим. У киши филолог эди. Шунинг учун дадил хужумга ўтдим: «Домла, -р сўз ясовчимиз ёки шакл ясовчи кўшимчамиз?» Менинг саволим ўзини билимдон ҳисоблайдиган раҳбарнинг жаҳлини чиқарди, орини кўзгади. Лекин қатъият билан жавобни қистайверганимдан кейин: «Шакл ясовчи!» деди зарда билан. Албатта, мен тахминан шу жавобни кутиб турганимдан ва дарҳол: «Қисқар сўзида-чи?» дея навбатдаги «кузор»ни ташладим. Бўлди! Вазият 180 даражага ўзгарди. Менежернинг айтишича, раҳбарнинг юзи бирданига ёришиб, икки юзта газетани ўринбосарларига тутказган. Тўғри, бугун бу гап икки қарра икки – тўрт қаби ҳаммага аён маълумот. Бироқ ўша даврда -р кўшимчасининг ясовчилик хусусияти мутлақо тилга олинмаган, барор манбада бу борада сўз юритилмаган ва барча мутахассислар уни шакл ясовчи сифатида билишар эди. «Репетитор»нинг шарофати билан бу масала ойдинлашган.

Дарвоқе, битта мактаб икки

юзта газета олган ва бу табиий ҳол эди ўша пайтлар. Савия ва ўзига хос лойиҳа масаласида мақтансак арзирди. Мен газетани камида юз минг нусхада чоп этиш ҳақида ўйлардим ва мавжуд шароит буни кўтарарди. Афсуски, биз дастлаб тузган жамоада чинакам менежер топилмади. Натижада ажойиб имкониятлардан фойдалана билмадик. Мен эса фақат ўқувчи учун зарур материалларни тайёрлаш билан шуғулланардим. Бу борада эътирозга ўрин қолдирмасликка тиришардим, яъни газета сотилмаслигида мени айблашларини истамасдим.

Эсимда, 2007 йил аввалги вариантлар таҳлилидан келиб чиқиб, танланган маълумотлар асосида тестлар туздик. Тест синовида прогнозимиз ўзини оқлади. Масалан, ўша йилдаги 12-сонда она тили ва адабиёт фанидан берилган тестларнинг барчаси тест синовида ишлади. Ўшанда мени ҳам газетага, ҳам ДТМга тест тузади, деб ўйлашарди. Қолбуки, биз Х вариантлар борасида ДТМни айблардик. Шу боис 2008 йил августда газетани ёпиш масаласи кун тартибига қўйилганди. Агентликдаги муҳокамада икки қатта ташкилот раҳбари олдида тест синовида ғоят аниқлик билан фойдаланилган Х вариант нусхасини қўйиб, Президент девонига боришимни айтганимдан кейингина газетани ёпиш масаласи кун тартибидан олинганди. Лекин шу воқеа сабаб масъул лавозимлардаги кўплаб ҳамкорларимиз бизга нисбатан тўнларини тескари қийиб олишган. Бу – менежерлик соҳасидаги қатта камчилик. Ўша ғалаба ғоят қимматга тушганди бизга. Менинг шу қаби ишларга аралашим хато эканлигини ўзим ҳам биламан. Одатда ҳаяжон ва қизғин руҳда сўзлайман. Бу эса аксарият раҳбарларга ёқмайди. Аралашмай, дейману баъзан масалалар ўта чиғаллашиб кетганда жим қараб тура олмайман.

- Тан олиш керакки, малакали менежер ёки бақувват сармоядор ҳомийлигисиз бир газетанинг ўн беш йил умр кўриши – осон иш эмас. Шу маънода «Репетитор»нинг ҳамон чоп этилаётгани, наинки чоп этилаётгани, балки сондан сонга сифат жиҳатдан ўсиб бораётгани чинакам мўъжизанинг ўзгинасидир. Негаки, айни ўринда ғалати парадокс кўзга ташланади: молиявий асоснинг ҳолати нашрнинг маънавий қиёфасини белгилайди. Яъни иқтисодий бақувват газета-журналнинг мундарижаси

шунга мувофиқ жило қасб этади. Бизда эса аксинча: таҳририят маблағи босмаҳона ва солиқ харажатлари, ижара ва бошқа ташкилий вазифалар ижросига учма-уч етгани ҳолда материаллар тобора сайқал топиб бораётир. Сизнингча, бу ҳолнинг сирини нимада экан?

- Жуда оз сонли ва садоқатли мухлислар ҳурмати учун ва бошқа бирор нашр ёритолмайдиган мақолаларнинг чоп этилиши учун «Репетитор» яшаши керак. Бу йўлда уй-рўзгорга аталган шахсий маблағларни, ҳатто яқинларнинг молиявий захираларини афсусланмай сарфлаш қудрати бўлиши керак кишида.

- Менимча, бу фикрингиз мунозарали. Уни ёқловчилардан кўра инкор этувчилар кўп бўлса керак, деб ўйлайман.

- Тўғри, ким учундир бу ноўрин фидойилик ва суниестемол ҳисобланар. Мен учун эса зарур иш. 2018 йил январь – март ойларидagi бир неча чиқишларимдан сўнг халқ таълими тизимида жиддий ислохотлар бошланди, вазирликдаги масъуллар янгиланди. 2019 йилда эса тест синовини ва дарсликлар билан боғлиқ муаммоларни тизимли павишда ёритдик. «Репетитор» бўлмаса, бу мақолаларни қайси нашр босади?! Ҳеч қайси!

- Ҳа, кўринадики, ҳали газетага алоқадор орзуларингиз анчагина...

- Ҳақсиз. Орзум шуки, «Репетитор» зукко репетитор-ўқитувчи ва малакали экспертлар минбарига айланса. Иномжон Машидов, Мажид Каримов, Шерзод Шерматов, Улуғбек Тошкенбоевларнинг йўлини пойлаб, улардан тап тортмай интервью оладиган ёш ва қатъиятли журналистлар таҳририят атрофида бирлашса, бир маърифатли сармоядор уларни моддий жиҳатдан қўллаб-қувватласа. Буларнинг барчаси ўқитувчи ва ўқувчилар учун, албатта. Қўнгилдагидек нархда етказиб берилса ва ҳақиқат руҳи қучли бўлса, улар газетани ўқишларига ишонаман.

- Мен ҳам ишонаман ва бошқалар ҳам ишонишига шубҳам йўқ. Фақат ҳамма гап ўша қуналарга етиб олишда! Бу йўлда Сизга яна-да қучли сабот ва саломатлик тилайман.

- Раҳмат, тилаклар ижобатини биргаликда кўрайлик!

Гулчеҳра МУРОДОВА
суҳбатлашди

KOSHI TENGSIZLIGINING FIZIK MASALALARGA QO'LLANILISHI

Ma'lumki, deyarli barcha aniq va tabiiy fanlarda matematik apparatdan samarali foydalanish eng optimal yechimga olib boradi. Xususan, fizika va optimizatsiya masalalarida matematikaning o'rni katta. Ushbu maqolada, biz matematika fanida eng mashhur tengsizliklardan biri sanalgan Koshi tengsizligi (ba'zi manbalarda o'rta arifmetik va o'rta geometrik orasidagi bog'lanish)ning fizikaning ko'pgina bo'limlarida tadbirini o'rganamiz. Undan oldin esa Koshi tengsizlikning o'zi bilan yaxshiroq tanishib olaylik.

Teorema: ixtiyoriy nomanfiy $a_1, a_2, \dots, a_n \in R$ uchun quyidagi tengsizlik o'rinli:

$$\frac{a_1 + a_2 + \dots + a_n}{n} \geq \sqrt[n]{a_1 a_2 \dots a_n}.$$

Tenglik sharti $a_1 = a_2 = \dots = a_n$ bo'lganda bajariladi.[1] Fizik masalalarda 2 ta son uchun Koshi tengsizligi, ayniqsa, ko'p ishlatiladi, ya'ni nomanfiy $a, b \in R$ uchun:

$$a + b \geq 2\sqrt{ab}$$

Tenglik sharti $a = b$ bo'lganda bajariladi.

Quyida sizni fizikaning bir qancha bo'limlarida uchraydigan nisbatan murakkabroq masalalarni Koshi tengsizligi bilan yechish namunalari bilan tanishtirib o'tamiz.

1. Politsiya xodimi jinoyatchiga yetib olishi uchun S masofa qolganda, jinoyatchi sezib qoldi va a tezlanish bilan qochishni boshladi. Politsiya xodimi qanday minimal o'zgarma tezlik bilan harakatlanganda jinoyatchini quvib yeta oladi?

Yechish: ikkala obyekt uchun harakat tenglamalarini tuzamiz.

$$\begin{cases} x_p = vt \\ x_j = S + \frac{at^2}{2} \end{cases}$$

Politsiya xodimi jinoyatchini quvib yetishi uchun $x_p = x_j$ shart bajarilishi zarur.

$$vt = S + \frac{at^2}{2}$$

bu yerdan v uchun quyidagi ifodaga ega bo'lamiz:

$$v = \frac{S}{t} + \frac{at}{2}$$

v ning eng kichik qiymatini topish uchun yuqoridagi ifodaga Koshi tengsizligini qo'llash kifoya:

$$v = \frac{S}{t} + \frac{at}{2} \geq 2\sqrt{\frac{S}{t} \cdot \frac{at}{2}} = 2\sqrt{\frac{aS}{2}} = \sqrt{2aS}$$

Javob: politsiya xodimi minimal $\sqrt{2aS}$ tezlik bilan harakatlanganda jinoyatchini quvib yeta oladi.

2. Sotuvchida yelkalari har xil uzunliklarga ega bo'lgan pallali tarozi va tarozi toshlari bor. Xatoning oldini olish

maqsadida, sotuvchi sotilayotgan mahsulotni ikkala pallada ham bir martadan o'lchab ko'rdi. Xaridor ikki holda o'lchangan massalarning o'rta arifmetigini hisoblab to'lov qildi. Bunda kim zarar ko'rdi? [2]

Yechish: mahsulotning asl massasi M ga, 1-pallada o'lchangan massa m_1 ga va 2-pallada o'lchangan massa m_2 ga teng bo'lsin. U holda, muvozanat tenglamalarini tuzib quyidagi tenglamalar sistemasiga ega bo'lamiz:

$$\begin{cases} Mgl_1 = m_1gl_2 \\ Mgl_2 = m_2gl_1 \end{cases}$$

bu sistemadan m_1 va m_2 larni quyidagicha ifodalab olamiz:

$$\begin{cases} m_1 = M \frac{l_1}{l_2} \\ m_2 = M \frac{l_2}{l_1} \end{cases}$$

Demak, m_1 va m_2 larning o'rta arifmetigi quyidagicha ifodalanadi:

$$\frac{m_1 + m_2}{2} = \frac{M}{2} \cdot \left(\frac{l_1}{l_2} + \frac{l_2}{l_1} \right)$$

Koshi tengsizligini quyidagi ko'rinishda qo'llaymiz ($l_1 \neq l_2$):

$$\frac{\frac{l_1}{l_2} + \frac{l_2}{l_1}}{2} > \sqrt{\frac{l_1}{l_2} \cdot \frac{l_2}{l_1}} = 1$$

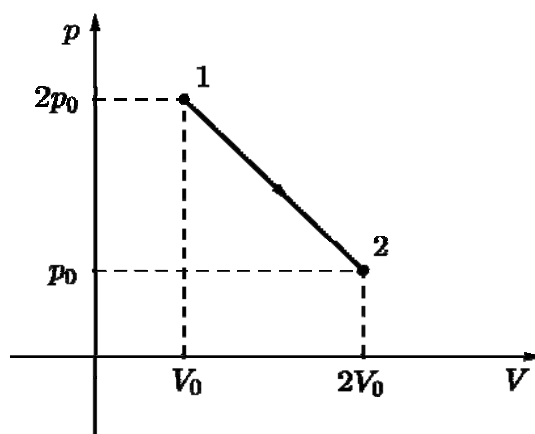
Bundan kelib chiqadiki,

$$\frac{m_1 + m_2}{2} = \frac{M}{2} \cdot \left(\frac{l_1}{l_2} + \frac{l_2}{l_1} \right) > M.$$

Demak, xaridor mahsulotning asl miqdoriga nisbatan ko'proq miqdorga pul to'lagan va zarar ko'rgan.

Javob: xaridor zarar ko'rgan.

3. 1 mol ideal gaz 1-holatdan 2-holatga o'tdi. Gazning jarayondagi maksimal temperaturasi qanday bo'ladi? [2]

Yechish: chizmadan ravshanki, 1→2 chiziqli jarayon. Shuning uchun p ning V ga bog'lanish funksiyasini $p = kV + b$ (*) ko'rinishda izlaymiz. Shartga ko'ra

$$\begin{cases} 2p_0 = kV_0 + b, (1 - holat) \\ p_0 = 2kV_0 + b, (2 - holat) \end{cases}$$

ushbu chiziqli tenglamalar sistemadan k va b ni topish imkoniga egamiz:

$$k = -\frac{p_0}{V_0}, b = 3p_0$$

Demak, izlanayotgan tenglama quyidagi ko'rinishga ega ekan:

$$p = -\frac{p_0}{V_0}V + 3p_0$$

Tenglamani ikkala tarafini V ga ko'paytiramiz:

$$pV = \left(-\frac{p_0}{V_0}V + 3p_0\right)V = \frac{p_0}{V_0}(3V_0 - V)V$$

$pV = \nu RT$ ($\nu=1$) tenglikdan

$$RT = \frac{p_0}{V_0}(3V_0 - V)V \Leftrightarrow T = \frac{p_0}{RV_0}(3V_0 - V)V$$

Ma'lumki, Koshi tengsizligidan

$$\sqrt{(3V_0 - V)V} \leq \frac{(3V_0 - V) + V}{2} = \frac{3V_0}{2}$$

kelib chiqadi. Bundan

$$T = \frac{p_0}{RV_0}(3V_0 - V)V \leq \frac{p_0}{RV_0}\left(\frac{3V_0}{2}\right)^2 = \frac{9p_0V_0}{4R}$$

Javob: $\frac{9p_0V_0}{4R}$

4. Elementlar batareyasi R qarshilikka ulanganda I_R tok beradi. Qisqa tutashuv toki I_r ga teng bo'lsa, ushbu batareya berishi mumkin bo'lgan foydali quvvatning maksimal qiymatini toping. [3]

Yechish: elementlar ichki qarshiligi r bo'lsin. U holda to'liq zanjir uchun Om qonuni va qisqa tutashuv toki formulasiga ko'ra

$$\begin{cases} I_R = \frac{\mathcal{E}}{R+r} \\ I_r = \frac{\mathcal{E}}{r} \end{cases}$$

sistemani hosil qilamiz. Sistemani 2-tenglamasini birinчисiga bo'lib

$$\frac{R}{r} + 1 = \frac{I_r}{I_R} \Leftrightarrow r = \frac{I_R R}{I_r - I_R}$$

ni olamiz. r ning topilgan qiymatini sistemani 2-tenqlamasiga qo'yib $\mathcal{E} = \frac{I_r I_R R}{I_r - I_R}$ ni topamiz.

Joul-Lens qonuniga ko'ra

$$P = I_R^2 R = \left(\frac{\mathcal{E}}{R+r}\right)^2 R = \frac{\mathcal{E}^2 R}{(R+r)^2}$$

Koshi tengsizligiga ko'ra esa $R+r \geq 2\sqrt{Rr}$. Bundan

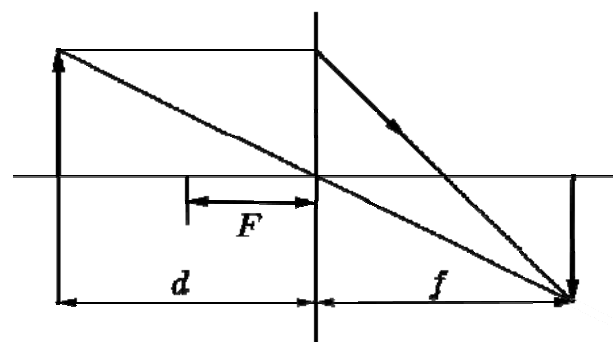
$$P = \frac{\mathcal{E}^2 R}{(R+r)^2} \leq \frac{\mathcal{E}^2 R}{(2\sqrt{Rr})^2} = \frac{\mathcal{E}^2 R}{4Rr} = \frac{\mathcal{E}^2}{4r} = \frac{1}{4r} \cdot \left(\frac{I_r I_R R}{I_r - I_R}\right)^2$$

Koshi tengsizligida tenglik sharti $R=r$ da bajarishidan xulosa qilish mumkinki, tashqi qarshilik ichki qarshilikka teng bo'lgandagina batareyadan maksimal quvvat ajralib chiqadi. Demak, javobni shu munosabatdan foydalanib soddalashtirsak bo'ladi:

$$\frac{1}{4r} \cdot \left(\frac{I_r I_R R}{I_r - I_R}\right)^2 = \frac{R}{4} \cdot \left(\frac{I_r I_R}{I_r - I_R}\right)^2$$

Javob: $\frac{R}{4} \cdot \left(\frac{I_r I_R}{I_r - I_R}\right)^2$

5. Fokusi F ga teng bo'lgan yupqa yig'uvchi linza buyumning haqiqiy tasvirini hosil qilmoqda. Buyum va uning tasviri orasidagi minimal masofa qanday? [2]

Yechish: buyumdan linzagacha bo'lgan masofa d va lizadan tasvirgacha bo'lgan masofa f bo'lsin. Buyum va uning tasviri orasidagi masofa uchun $l = d + f$ belgilash olaylik (*). Linza formulasiga ko'ra

$$\frac{1}{d} + \frac{1}{f} = \frac{1}{F}$$

(*) dan

$$\frac{1}{d} + \frac{1}{l-d} = \frac{1}{F} \Leftrightarrow \frac{1}{d(l-d)} = \frac{1}{F} \Leftrightarrow Fl = dl - d^2$$

bundan $\Leftrightarrow l = \frac{d^2}{d-F}$ ni olamiz.

$$l = \frac{d^2 - F^2 + F^2}{d-F} = \frac{(d-F)(d+F) + F^2}{d-F} = d + F + \frac{F^2}{d-F} = 2F + (d-F) + \frac{F^2}{d-F}$$

l ning minimal qiymatini topish uchun yuqoridagi ifodaning eng kichik qiymatini topish yetarli. Buning uchun Koshi tengsizligini ikkinchi va uchunchi qo'shiluvchilar uchun qo'llaymiz

$$l = 2F + (d-F) + \frac{F^2}{d-F} \geq 2F + 2\sqrt{(d-F) \cdot \frac{F^2}{d-F}} = 2F + 2F = 4F$$

Javob: $4F$

SINOV TESTLARI

BIOLOGIYA

1. Ildizi metamorfozlashgan – uzun kun (a) va poyasi metamorfozlashgan qisqa kun (b) o'simliklarini moslab ko'rsating.

- A) a – sholg'om; b – tok
B) a – sholg'om; b – katroshka
C) a – rediska; b – bodring
D) a – karam; b – qovoq

2. Geotermal suvlardagi maksimal (a), dengizdagi minimal (b) va yoz oylarida chuchuk suvlarning maksimal (c) harorati ($^{\circ}\text{C}$) qanchagacha yetishini moslang.

- A) a = (+70); b = (+3); c = (35)
B) a = (+55); b = (+5); c = (70)
C) a = (+70); b = (+7); c = (20)
D) a = (+90); b = (+3); c = (35)

3. Poykiloterm – aortali (a), gomoyoterm – aortali (b) va poykiloterm – aortasiz (c) organizmlarni muvofiqlashtiring.

- A) a – nereida; b – vapiti; b – povituxa
B) a – gaval; b – qo'tos; c – lansetnik
C) a – kambala; b – rambule; c – tridakna
D) a – gambuziya; b – suvkesar; c – forel

4. Dorivor – efemer (a) va dorivor – efemeroid (b) o'simliklarni aniqlang.

- A) a – achambiti; b – na'matak
B) a – jag'-jag'; b – cherkez
C) a – qirqbo'g'im; b – matur
D) a – gulxayri; b – tak-tak

5. Quyidagilar orasidan nechta o'simlik mavsumning suv tanqis bo'lgan haddan tashqari issiq va sovuq davrlarida tanasidagi suv miqdorining kamayishi natijasida uzoq muddat anabioz holatiga o'tadi?

- a) batsidiya b) zuhrasoch c) boychechak d) funariya
e) aloye f) kaktus k) everniya l) qoqio't
A) 3 B) 4
C) 2 D) 5

6. Qaysi javobda o'simliklarning yuqori haroratga morfologik moslanishlari to'g'ri ko'rsatilgan?

- a) archa b) palma c) saksovul d) kovul e) qarag'ay
1) barglari tikanga aylangan 2) barglari buralgan
3) barglari mayda qipiqsimon shaklda 4) barglari qirqilgan
5) barglari ignasimon shaklda
A) a – 4; b – 4; c – 3; d – 2; e – 5
B) a – 3; b – 4; c – 3; d – 2; e – 5
C) a – 3; b – 1; c – 3; d – 5; e – 2
D) a – 4; b – 1; c – 3; d – 5; e – 2

7. Qaysi o'simlikning barg yaprog'i yorug'likka nisbatan vertikal joylashadi?

- A) palma B) banan
C) sorgo D) kovul

8. Barglari qor tagida qishlaydigan bir yillik (a), ko'p yillik o't (b) va daraxtni (c) moslab ko'rsating.

- A) a – qo'qiot; b – qayin; c – qurtana
B) a – bug'doy; b – gulxayri; c – tol
C) a – gulxayri; b – andiz; c – Turkiston archasi
D) a – achambiti; b – qoqio't; c – Turkiston archasi

9. Hayvonlarda (a) va o'simliklarda (b) haroratga moslanishning necha xildan usullari mavjud?

- A) a – 3; b – 4 B) a – 2; b – 4
C) a – 4; b – 3 D) a – 3; b – 3

10. Muhitning past haroratida organizmida ichki nuhitni hosil qiluvchi suyuqliklar tarkibidagi suvning muzlashiga to'sqinlik qiluvchi modda sifatida glitserin (a) va glikoprotein (b) hosil qiluvchi hayvonlar quyidagilar orasidan nechtdan ekanligini aniqlang.

- a) suvkesar b) bo'ka c) kambala d) qo'tos e) poliksina
f) gorbusha k) soxta kurakburun l) maxaon g) vapiti

- A) a – 4; b – 4
B) a – 3; b – 4
C) a – 5; b – 3
D) a – 3 b – 3

11. Tana haroratining doimiyligini saqlashda teri osti yog' qavati katta ahamiyatga ega bo'gan chap aorta ravog'i (a) va o'ng aorta ravog'iga (b) ega hayvonlarni ko'rsating.

- A) a – kashalot; b – magellan
B) a – morj; b – kashalot
C) a – imperator pingvini; b – kasatka
D) a – magellan; b – ko'rshapalak

12. Qaysi javobda qishda uyquga ketadigan qoziq tishsiz (a) va kloakasiz (b) gomoyotermilar berilgan?

- A) a – sug'ur; b – katta shomshapalak
B) a – yumronqoziq; b – suvkesar
C) a – qo'ng'ir ayiq; b – laqqa
D) a – martishka; b – malla shomshapalak

13. Keltirilgan ma'lumotlarning nechitasi qizib yotgan qumdan o'zini himoya qilish maqsadida butalarning shoxiga chiqib oladigan hayvon uchun xos?

- a) poykiloterm b) gomoyoterm c) sariq ilon bilan bir turkumga kiradi d) kobra bilan bir sinfga kiradi
e) ichki urug'lanish kuzatiladi f) tashqi urug'lanish kuzatiladi g) gastrulyatsiyasi tashqi muhitda kechadi h) gastrulyatsiyasi ichki muhitda kechadi

- A) 5 B) 4
C) 3 D) 6

14. Qaysi javobda tanasidagi suv - gidrostatik skelet hamda transport vazifasini bajaruvchi hayvonlar keltirilgan?

- A) planariya, amyoba
B) qizil chuvalchang, askarida
C) exinokok, yomg'ir chuvalchangi
D) qoramol solityori, askarida

15. Poya sukkulentli (a) va barg sukkulentli (b) o'simliklarni moslab ko'rsating.

- 1) kaktus 2) sutlama 3) aloye 4) malodilo 5) agava
A) a – 1,2; b – 3,4,5
B) a – 3,4,5; b – 1,2
C) a – 3,5; b – 1,2,4
D) a – 1,2,4; b – 3,5

◀ **16. Agama va agava uchun umumiy bo'lgan xususiyatlar quyidagilar orasidan nechtaligini ko'rsating.**

- 1) sentriolaga ega 2) bo'linish urchug'iga ega 3) qo'sh urug'lanish kuzatiladi 4) geterotrof 5) avtotrof 6) hujayra qobig'iga ega 7) pinotsitoz kuzatiladi 8) fagotsitoz kuzatiladi
A) 5 B) 3
C) 4 D) 2

17. Sklerofit – tangacha bargli (a), sklerofit – mayda qattiq bargli (b) va sklerofit – mayda qirg'ilgan bargli (c) o'simliklarni ko'rsating.

- 1) saksovol 2) yantoq 3) shuvoq 4) archa
A) a – 1; b – 2,3; c – 4
B) a – 1,4; b – 2; c – 3
C) a – 4; b – 1,2; c – 3
D) a – 3; b – 1,4; c – 2

18. Barg og'izchalari doim ochiq (a) va kunduzi yopiq yoki yopiq (b) bo'lgan o'simliklar namlikka bo'lgan moslanishiga ko'ra qanday guruhga mansub?

- A) a – kserofitlar; b – gigrofitlar
B) a – mezofitlar; b – gidrofitlar
C) a – kserofitlar; b – mezofitlar
D) a – gidrofitlar; b – mezofitlar

19. Quyidagilar orasidan ildizpoyali – gidrofit (a) va ildizsiz – gidrofit (b) o'simliklarini ko'rsating.

- A) a – laminariya; b – fillafora
B) a – tak-tak; b – suv qirqqulog'i
C) a – zuhrasoch; b – funariya
D) a – spirogira; b – g'umay

20. Suv va quruqlikda yashaydigan gomoyoterm (a) va poykiloterm (b) hayvonlarni belgilang.

- A) a – morj; b – povituxa
B) a – povituxa; b – kambala
C) a – gaval; b – Magellan pingvini
D) a – imperator pingvini; b – dengiz mushugi

21. Suvda yashaydigan molluskalarning (a) va quruqlikda yashaydigan molluskalarning (b) chig'anoqlari qanday ahamiyatga ega?

- A) a – bosimga qarshilik qiladi;
b – suvni kam bug'latish uchun xizmat qiladi
B) a – suzish vazifasini bajaradi;
b – himoya vazifasini bajaradi
C) a – bosimga qarshilik qiladi;
b – harakatlanish vazifasini bajaradi
D) a – harakatlanish vazifasini bajaradi;
b – himoya vazifasini bajaradi

22. Qaysi javobda quyidagi organizmlarning suv bug'lanishini kamaytiruvchi moslanishlari to'g'ri ko'rsatilgan?

- a) paxta b) tuya c) sahro kalamushi d) chirildoq
1) ayirish metabolitlarining maksimal suvsizlanishi
2) suv bug'latuvchi og'izchalarning chuqur joylashuvi
3) ayirish organlarining maxsus klapanlar bilan yopilishi
4) terlashning kamayishi 5) uyalariga yashirinishi
A) a – 2; b – 4; c – 5; d – 1
B) a – 3; b – 2; c – 1; d – 4
C) a – 2; b – 4; c – 5; d – 3
D) a – 4; b – 2; c – 1; d – 2

23. Kana (a) va lemur(b)dagi suv tanqisligiga moslanish mexanizmini ko'rsating.

- A) a – tungi hayot tarziga o'tadi; b – yog'ni zaxiralaydi
B) a – tungi hayot tarziga o'tadi; b – uyquga ketadi

- C) a – uyquga ketadi; b – yog'ni zaxiralaydi
D) a – uyquga ketadi; b – tungi hayot tarziga o'tadi

24. Tuproq biogen va abiogen usulda kelib chiqadi, degan fikr qaysi olimga taalluqli?

- A) Dokuchayev
B) Vernadskiy
C) Gumbold
D) Vegener

25. Agar o'zaro ta'sir natijasida bir populatsiyadagi individlar soni ortsa, lekin ikkinchi populatsiyadagi individlar soni kamaymasa, bunday munosabat qanday ataladi?

- A) simbiot
B) antibioz
C) anabioz
D) protokooperatsiya

26. O'zaro munosabatlar tufayli bir populatsiyadagi individlar soni qanday o'zgarishidan qat'i nazar, ikkinchi populatsiyadagi individlar soni kamaysa, bunday munosabatlar qanday ataladi?

- A) simbiot
B) antibioz
C) anabioz
D) protokooperatsiya

27. Zararli-neytral munosabatlar (a), o'zaro zararli munosabatlar (b) va foydali-zararli munosabatlar (c) qanday ramziy belgilar bilan belgilanishini moslab ko'rsating.

- A) a = (- 0); b = (+ -); c = (+ -)
B) a = (- 0); b = (- -); c = (- -)
C) a = (- 0); b = (+ +); c = (+ -)
D) a = (- 0); b = (- -); c = (+ -)

28. Birgalikda yashovchi turlar o'zaro bevosita ta'sir ko'rsatmasa-da, ularning taqdiri yashash muhitining umumiy holati, abiotik omillarga bog'liq bo'lishi organizmlar o'zaro munosabatining qaysi turiga misol bo'ladi?

- A) parazitizm
B) mutualizm
C) neytralizm
D) antibioz

29. Protokooperatsiya (a), amensalizm (b) va konkurensiya (c) munosabatlari qanday ramziy belgilar bilan belgilanadi?

- A) a = (+ +); b = (0 -); c = (- -)
B) a = (- 0); b = (- -); c = (- -)
C) a = (+ +); b = (0 +); c = (+ -)
D) a = (- 0); b = (+ +); c = (+ -)

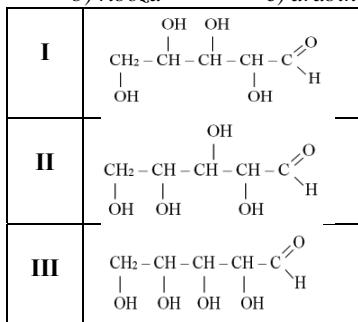
30. Quyidagilar orasida NADF va t – RNK uchun umumiy bo'lgan xususiyatlar nechta?

- 1) transportlik funksiyasi 2) akseptorlik xususiyati 3) oqsil tabiatli 4) ikkilamchi strukturaga ega
A) 2 B) 3
C) 1 D) 4

KIMYO

1. Quyida keltirilgan asiklik holatdagi pentozalarni ularning nomlari va tuzilishlari bilan moslab ko'rsating.

a) ksiloza   b) riboza   c) arabinoza

- A) a – II; b – I; c – III   B) a – I; b – III; c – II
C) a – II; b – III; c – I   D) a – III; b – II; c – I

2. $\text{C}_n(\text{D}_2\text{O})_m$ tarkibli monosaxaridning molar massasini (g/mol) hisoblang. ($m = 4$)

- A) 122   B) 120   C) 126   D) 128

3. Massasi 63 g bo'lgan $\text{C}_n(\text{H}_2\text{O})_m$ tarkibli monosaxarid yetarlicha kislorodda to'liq yondirilganda 37,8 g suv hosil bo'ldi. Jarayon uchun sarflangan kislorod hajmini ($l, n.sh$) aniqlang. ($n = m$)

- A) 156,8   B) 67,2   C) 78,4   D) 134,4

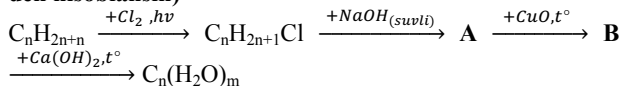
4. Glukozaning kimyoviy xossalari o'rganib, uning bir vaqtning o'zida ham ko'p atomli spirt, ham aldegid – aldegidospirtga to'g'ri keladigan formulasini taklif etgan olimni ko'rsating.

- A) N.N.Semyonov   B) A.M.Butlerov
C) R.Krixgof   D) E.Fisher

5. Monosaxaridlar molekulasidagi uglerod atomlarining bog'lar atrofida aylanishi natijasida ularning siklik shakli vujudga keladi. Bunga asoslanib asiklik glukozaning siklik shaklga aylanishida uning tarkibidagi aldegid guruhining π bog'i nechanchi uglerod atomidagi gidroksil guruh hisobiga uzilganligini belgilang.

- A) to'rtinchi   B) oltinchi
C) beshinchi   D) uchinchi

6. Quyidagi o'zgarishlar natijasida oxirgi mahsulotdan 45 g hosil bo'lgan bo'lsa, sarflangan A modda massasini (g) aniqlang. (barcha reaksiyalar 100% unum bilan borgan den hisoblang)

- A) 45   B) 8
C) 16   D) 24

7. Massalari teng bo'lgan saxaroza va maltoza aralashmasi to'liq gidrolizlanganda hosil bo'lgan monosaxaridlarning massa nisbatlari qanday qiymatda bo'lishini ko'rsating.

- A) 1:1   B) 1:2
C) 3:4   D) 1:3

8. 1,5 mol saxaroza va 0,5 mol maltoza to'liq gidrolizlanishidan qancha (g) glukoza hosil bo'ladi?

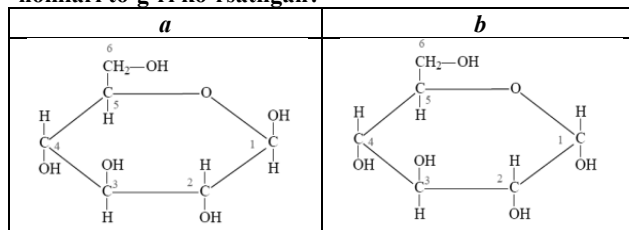
- A) 720   B) 900   C) 450   D) 360

9. 360 g glukozaning bir qismi kumush ko'zgu reaksiyasiga, qolgan qismi esa mis (II) gidroksid bilan oksidlanish reaksiyasiga kirishdi. Agar bunda jami hosil bo'lgan cho'kmalar massasi 360 g bo'lsa, glukozaning

qancha qismi (%) kumush ko'zgu reaksiyasiga kirishganligini aniqlang.

- A) 40   B) 50
C) 75   D) 60

10. Qaysi javobda quyida keltirilgan monosaxaridning nomlari to'g'ri ko'rsatilgan?

- A) a – glukozaning α formasi;
b – glukozaning β formasi.
B) a – galaktozaning α formasi;
b – galaktozaning β formasi.
C) a – glukozaning β formasi;
b – glukozaning α formasi.
D) a – galaktozaning β formasi;
b – galaktozaning α formasi.

11. Quyidagi jadvaldan foydalanib noma'lumlarni aniqlang.

Modda nomi	Sorbit	Glukon kislota
Molar massasi (g/mol)	x	y

- A) $x = 196$; $y = 182$ B) $x = 182$; $y = 196$
C) $x = 164$; $y = 178$ D) $x = 178$; $y = 164$

12. Sorbit uchun qaysi hukmlar to'g'ri?

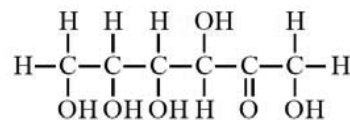
- 1) besh atomli spirt 2) olti atomli spirt 3) tarkibida $sp^3 - s$ qutbli bog'lar soni 12 ta 4) tarkibida $sp^3 - s$ qutbli bog'lar soni 14 ta 5) 1 moli to'liq yonishi uchun 6 mol O_2 sarflanadi 6) 1 moli to'liq yonishi uchun 6,5 mol O_2 sarflanadi

- A) 1,3,5   B) 2,4,6   C) 1,3,6   D) 2,4,5

13. Tarkibida 12 ta sp^2 GO (gibrid orbital) saqlagan glukoza mikroorganizmlar ta'sirida fermentativ biyog'itilganda spirt hosil bo'ldi. Bunda ajralgan gaz 400 g 60 % li NaOH eritmasiga yuttirilganda hosil bo'lgan tuz(lar)ni va u(lar)ning massasini (g) hisoblang.

- A) 159 g Na_2CO_3 va 210 g NaHCO_3 B) 336 g NaHCO_3
C) 212 g Na_2CO_3 va 168 g NaHCO_3 D) 424 g Na_2CO_3

14. Quyida asiklik shakli ifodalangan monosaxaridning nomini (a) va undagi sp^2 (b) hamda sp^3 (c) gidridlangan orbitalar sonini aniqlang.

- A) a – fruktoza; b – 8 ta; c – 60 ta
B) a – glukoza; b – 6 ta; c – 40 ta
C) a – fruktoza; b – 6 ta; c – 40 ta
D) a – glukoza; b – 8 ta; c – 60 ta

15. A.M.Butlerov usuliga asosan monosaxarid sintezi uchun sarflangan reagent tarkibida 45 ta sp^2 GO (gibridlangan orbital) mavjud bo'lsa, hosil bo'lgan monosaxaridning spirtli biyog'ishidan qancha (g) gaz olish mumkin? (biyog'ish reaksiyasi unumi 80% ga teng)

- A) 88   B) 110   C) 70,4   D) 55

16. Mol nisbatlari (*mos holda*) 1:1,5 bo'lgan maltoza va saxaroza aralashmasi gidrolizlanishidan hosil bo'lgan moddalar ustida kumush ko'zgu reaksiyasi o'tkazildi. Agar buning natijasida 378 g cho'kma ajralgan bo'lsa, dastlabki aralashma tarkibida qancha (g) saxaroza bo'lgan?

- A) 171 B) 90 C) 135 D) 256,5

17. Saxarozaning tarkibida glukoza qoldig'i mavjudligini aniqlash uchun zarur bo'lgan reaktivlarni ko'rsating.

- 1) sulfat kislotasi eritmasi 2) ishqor eritmasi 3) sirka kislotasi eritmasi 4) kalsiy gidroksid eritmasi 5) formalin

- A) 2,3,5 B) 1,2,4 C) 2,4,5 D) 1,2,3

18. Maltoza (a) va saxaroza (b) uchun tegishli bo'lgan to'g'ri fikrlarni ko'rsating.

- 1) gidrolizlanishidan faqat glukoza hosil bo'ladi 2) gidrolizlanishidan faqat fruktoza hosil bo'ladi 3) gidrolizlanishidan glukoza va fruktoza hosil bo'ladi 4) solod shakari deyiladi 5) qamish shakari deyiladi

- A) a - 2,4; b - 3,5 B) a - 3,5; b - 1,4
C) a - 1,4; b - 3,5 D) a - 3,5; b - 2,4

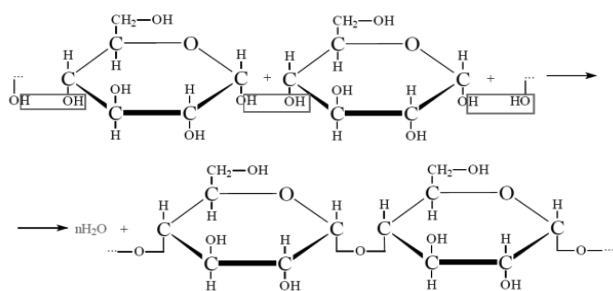
19. Mazkur jadvaldan foydalanib noma'lumlarni aniqlang.

Modda nomi	Maltoza	Fruktoza
Molar massasi (g/mol)	x	y

- A) x = 360; y = 182 B) x = 342; y = 196

- C) x = 360; y = 180 D) x = 342; y = 180

20. Quyida keltirilgan reaksiyada qaysi uglevod hosil bo'layotganligi ifodalangan?

- A) maltoza B) selluloza
C) saxaroza D) kraxmal

21. Berilganlar orasidan selluloza (a) va kraxmal(b)lar uchun xos to'g'ri fikrlarni ajrating.

- 1) tarkibi α glukoza qoldiqlaridan iborat 2) tarkibi β glukoza qoldiqlaridan iborat 3) oq kukunsimon modda, sovuq suvda erimaydi, lekin issiq suvda bo'kib kleyster hosil qiladi 4) mazasiz, hidsiz, tolasimon oq modda, suvda erimaydi 5) ovqat manbai hisoblanadi

- 6) selluloza paxta tolasining asosiy qismi hisoblanadi

- A) a - 2,4,6; b - 1,3,5

- B) a - 1,3,5; b - 2,4,6

- C) a - 1,3,4; b - 2,3,5

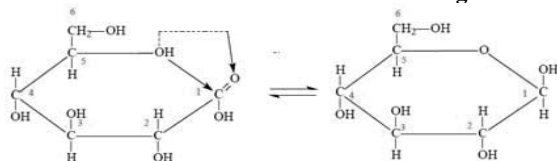
- D) a - 2,3,5; b - 1,3,4

22. Bir struktur birlik kraxmalning massasi 162 g/mol ga teng bo'lsa, $2,43 \cdot 10^4$ molekulyar massali kraxmalning to'liq gidrolizlanishidan qancha massali (g) glukoza olish mumkin?

- A) 54000 B) 36000

- C) 27000 D) 45000

23. Ushbu suratda qaysi monosaxaridning asiklik shaklidan siklik shakli hosil bo'lishi ifodalangan?

- A) fruktoza B) mannoza
C) galaktoza D) glukoza

24. Molekulyar massasi $6,48 \cdot 10^4$ bo'lgan sellulozaning yonishidan hosil bo'lgan suv (a) va karbonat anhidrid (b) miqdorlarini (mol) aniqlang.

- A) a - 2001; b - 2000 B) a - 2000; b - 2400

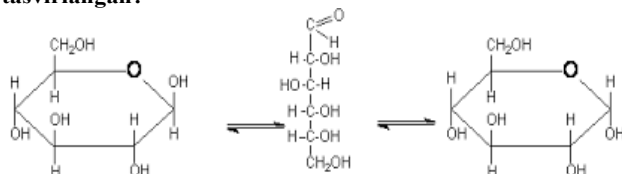
- C) a - 2400; b - 2400 D) a - 1999; b - 2000

25. 1620 g kraxmall gidrolizlanishi uchun 176,4 g suv sarflangan bo'lsa, kraxmalning polimerlanish darajasi qanday? (kraxmalning taxminiy molekulyar massasi 8100 ga teng)

- A) 49 B) 48

- C) 50 D) 51

26. Quyida qaysi monosaxaridning formalari tasvirlangan?

- A) fruktoza

- B) glukoza

- C) selluloza

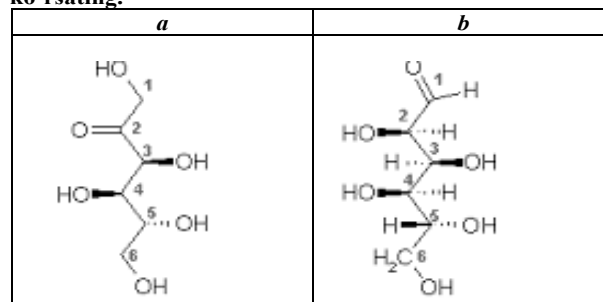
- D) kraxmal

27. Glukoza spirtli biyg'itilishidan 67,2 litr (n.sh) karbonat anhidrid hosil bo'ldi. Agar biyg'imay qolgan monosaxarid massasi 180 gramm bo'lsa, biyg'ish reaksiyasi unumini (%) toping.

- A) 40 B) 50

- C) 60 D) 75

28. Quyida keltirilgan uglevodlar uchun xos javoblarni ko'rsating.

- 1) aldosa 2) ketoza 3) besh atomli spirt 4) olti atomli spirt 5) geksoza 6) pentoza

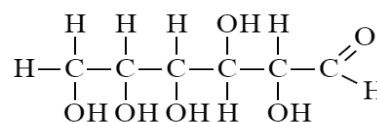
- A) a - 1,4,6; b - 2,4,6

- B) a - 1,3,5; b - 2,3,5

- C) a - 2,4,6; b - 1,4,6

- D) a - 2,3,5; b - 1,3,5

29. Quyida asiklik shakli ifodalangan monosaxaridning nomini (a) va undagi sp^2 (b) hamda sp^3 (c) gidridlangan orbitalar sonini aniqlang.

- A) a - galaktoza; b - 6 ta; c - 40 ta

- B) a - glukoza; b - 6 ta; c - 40 ta

- C) a - fruktoza; b - 8 ta; c - 60 ta

- D) a - glukoza; b - 8 ta; c - 60 ta

30. x gramm glukozaning bir qismi kumush oksidining ammiakli eritmasi bilan, qolgan qismi esa mis (II) gidroksidining yangi tayyorlangan eritmasi bilan to'liq oksidlandi. Agar jarayon natijasida hosil bo'lgan cho'kmalar massasi x grammga teng bo'lsa, glukozaning kumush ko'zgu reaksiyasiga sarflanganlik darajasini (%) hisoblang.

- A) 40 B) 50

- C) 75 D) 60

Erkin UMUROV

"Repetitor" gazetasining kimyo fani eksperti

GEOGRAFIYA

1. Qaysi daryo Baykal ko'lidan oqib chiqadi?

- A) Angara B) Amur
C) Irtish D) Ob

2. Manas cho'qqisining har 100 metridan gorizontali o'tkazsak, nechta gorizontali o'tkazsa bo'ladi?

- A) 40 B) 46
C) 44 D) 51

3. Roter ilmiy stansiyasi qaysi davlatga tegishli?

- A) AQSH B) Britaniya
C) Avstraliya D) Fransiya

4. Qaysi dengiz suvining sho'rliqi 37 promeller?

- A) Skosha B) Qizil
C) O'rta D) Sargasso

5. Qaysi materikda muhofaza etiladigan hududlar 1% ni taashkil etadi?

- A) Janubiy Amerika
B) Antarktida
C) Avstraliya
D) Shimoliy Amerika

6. Mallakkada qancha osimlik turi uchraydi?

- A) 5 ming
C) 7,5 ming

- B) 7 ming
D) 4,5 ming

7. Deyvis dengizi qaysi okeanda joylashgan?

- A) Tinch B) Atlantika
C) Hind D) Shimoliy Muz Okeani

8. Tugrek qaysi davlat pul birligi hisoblanadi?

- A) Turkmaniston B) Turkiya
C) Mangoliya D) Gruziya

9. Himolay tog'ining 2000 metrdan 2500 metrgacha bo'lgan balandligida qaysi balandlik mintaqasi joylashgan?

- A) ignabargli o'rmonlar
B) keng bargli o'rmonlar
C) aralash o'rmonlar
D) A va C javoblar

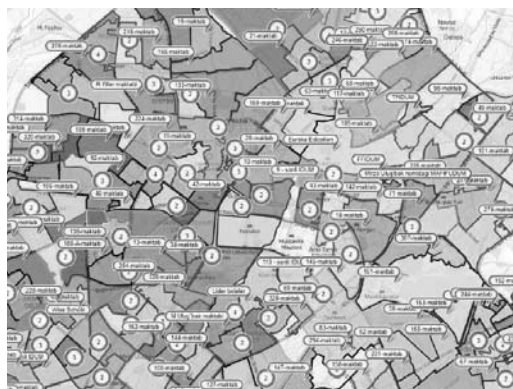
10. Torfon botig'ining chuqurligi qancha?

- A) -150 m B) -154 m
C) -67 m D) -132 m

11. Suyuan Szan O'rta Osiyo hududini necha yil o'rgangan?

- A) 13 yil B) 12 yil
C) 16 yil D) 8 yil

12. Xarita andozalari necha xil bo'ladi?

- A) 3
C) 4

- B) 5
D) 2

13. Tiksi shahri nechanchi soat mintaqasida joylashgan?

- A) 8
C) 6

- B) 9
D) 7

14. 200 gr urandan necha mln yil davomida 4 gr qo'rg'oshin hosil boladi?

- A) 74 mln B) 144 mln
C) 32 mln D) 100 mln

15. Boboiob cho'qqisining balandligi qancha?

- A) 3769 m B) 2649 m
C) 3515 m D) 4299 m

16. Qizilqum tabiiy geografik okrugining o'rtacha mutloq balandligi qancha?

- A) 100 – 200 m B) 150 – 200 m
C) 200 – 300 m D) 350 – 400 m

17. Mehnatda band aholining necha % i qurilish ishlarida mashg'ul?

- A) 4,5% B) 9,5%
C) 8,2% D) 4,8%

18. Jahonning nechta mamlakatida AES lar ishlab turibdi?

- A) 41 B) 110
C) 31 D) 29

19. Gabarone qaysi davlat poytaxti?

- A) Namibiya
B) Botswana
C) Tanzaniya
D) Lesota

20. Qaysi davlatda 750 mingdan ortiq avtomobillarimiz harakatlanmoqda?

- A) Qozog'iston B) Rossiya
C) Xitoy D) Turkmaniston

21. XX asr boshlarida qancha hunarmand gazlama to'qish bilan shug'ullangan?

- A) 20 ming B) 15 ming
C) 25 ming D) 30 min

22. Dastlabki bosmaxona qaysi davlatda ochilgan?

- A) Rossiya B) Germaniya
C) Xitoy D) Kanada

23. Ekologik muammolar hududiy ko'lam jihatidan necha pog'onaga bo'linadi?

- A) 2 B) 3
C) 4 D) 5

24. Braziliyada qoramollar soni qancha boshni tashkil etadi?

- A) 110 mln B) 200 mln
C) 220 mln D) 108 mln

25. Yevropada nechta davlat federativ tuzilishga ega?

- A) 5 B) 6
C) 7 D) 11

26. 1: 400 000 000 bo'lgan masshtabli xaritada ekvator uzunligi necha cm?

- A) 5 B) 10
C) 100 D) 20

27. Luvr muzeyi qaysi davlatda barpo etilgan?

- A) Italiyada B) Fransiyada
C) Rossiyada D) Germaniyada

28. Koreya respublikasiga qancha orollar tegishli?

- A) 7000 B) 2500
C) 3000 D) 7500

29. Kanadada qancha aholi yashaydi?

- A) 37,2 mln B) 35,3 mln
C) 27 mln D) 32,5 mln

30. Bayrut shahri qaysi davlat poytaxti?

- A) Litva B) Gabon
C) Gana D) Livan

DTM TOMONIDAN E'LOH QILINGAN «TEST TOPSHIRIQLARI TO'PLAMI»DAGI AYRIM TESTLARNING JAVOBLARI VA ISHLANMALARI

Geografiya fanidan 2019-yilda Oliy ta'lim muassasalariga o'qishga qabul qilishda foydalanilgan test topshiriqlari tizimida an'anaviy test topshiriqlari qatorida yangi shakldagi to'la so'z bilan ifodalanmaydigan test topshiriqlari ham joriy etildi. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad abituriyentlarning bilim va ko'nikmalarini hamda

xarita bilan ishlash, chizma, diagramma grafiklarda berilgan topshiriqlarni tushunib bajara olish salohiyatlarini tekshirishdir.

Test savollarini bajarish jarayonida amaliy topshiriqlarga ham duch kelib qolish mumkin. Bunday vaziyatda abituriyentdan boshlang'ich geografik bilim va ko'nikma talab etiladi. Quyida havo

harorati, bosim, masshtab va havoning namligiga oid amaliy topshiriqlarni qanday bajarish lozimligi haqida to'xtalib o'tamiz.

Davlat Test markazining 2019 -yil «Test topshiriqlar to'plami»ning tabiiy geografiya boshlang'ich kursi mavzusidagi ayrim savollarni ko'rib chiqaylik.

26-savol. Akonkagua cho'qqisining har 100 metr balandligidan gorizontallar o'tkazilsa, nechta gorizont bilan tasvirlash mumkin?

- A) 69 ta B) 56 ta
C) 67 ta D) 58 ta

Bizga ma'lumki, Akonkagua balandligi 6960 metrni tashkil etadi. Masalani oddiy yo'l bilan ishlaymiz: $6960:100=69$. Bir qarashda, juda oson tuyulgan bu savolning to'g'ri javobini topish uchun, albatta, Akonkagua cho'qqisining balandligi 6960 metr ekanligini aniq bilish dardkor.

Demak, javob – A.

27-savol. Dengiz sathida simobli barometr 760 mmn Hgni ko'rsatgan vaqtda Denali cho'qqisidagi havo bosimini (mm Hg) aniqlang.

- A) 234,6 B) 269,4
C) 139,4 D) 140,6

Kordilera tog'ining Denali cho'qqisi balandligi 6194 metrliqi ma'lum. Havo bosimi har 1000 m da 100 mm ga, ya'ni har 100 m da 10 mm ga pasayadi. Shuning uchun tog'ning cho'qqisiga borguncha 619,4 mm pasayib, quyidagi amal yuzaga keladi: $760-619,4 = 140,6$.

Ko'rinadiki, bu savolning to'g'ri javobi – D.

30-savol. Agar dengiz sathida havo harorati 0

C bo'lsa, shu vaqtda Manas cho'qqisida atmosfera bosimi qancha mm Hg bo'ladi?

- A) 311,6 B) 431,5
C) 330,9 D) 448,4

Talas Olatovi Manas cho'qqisining balandligi 4484m ekanligi 7-sinf «Tabiiy geografiya» kursida qayd etilgan. Havo harorati dengiz sathida 00 bo'lganda bosim 760 mm bo'ladi. Bundan:

$$760-448,4=311,6$$

O'z-o'zidan to'g'ri javob sifatida A variantni tanlaymiz.

62-savol. Dengiz sathida havo harorati +12,3° C ni ko'rsatdi, shu vaqtda Manas cho'qqisidagi havo haroratini aniqlang.

- A) 14,6 C B) 11,9 C
C) 15,7 C D) 13,2 C

Bilamizki, havo harorati har 1000 metrda 6° ga, har 100 metrda 0,6° ga pasayadi. Manas cho'qqisining balandligi – 4484 metr. Proporsiya tuziladi:

$$1000-6 \quad 4484 -x \quad 4484*6 :1000=26,9$$

$$26,9-12,3 = 14,6$$

Ayon bo'ladiki, ushbu testing to'g'ri javobi – A.

Munajatxon AHMADJONOVA
Yangiqo'rg'on tumanidagi
24-maktab o'qituvchisi

TABIIY GEOGRAFIYA BOSHLANG'ICH KURSI

S	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
J	B	A	B	D	D	D	C	A	B	D	D	D	A	A	C	D	C	C	A	D	C
22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41		
A	B	A	D	A	D	D	C	A	C	B	B	D	B	A	C	B	A	D	A		
42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59				
C	B	D	D	A	D	B	D	D	D	A	B	B	C	A	C	A	C				
60	61	62	63	64	65																
D	A	A	B	B	A																

10-SINF «ORGANIK KIMYO»

DARSLIGI ASOSIDA TUZILGAN TESTLAR

1. 1824-yilda F.Vyoler oksalat kislotani qanday moddadan sintez qilib oldi?

- A) ammoniy sianaddan B) ditsiandan
C) chumoli kislotadan D) atsetilendan

2. 1828-yilda qaysi olim ammoniy sianaddan mochevinani sintez qilgan?

- A) F.Vyoler B) M.Bertole
C) A.M.Butlerov D) Zinin

3. Organik moddalar yondirilganda qanday moddalar hosil bo'ladi?

- A) karbonat angidrid va suv
B) vodorod va suv
C) is gazi va suv
D) vodorod va is gazi

4. Rus olimi A.M.Butlerov 1861-yili qanday moddadan shakarsimon modda oldi?

- A) chumoli aldegididan
B) chumoli kislotadan
C) benzoldan
D) sirka kislotadan

5. 1842-yilda rus olimi N.N.Zinin benzoldan qanday moddani sintez qilgan?

- A) anilinni B) nitrobenzolni
C) xlorbenzolni D) fenolni

6. Quyida keltirilgan fikrni davom ettiring: organik birikmalarning suyuqlanish va parchalanish harorati anorganik birikmalarga nisbatan...

- A) yuqori
B) past
C) farq qilmaydi
D) ayrimlari past va ayrimlari yuqori

7. Sirka kislotani qaysi olimlar sintez qilishgan?

- A) Kolbe va Frankled
B) Frankled va Zinin
C) F.Vyoler va N.N.Zinin
D) Kekule va Kuper

8. n-butanning izomerlar sonini aniqlang.

- A) 2 B) 1 C) 3 D) 4

9. Fransuz kimyogari M.Bertlo 1854-yili qaysi moddani sintez qilgan?

- A) yog'ni B) karbon kislotani
C) murakkab efirni D) spirtni

10. Organik birikmalarda C.O.H atomlari qanday valentliklarni namoyon qiladi?

- A) 4.2.1 B) 1.3.2 C) 2.2.2 D) 4.1.3

11. Geptanda nechta izomer bor?

- A) 9 B) 5
C) 3 D) 2

12. "Izomeriya" tushunchasi kimyo faniga qaysi olim tomonidan kiritilgan?

- A) I.Bersulis B) F.Vyoller
C) Zinin D) Butlerov

13. Uglevodorodlar necha xil bo'ladi?

- A) 2 B) 3
C) 4 D) 5

14. Tarkibida COOH guruh bo'lgan birikmalar qanday ataladi?

- A) karbon kislotalar B) aldegidlar
C) yog'lar D) spirtlar

15. Kislorod saqlovchi organik birikmalarni ko'rsating.

- A) spirtlar, fenollar B) alkanlar, alkadiyenlar
C) spirtlar, alkanlar D) alkenlar, yog'lar

16. Metiletilamin molekulasidagi sigma bog'lar sonini toping.

- A) 13 B) 12 C) 14 D) 15

17. Izomeriyaning necha turi mavjud?

- A) 4 B) 5 C) 3 D) 2

18. Polisaxaridlarni ko'rsating.

- A) kraxmal, selluloza B) selluloza, fruktoza
C) kraxmal, riboza D) maltoza, kraxmal

19. Geometrik izomeriyaga ega bo'lgan alkenni aniqlang.

- A) penten 2 B) propan
C) buten 1 D) buten-2

20. Benzin fraksiyasi molekulasida uglerod atomlarining soni nechta?

- A) 5 dan 9 tagacha B) 4dan 10 tagacha
C) 3 dan 7 tagacha D) 2 dan 5 tagacha

21. Asfalt qanday moddadan tayyorlanadi?

- A) gudrondan B) ligroindan
C) benzindan D) parafindan

22. Alkenlarda nechta izomeriya uchraydi?

- A) 3 ta B) 4 ta C) 2 ta D) 5 ta

23. Qaysi javobda ochiq zanjirli uglevodorod keltirilgan?

- A) alkanlar, sikloalkanlar
B) alkenlar, aromatik uglevodorlar
C) yog'lar, spirtlar
D) aminlar, fenollar

24. Geksanda nechta izomer bor?

- A) 5 ta B) 4 ta C) 3 ta D) 7 ta

25. Geometrik izomeriya necha xil bo'ladi?

- A) 2 B) 3
C) 4 D) 5

Munajat Yuldasheva
Yangiqo'rg'on tumanidagi 40-maktab
o'qituvchisi

МОДЕРНИЗМ

Модернизм ғоят ранг-баранг ва мураккаб фалсафий-эстетик ҳодиса бўлиб, у инсон (жумладан, ижодкор) ижтимоий, сиёсий, психологик, фалсафий, бадий-эстетик тафаккур тарзидаги жиддий ўзгаришлар негизда майдонга келган. Мазкур ўзгаришларнинг салмоғи ғоят оғир тош босади. У бадий тафаккур шаклидаги ўзигача мавжуд бўлган анъанавий қарашларнинг барчасини инкор қилади ва ўз реаллигини илгари суради.

Модернизм ҳақида профессор Дилмурод Қуროнов (ва бошқ.) тайёрлаган луғатда шундай дейилади: «МОДЕРНИЗМ (фр. moderne – энг янги, замонавий) – XIX аср охири – XX аср бошларида оммалашган термин, санъат ва адабиётда декадансдан кейин майдонга чиққан нореалистик оқимларнинг умумий номи сифатида тушунилади... М. ўтган аср охирларидан бошлаб майдонга чиққан, ижодий дастурлари ва ижод амалиёти жиҳатидан турли-туман адабий мактаб ва йўналишлар (экспрессионизм, импрессионизм, символизм, акмеизм ва б.) ўзига асос билган эстетик тизим, ижодий метод сифатида тушунилади. М. доирасидаги мактаб ва оқимлар нечоғли турфа бўлмасин, уларни умумлаштирувчи қатор нуқталар мавжуд. Аввало, дунёқараш жиҳатидан улар нафақат XIX асрда оммалашган позитивизм, балки асрлар давомида шаклланган анъанавий христиан дунёқарашидан ҳам деярли узилиб, Ф.Ницше, З.Фрейд, А.Бергсон, У.Жеймс каби мутафаккирлар қарашларидан озиқланади. Шунга мос тарзда М. йўналишидаги мактаб ва оқимларнинг аксарияти адабий-маданий анъаналарни ҳам турли даражада инкор қилади ва янги даврга мос янги адабиёт яратиш даъвосини олға суради... М.га хос умумий хусусиятлардан бири шуки, у объектив воқеликнинг тасвири ўрнига унинг ижодкор тасаввурдаги бадий моделини яратишни мақсад қилади. Яъни бу ўринда воқеликни акс эттириш эмас, ижодкорнинг ўз-ўзини ифодалаш (экспрессионизм) устувор аҳамият касб этади. Ижодда субъективлиkning олдинги ўринга чиқарилиши, мантикий билишдан интуитив билишнинг юқори қўйилиши, инсон ички оламида кечувчи тизгинсиз эврилишларга айрича эътибор берилиши (онг оқими), ижодкор шахс ижодий тахайюли ва у акс эттирган воқеликнинг бетакрор ҳодиса сифатида тушунилиши, ўз

ўй-хисларини ҳеч қандай (маънавий, ахлоқий, сиёсий ва ҳ.к...) чекловларсиз ифодалаш ҳуқуқининг эътироф этилиши ҳам М.га хос хусусиятлардандир. Ижодий эркинлик нафақат ғоявий-мазмуний, балки шаклий изланишларда ҳам мутлақо дахлсиз. М. асрлар давомида шаклланган адабий канонларни инкор қилади ва ҳар қандай нормативликка қарши (футуризм) туради. Бу ҳол М.даги бадий образ структураси, асарнинг субъектив ва объектив ташкилланлиши, баён тарзи, сюжет-композицион қурилиши, тил хусусиятлари – хуллас, адабий асарнинг барча сатҳларида шаклий ўзига хосликларни юзага келтиради» (Қуროнов Д. ва бошқ. Адабиётшунослик луғати. Т., Академнашр. 2010).

Манбалар (масалан, «Маданиятшунослик» ўқув қўлланмаси) айтидики, модерн истилоҳининг пайдо бўлганига 1000 (минг) йилдан кўпроқ вақт бўлган. Модерн сўзи «... илк бор милодий V асрда қўлланган бўлиб, расмий мақом эгаллаб бораётган замонавий масиҳийликни ўтмишдаги мажусий Римдан ажратиш учун қўллана бошлаган. Зотан, масиҳийлик оқими Рим учун тамомила янгилик эди, чунки Яхудия узоқ йиллар гарчи Рим империяси таркибида бўлса ҳам, масиҳийликка ашаддий қаршилиқ қилиб келди. Аммо масиҳийлик мажусийликка нисбатан илгор, ўз давридаги прогрессив оқим бўлгани учун барча қаршилиқлар беҳуда бўлиб қолди» (Йўлдош Қ., Йўлдош М., Бадий таҳлил асослари. Т., Камалак 2016. Б. 377)

Модернизмнинг асосий даракчилари дея Достоевский («Жиноят ва жазо», «Ака ука Карамазовлар»), Уитмен («Майсалар япроқлари»), Бодлер («Ёвузлик чечаклари»), Рембо («Дил ёришиши») ва Стриндберг (сўнги пьесалари) каби ёзувчи, шоир ва драматурглар эсга олинади. Ижодкорларга кучли таъсир қилган файласуф ва рухшунослардан Фрид-

Улуғбек ҲАМДАМ,
филология фанлари доктори

рих Ницше, Анри Бергсон, Зигмунд Фрейд, Уильям Жеймс ва бошқалар номини санаш мумкин.

Шўро даврида модернизмга тақиқ қўйилди. Бу ишнинг ўзига яраша арзигулик сабаблари бўлсада (чунончи, модернизм индивидуализмни ёқлайди, ахлоқий чегара танимади, ҳар қандай анъанани инкор қилади, Европа маданиятини бошқа маданиятлардан устун қўяди ва ҳ.к.), оқимнинг дунё тан олган, жаҳон адабиётида алоҳида мавқега эга бўлган вакиллари бор эдики, уларнинг асарларини ман қилиш инсонни яхши билмаслик, унинг бадий тафаккур тадрижини менсимаслик билан тенг. Зеро, модернизмни билишга интилиш инсонни билишга, унинг ботинидаги пучмоқларга бўйлашга, ичкаридаги зиддиятлардан бохабар бўлишга интилишдир, бунинг ахлоқийлик ёки ғарбпарастлик билан асло алоқаси йўқ. Инсоннинг санъату адабиётдаги ҳар бир ҳодисанинг туб илдизларига соғлом назар сола билиши, алалоқибат, унинг дунёқараши бутунлигини таъмин этибгина қолмай, маънавий имунитетини ҳам чиниқтиради.

«Модернизм нима?» деган саволга дунё ва ўзбек олимлари кўпдан бери жавоб бериб келишади, айтиш жоизки, ҳалигача бу масала устида баҳслар якунлангани йўқ. Зеро, модернизм, ўзбек олими, профессор Озод Шарафиддинов таъкидлаб айтганидек, «жўн ҳодиса» эмас. Ўзбек адабиётшунослигида, айниқса, Истиклол йилларида модернизм атрофида қизгин баҳслар бўлди. Баҳсларда модернизмни ўзбек менталитетига бутунлай ▶

ёт мафкура ёки аксинча, модернизм инсоният бадий-тафаккур тадрижининг бир босқичи, уни ўқиб-ўрганишининг ҳеч бир зарари йўқ, деган турли қарашлар айтилди. Чунончи, филология фанлари доктори, профессор Баҳодир Саримсоқов «Абсурд маънисизликдир» (Ўз АС, 2002, 28 июнь) мақоласида модернизм оқимларидан бири – абсурдни кескин танқид остига олади, уни «инқироз», экзистенциализм оқими эса «субутсиз» деб атайди. Бу қарашга жавобан филология фанлари доктори, профессор Умарали Норматов ўз нуқтаи назарини илгари суриб, абсурд ва экзистенциализм йўналишидаги асарларга санъат ҳодисаси сифатида қараш кераклигини таъкидлади: «Б. Саримсоқовнинг абсурд ва экзистенциализмга берган баҳоси ўта мунозарали. Санъат ҳодисаси сифатида абсурд тушунчаси бу сўзнинг луғавий маъносидан ўзгачароқдир. Абсурд, Б. Саримсоқов даъво қилганидек, асло маънисизлик эмас, балки, аксинча, теран маънога эга. Абсурд адабиёт, санъатда адашган, алданган, беҳуда, самарасиз меҳнат-фаолиятга, маънисиз қисматга мубтало этилган шахснинг фожиасини очиб бериш, қутилмаган томонлардан ўзига хос тарзда бадий таҳлил этишдан иборат» (Умарали Норматов, Улугбек Ҳамдам., Дунёни янгича кўриш эҳтиёжи. Сухбат. Т., «Жаҳон адабиёти» жур. 2001). Кўриниб турганидек, қарашлар ҳар хил, зиддиятли. Баҳсу мунозаралар ҳали-ҳануз давом этмоқда. Талаба ёшлар бу баҳсда қайси фикр жўялироқ эканини билиш учун эса, модернизм ва унинг йўналишлари моҳиятини теранроқ ўрганиб чиқишлари лозим бўлади. Демак, яна ўша савол: модернизм нима?

Модернизм XX аср тонготирида (XIX аср сўнги чорагида деган қарашлар ҳам мавжуд) дастлаб кайфияту дунёқарашда, сўнг тасвирий санъатда, кейинчалик адабиётда Европада пайдо бўлган санъат йўналиши ҳисобланади. Модеризмнинг яна бир номи «декаданс» бўлиб (айрим олимлар уни модернизмдан бурунроқ майдонга келган дейишади), бухрон, инқироз маъноларини англатади. Бу нараса буржуа тузумининг ич-ичидан бухронга юз тутиши билан боғлиқ. Яъни аввал буржуа жамиятида инқироз юз берди, сўнгра санъату адабиётда модернистик оқим туғилди. Модеризмнинг аниқ пайдо бўлиш вақтини турлича кўрсатишади. Айниқса, унинг ижодкор бадий-тафаккурига таъсири иккита жаҳон урушидан кейин кескин кучайиб борган. Чунки инсон номи ва шаънига муносиб келажак кўриш орзуси билан яшаётган одамийзод жаҳон урушлари

вақтида миллион-миллион бегуноҳ турдошининг ёстиғи қуриганини ўз кўзлари билан кўради. Натижада у бу дунёни тадбирлар билан тузатиб бўлмади деб, бутун эътиборни ботинга қаратади. Инсон реал ҳаётда эмас, балки ҳаёлидагина бахтли бўла олади, деган қараш модернизмнинг пайдо бўлиши ва ривожланишига катта туртки бўлди, дейилади айрим фундаментал манбаларда (Модернизм. Сборник. М. «Искусство», 1987). Испан эстетика ва файласуфи О.Гассет янги санъат, яъни модерн санъати одамларни иккига бўлиб ташлади: уни тушунадиганлар ва тушунмайдиганларга. Тушунадиганлар камчиликни ташкил қилади, тушунмайдиганлар эса янги санъатни ёмон кўради, дейди. Унинг фикрича, бу санъатнинг моҳияти – инсон эътиборни ташқаридан олиб, 180 С га буриб, ўз ички оламига қаратганлигидадир (Гассет. Х.О. «Дегуманизация искусства», М. Радуга. 1991). Илгари адабиёт ташқари (реал воқеликни) эринмай таърифлаб чиқарди, бугун эса у қизиқ бўлмай қолди, инсон учун унинг ўз кўнгли қизиқ.

Реализм борлики акс эттирса, модернизм янги реаллик яратаман, дейди. Чунки мавжуд реалликини тузатиб бўлмади, деб ҳисоблайди. Модернизм олами хаос деб билди ва ундан қочди. Ташқи дунёда гўзаллик йўқ, уни ботиндан қидириш керак, деб билди. Шу билан бирга, антропоцентриқ гуманизмни, яъни инсонга муҳаббатни ёқлаб чиқди. Демак, модернизм деганимиз тўқликка шўхликдан атайин ўйлаб топишган ижодий метод бўлмай, башариятнинг узун тараққиёт йўлида тарихий-сиёсий эврилишлар натижасида инсон кўнглида пайдо бўлган рухий-маънавий инқироз билан боғлиқ ҳол – кайфиятдир. Бас, ҳол ўзгарувчандир. Бинобарин, модернизмни сиғинарчасига кўкларга кўтаришининг, унга мубтало бўлишининг ҳам ҳеч бир маъноси йўқ. Зеро, бугунги кун инсон кўнглида эртага тамомила ўзгача ҳоллар пайдо бўлиши табиий. Масалан, модернизмдан сўнг майдонга постмодернизм тушди. Боз устига, постмодернизмнинг ҳам умри соб бўлгани ҳақида дунё олимлари жиддий бир тарзда мулоҳаза юритишмоқда (Россиянинг «Литературная газета» си 2012 йилда бу ҳақда қатор баҳслар уюштирди). Ҳатто санъату адабиёт афлакочон «метамодернизм» (айримлар «астро», бошқалари «метареализм») даврига қадам босган дунёда янги йўл қидираяпти, деган фикрлар ўртага ташланмоқда. Рус олими, академик Ю. Боров бўлса, инсоният биринчи марта йўлсиз, парадигмасиз қолди, деган фикрни ўртага ташлади (Боров Ю. Ин-

сон ва инсоният ҳаётининг олий мақсади ва маъноси. ШЮ, 2001, №4. Б.158-163) Энди бу вақт масаласидир. Воқеликни ҳамма жойда бир хил идрок этиш мумкин эмас. Чунки тарихий-ижтимоий формациялар ҳамма жойда ҳар хил кечади. Даври ҳам, сифат даражаси ҳам фарқланади. Шу маънода дунёда ҳеч бир олим модернизмни «инсониятнинг доимий ва мутлақ кайфиятидир», деган иддао билан чиқа олмайди. Модернизм ҳам туғилди ва ҳамма оқимлар каби ўз ўрнини инсониятнинг навбатдаги дунёқарашини кайфиятини ифодаловчи йўналишга бўшатиб бер(а)ди. Кўринадики, «изм»лар жамиятларнинг ўзгариб-алмашиб турувчи кайфиятларининг санъату адабиётга акси экан.

Модернизм ҳақида гап кетганда, таъкидлаб айтиш жоизки, у нафақат адабий ҳодиса, айни пайтда, инсон фаолиятининг жуда кўп қирраларини қамраб олган бўлиб, рассомчилик, ҳайкалтарошлик, архитектура, дизайн каби соҳаларда ҳам ўзини намойиш этди, этмоқда. Ҳатто модернизмнинг санъатдаги илк қадамлари тасвирий санъат билан боғлиқ. Рус олими Александр Гениснинг «XX асрнинг етакчи услуби» (XX асрнинг етакчи услуби. «Жаҳон адабиёти» журна. 2001 йил, ноябр) номли мақоласи ва улкан руҳиятшунос олим Карл Густав Юнгнинг «Пикассо» деб аталган эссеидан модернизм ҳақидаги саволларнинг айримларига жавоб топиш мумкин. Генис ёзади: «Тарих вақт билан ҳисоблашмайди, бироқ бизлар солномага назар солмай иш юрита олмаймиз. Ортга назар ташлар эканмиз, модернизм тарихнинг қайси палласидан бошланганини билиб оламиз. Лондондаги машҳур икки бадий музей жамоаси яқинда ана шундай муаммо билан тўқнашди. Улар ўз хазиналаридаги санъат асарларини ўзаро тақсимлаб олишларига тўғри келди: натижада Миллий галереяга мумтоз тасвирий санъат асарлари, Тейт галереясига эса замонавий ижодкорларнинг асарлари насиб этди. Бу борада 1900 йил чегара чизиги вазифасини ўтади. Бу чегара чизиги ҳар қанча баҳсли ва шартли бўлмасин, нафақат тақвимий, балки мантиқий ҳақиқатга яқинлиги билан ҳам эътиборни тортади. Биз модернизмни ўтган аср билан тенгдош ҳисоблай туриб, ҳам тарихан, ҳам бадий жиҳатдан адолатли иш тутган бўламиз».

Модеризмнинг моҳияти ҳақида фикр юритаркан, олим модернизмгача санъатда воситаларгина ўзгартириб келинган бўлса, модернизм «тадқиқ қилинаётган объектнинг ўзини тамомила янгилагани»ни таъкидлайди. ►

«Ницшенинг «ҳеч қандай фактлар мавжуд эмас, балки уларнинг талқини, инъикосигина бор» деган ақидасини дастак қилиб олган модернизм муаллифнинг тасаввуридagina мавжуд воқеликнинг турли талқинлари, дунёни турли субъективизмларнинг кураш майдони сифатида акс эттира бошлади», деб ёзади яна А. Генис.

Юнг эса модернистик санъат моҳиятида рухий хасталикни кўради. У бундай хасталикка чалинган кишиларни икки гуруҳга ажратади: «Булар невротиклар ва шизофрениклар. Биринчи гуруҳга мансуб (кишилар) синтетик характердаги кучли ва яхлит туйғуга йўғрилган суратлар чизишади... Иккинчи гуруҳ, аксинча, шундай суратлар чизадики, бу суратлар уларнинг муаллифларига ҳиссиёт бегона эканини кўрсатиб туради. Улар ҳар қандай ҳолларда яхлит уйғун туйғуни эмас, балки, аксинча, қарама-қарши кечинмаларни ёки уларнинг умуман йўқлигини ифодалайди. Бу суратларнинг баъдий шаклида эса синик чизиқларда акс этган таназзул, инқироз кайфияти устуворлик қилади ва бу ўз навбатида ижодкорнинг руҳан бўлинганини, яъни ўзини бошқа одам, деб фаҳмлашини билдиради. Суратлар томашабинга ёқмайди ёки ақлга тўғри келмайди, тажовузкор руҳдалиги ва беўхшов носамимийлиги билан унда кўркинчли таассурот қолдиради. Пикассо ана шу рухий (психологик) типга мансуб» (К. Г. Юнг. «Пикассо», «Жаҳон адабиёти» жур. 2001 йил, ноябр. (Аҳмад Отабой таржимаси)).

Бундай қараш модернизмнинг келиб чиқишида ижтимоий-психологик факторнинг доминант моҳиятига урғу беради. Чинданам, XX асрга келиб инсоннинг турмуш тарзи цивилизация натижасида мисли кўрилмаган даражада ўзгарди, мураккаблашди, одамларнинг ўзаро рухий-маънавий мулоқотда бўлишига путур етди – камайди, натижада рухий мулоқот эҳтиёжи инсоннинг ичига ҳибс этилди. Ташқаридан кутилган бахт, нажот иккита Жаҳон уруши оқибатида саробга айланди ва инсон ўз эҳтиёжлари билан ёлғиз қолди. Модернизмнинг рухий-психологик асоси шу нуқтадан бошланади.

Дарҳақиқат, инсоният ҳаётига модерн руҳнинг кириб келиши асрлар давомида шаклланиб-турғунлашиб қолган дунёқарашни остин-устин қилиб юборди. Модернизм шундай моҳиятга эга эдики, у энг аънавий, энг мумтоз шакллар, тушунчалар бағрига ҳам ҳеч тортинмай, иккиланмай ёриб кирди. Уларни инкор этиб, ўзининг янги қадриятларини илгари сурди. Модернизм бу – XX асрга келиб, инсониятнинг ижтимоий-иқтисодий, илмий-техникавий, маданий-маънавий соҳадаги ёппа

тараққиёти туфайли онларда содир бўлган улкан ўзгариш – тафаккур тарзидаги янги босқич. У маълум муддат даврининг умумий, универсал кайфияти даражасига чиқди. У реализмга қарши эмас, балки реализм заминиди (материалиди) барпо этилган замонавийликнинг янги қасри бўлиб дунёга келди, яшади, яшамоқда.

Модернизм ҳақида сўз борганда, унинг ўзак муаммоларини қамраб олган қуйидаги масалалар мазмун-моҳиятини тушуниб олиш лозим бўлади. Модернизм ва мифология муносабатлари, модернизм йўналишлари: экспрессионизм, дадаизм, кубизм, футуризм, абстракционизм, сюрреализм каби оқимлар, элитар(хос) санъат, «санъат санъат учун» тамойили, Жойс, Кафка, Пруст, Беккет каби ғарб ёзувчи ва драматургларининг ижоди, Сартр экзистенциализми, Камю абсурд фалсафаси, модернизм ва XX аср Шарқ адабиёти каби масалалар моҳиятини англаш модернизм ҳақидаги тушунчаларимизни анча тиниклаштиради. Қуйида ана шу масалаларнинг айримларига тўхталиб ўтамиз:

Элитар (хос) санъат тушунчасининг моҳияти шундан иборатки, модерн адабиёт ҳамма учун, айниқса, омма учун мўлжалланган бўлмай, уни тушунишга қодир оз сонли ўқувчилар даражаси ҳисобга олиниб яратилади. Чунончи, асарлари модернчиларнинг фалсафий пойдеворларидан бири бўлиб хизмат қилган олмон файласуфи Ф. Ницше ўзининг «Зардушт таваллоси» китобига «Ҳамма учун мўлжалланмаган китоб» деб ёзиб қўйган эди.

Санъат санъат учун. Бу фраза илк бор 1933 йилда Францияда пайдо бўлди. Санъат санъат учун концепцияси асарнинг мазмунига эмас, шаклига эътибор қаратди, эстетик жиҳатдан гўзал бўлишини ёқлаб чиқди. Реализм ва унинг принципларини инкор қилди, соф санъат ғоясини илоҳийлаштирди. Гўзаллиқни реалликдан ташқарида, деб билди. XIX аср охирига келиб эса, бу концепция инқирозга юз тутди. Лекин унинг эстетизм принциплари формал мактабнинг ривожига таъсир қилди.

Экспрессионизм (фр. ифодалаш). XX аср биринчи чорагида немис адабиётида шаклланиб, сўнг бошқа миллий адабиётларга тарқалган адабий йўналиш бўлиб, у адабиёт ва санъатда объектив воқелик эмас, балки ижодкор мени устивор бўлиши керак, деган ғояни илгари суради. У воқеликни тасвирлаш эмас, ижодкор менини, қалбини ифодалаш муҳим деб билади. Йўналиш номи ҳам шу ердан келиб чиққан. Ифодани тасвирдан, интуи-

цияни мантиқдан устун деб қарайди.

Дадаизм (фр. «дада» – ёғочдан ишланган ўйинчоқ от, кўчма маънода – болаларга хос бетартиб нутқ, яъни боланинг оғзидан чиққан «да-да-да» деган, ҳеч қандай маънони англатмайдиган товушга тақлид) биринчи жаҳон уруши вақтида урушга қарши исён кайфиятидан Европада пайдо бўлган авангардистик оқим. Дадаизм мавжуд тартиботни абсурд деб билди ва ҳамма нарсани инкор қилди. Аъналарга нигилистик муносабатда бўлиб, исёнкорликни байроқ қилиб олганлар. Адабиётда маъносиз сўз ва товушларни ишлатиш, тасвирий санъатда эса нарсаларни маъносиз тарзда бирга чизиш кабилар бўлган. Ҳақиқий адабиёт ижтимоийликдан холи бўлади, деган ақидани илгари сурганлар. Урушдаги шафқатсизлик инсон ҳаётининг маъносиз қилиб қўйганлиги дадаистлар дастурини ҳам «ҳеч нараса» билан «безади»: «Дадаистлар илгари сурган ғоя ҳеч нараса, ҳеч нараса, ҳеч нарасадир, бас, қўлга киритилмайдиган натижа ҳам ҳеч нараса, ҳеч нараса ва ҳеч нарасадир» дейишди ўз йўналишлари ҳақида. Рационализм ва мантиқни урушлару конфликтларнинг сабабларидан бири деб ҳисоблаганлари учун ҳам дадаистлар ҳар қандай эстетикани изчил равишда бузиш йўлидан борди.

Антироман (фр. Antroman) — шартли истилоҳ бўлиб, «янги роман» истилоҳи билан бир қаторда ишлатилади. XX аср ўрталаридаги француз модернизми насрига нисбатан ҳам қўлланилади. Илк бор термин 1633 йилда Шард Сорелнинг «Экстравагант Бергер» романининг қўшимча номи сифатида ишлатилган. 1948 йилда Ж. П. Сартр томонидан қайта истеъмолга киритилган.

Бунда роман жанрининг классик элементларидан воз кечилади. Масалан, изчил сюжетдан, қаҳрамонлар образларидаги бутунликдан. Конформизм ва бегоналашув билан боғлиқ алоҳида ситуацияларни таҳлил қилади. Вақт меъёрларига риоя қилинмайди, тилда янгиликка эътибор қаратилади, чунончи, пунктуация, грамматика ва ҳоказоларда эркин ҳаракат қилинади. Алоқаси бўлмаган расмлар матнга кириб қолади, саҳифалар бўш ташлаб кетилади ва ҳ.к...

Антироманга мисол сифатида В.В.Набоковнинг «Рангсиз олов» деб номланган 999 мисрадан иборат достонини келтириш мумкин. Достон кўплаб адабий аллюзиялар билан тўлдирилган. Ёки Хулио Кортасарнинг «Мумтозлик уйини» романи алоҳида структураси билан ажралиб туради. Муаллиф сўзбошисида китобда «кўп китоб» борлиги баён қилинади. ►

Яъни камида икки хил ўқиш кераклиги ўқтирилади. Биринчиси оддий ўқиш бўлиб, бунга романнинг икки дастлабки қисми қиради: «У томондан» ва «Бу томондан». Иккинчиси, махсус ўқиш ҳисобланиб, бунда яна қўшимча равишда романнинг «Нариги томонлардан» дейилган қисмларни ўқиш тавсия этилади.

Антидрама. Абсурд театри. 1950 йилдан, Э. Ионесконинг «Тақирбош қўшиқчи аёл» пьесаси сахнага қўйилган вақтдан бошланган. Э. Ионеско ва С. Беккетлар драматургиясини ҳар хил баҳолаш бор: абсурд драмаси, парадокс драмаси ва антидрама. Чунки айнан шуларга келиб драманинг анъанавий қўрилиши бузилди: жанр, сюжет, воқеанинг психологик ривожиди тамоман бошқа ўзгаришлар содир бўлди. Антидрама ҳаётни мантиқсиз дея қарайди. Лекин экзистенциалистлар Сартр ва Камюдан фарқ қилиб, Беккет ва Ионеско фалсафа ва мафкурани инкор қилади. Улар ўз театрларини мавзуга қарши, мафкурага қарши, реалликка қарши деб билишади. Инсон тушган ҳолатларни беъмани деб атайди: масалан, «Годони кутиш»да асар персонажлари Владимир ва Эстроган қандайдир Годони кутишаверади. Ионескода эса одамлар тўнғизга айланиб қолади («Тўнғизлар» асарида). Антидрама тушунтирмайди, таҳлил қилмайди, балки тамошабинни умидсиз ва бемаъни кайфиятга тортқилиб кетадиган тарзда фақат кўрсатади. Дунё кўпдан кўп версиялар макони сифатида талқин этилади. Унга санъатни ўйинга айлантириш хос. Пьесадаги диалоглар бир-бири билан ўзвий боғланмаган. (модернизмдан кўра постмодернизмга яқин ҳолатлар). Ҳеч ким ҳеч кимни эшитмайди, ҳамма ўзи ҳақида гапирди. Ҳаётда кўп қайтариладиган, сийқаси чиққан фразаларни қўлиб сифатида такрорлаш орқали турмушнинг бир хиллигига урғу берилади.

«Нима учун роман ва драма сўзлари олдида «анти» аффикси қўшилган?» деган савол туғилади. Чунки Анри Бергсон, Шопенгауэр, Нитшелар ҳаётни ақл билан тушуниб бўлмайди, уни фақат ҳис қилиш мумкин, ҳақиқатга ҳис орқали этилади, реалликдан воз кечиб, иррационалликка эътибор бериш керак, ақл бу йўлда фақат ҳалақит беради, деб билишган. Шу учун ҳам ақл билан яратилган ҳамма жанрий канонларни бузиб ташлаш керак, деб қарашган. «Анти» аффикси шу боис пайдо бўлган. Бу фалсафа Иккинчи жаҳон урушидан кейин туғилгани учун ҳам тушкун кайфият уфуриб туради.

Модернизмнинг кўплаб оқимлари бўлиб, уларнинг аксари узоқ яшамаган, аксинча, жамият

кайфиятининг у ёки бу қиррасини ифода қилиб, бир неча ўн, ҳатто бир неча йил яшаб, сўнг ўрнини бошқа йўналишга бўшашиб бераверган. Шулардан **сюрреализм** туш ва воқелик уйғунлигини, **ипрессионизм** лаҳзалик таассуротни, **футуризм** инсоннинг келажак билан боғлиқ қарашларини ифода қилган. Авангардизм эса модернизмнинг ўта радикал оқимларининг (сюрреализм, дадаизм, футуризм каби) умумий номи сифатида тушунилади. **Авангардизм** адабиётнинг реаллик билан алоқасини инкор қилади, анъанани тан олмайди, бутунлай янги шаклларни яратиш ғоясини ўртага ташлайди. Авангардизм баъзан модернизм маъносиди ҳам ишлатилади.

Модернизмнинг Жойс, Кафка, Камю, Беккет, Пруст, Вульф, Фолкнер, Элиот каби йирик намояндлари бор бўлиб, ижодкор сифатида уларнинг ҳар бири алоҳида-алоҳида қиёфага эга. Чунончи, ирланд ёзувчиси Жеймс Жойс (1882-1941) «Улисс», «Мусаввирнинг ёшлиқдаги суврати» каби романлари, қатор ҳикоялари билан машҳур. Бадиий адабиётдаги онг оқими деган тушунча ёзувчининг ҳикоя қилиш услубида кўринади. Онг оқими тушунчаси дастлаб америкалик руҳшунос Уильям Жеймс(1842-1910)нинг «Психология асослари» (Джеймс У. Поток сознания. В кн.: Психология. М., Педагогика. 1991. С.54-80) номли тадқиқотида кўтарилган. Онг оқими Жеймс Жойснинг «Улисс» номли кўпдан кўп баҳсу мунозараларга сабаб бўлган романида яққол акс этган. Роман катта ҳажмга эга бўлиб, қаҳрамонлар ўз онги оқимига ўзлигини топширади: ўтмиши, бугуни, эртаси, ҳаёти, одамлар, умуман ҳамма нарсаси ҳақидаги ўй ва фикрлари бирин-бирини тасвир этилаверади. Бу ерда кетма-кетлик, изчиллик йўқ. Асар воқеалари (аслида, сўзлаб бериш мумкин бўлган тузукроқ воқеанинг ўзи йўқ) ана шу оқимдан воно бўлади, уларда хронологик тартиб, қўниқилган мантиқ интизоми бузилган. Чунончи, қаҳрамонлардан бирининг ҳаёли 45 бет саҳифани эгаллаган бўлиб, нуқта, вергулсиз давом этади. Ёзувчи бу ўринда онг оқимининг натуралистик тасвирини беради. Яъни қаҳрамон ҳаёллари моделини сўз билан чизади. Қисқаси, мазкур модернистик романнинг мазмун-моҳияти қаҳрамонлар руҳий кечинмалари, ўй ва ҳаёллари тасвири орқали очилади.

Чехияда туғилган, яҳудий миллатига мансуб, олмон тилида ижод қилган Франц Кафка (1883-1924) ўзининг қисқа ҳаёти мобайнида «Жараён» деган роман, «Эврилиш», «Жазо колонияси» каби бир қанча ҳикоялар ҳамда «Отамга мак-

тублар», «Миленага мактублар» каби эпистоляр жанрдаги хатлари билан адабиёт тарихида мустаҳкам ўрин эгаллаган ёзувчидир. Унинг бадиий асарлари дунёни босиб келаётган фашизм каби хавфдан рамзий йўсинда огоҳлантиради. У бу хавф қаршисида кўркувга тушади. Кўркувни адабиётга олиб қиради. Мавжуд воқелик олдида оддий инсоннинг ниҳоятда ожиз ва ҳақир ҳолини жуда ёрқин образлар ёрдамида тасвирлайди. Чунончи, «Жазо колонияси» ҳикоясида бир зобит жазо машинасини яратади. Бу машина аслида қаҳрамонни ўраб турган муҳит. Вақти келиб уни яратувчисининг ўзи ҳам шу машинага ем бўлади.

Нобель мукофоти соҳиби, Француз ёзувчиси Альбер Камю (1913-1960) ўзининг «Бегона», «Вабо» каби романлари, «Калигула»дек драматик асарлари, «Сизиф ҳақида афсона», «Исён қилаётган инсон»сингари эсселари билан машҳур. Асарларида илгари суриб, химоя қилган ғоялари туфайли Камюни «Европанинг виждони» дейишади. «Бегона» романи орқали Камю жамият ва инсон ўртасидаги мураккаб муносабатни, уларнинг ўзаро бир-биридан бегоналашувини акс эттиради.

Шу ўринда асар таҳлилига чуқурроқ киришга эҳтиёж сезамиз.

«Инсон ўз фикр ва ўйларини максимал даражада ташқарига, жамиятга олиб чиқса, оқибати нима бўлади? Аслида, шундай, яъни инсон самимий бўлиши керак эмасми?» деган савол туғилади. Бир Америка киносида нимадир бўладию эркак қаҳрамон аёлларнинг ботинидаги орзу-истак ва ўйларини ўқий бошлайди. Натижада у ҳамма аёлларга, жумладан, ўзи ишлайдиган каттагина корхона раҳбарига ёқиб қолади. Ахир, қаҳрамон рўпарасида турган аёлнинг ичидагини ўқиб, ўқиб, шунга яраша ҳаракатлар қилиб тургандан кейин натижанинг бошқача бўлиши мумкин эмас. Энди ўйлаб кўрайлик, бунинг тамомила терси юз бериб, киши ботинидаги ўй-кечинмалар бошқаларга ошкор бўлиб турса-чи? Унда нима бўлади? Масалан, сиз ишхонага келдингиз ва эшикдаги қоровулдан тортиб, лифт ёки коридорда учрайдиган қанчадан-қанча ҳамкасбларингиз билан юзма юз келаркансиз, улар ҳақидаги бутун фикрларингиз, ўйларингиз шундоқ — очиқ қарта мисол уларга аён бўлиб бораверса!.. Албатта, қиёмат кўпмайди, учинчи жаҳон уруши ҳам бошланмайди, аммо ишхонада сизга бўлган муносабат кескин ўзгаришига шубҳа йўқ. Ҳатто ишингиздан маҳрум бўлишингиз ҳеч гап эмас. Хўш, нега? Чунки сиз овоз чиқариб фикр юритдингиз. ►

Сийратингизни сувратингизга айлантирдигиз...

Камюнинг машхур «Бегона» (Камю А. Посторонный. Москва. Правда.1989) қиссасининг қаҳрамони Мерсо ҳам ана шундай қилган эди. («Бегона» хос ўқувчи ҳазм қилиши мумкин бўлган асар. «Хос ўқувчилик» эса алоҳида бир мақом. Лекин истаса, тер тўкса, тизимли мутолаа қилса ва албатта, табиат бадийи завқ, ўқув, фаҳму фаросат деган неъматлардан ва албаттаки, бағрикенгликдан қисмаган бўлса, кўпчилик бундай мақомга кўтарилиши мумкин). Бироқ тақдир унга янада қаттиқроқ жазо тайинлади: йўқ, у ишдан ҳайдалмади, бошлиқдан дашном эшитмади, ҳамкасблари билан гап ҳам талашмади. «Бор-йўғи» – ўлимга ҳукм этилди. Самимияти учун тўланиши мумкин бўлган энг «арзимас» товон бу, тўғрими?..

«Бегона» ўқилиши осон асар эмас. Чунки Мерсонинг дош бериш ўта мушкул бўлган самимияти ҳассос қалбли ўқувчини мувоzanатдан чиқаради. Айримлар уни даҳрийликда айблашни хуш кўришади. Айниқса, минг йиллар давомида эътиқодни мустаҳкам ушлаб келган она Шарқ фарзандлари учун Мерсонинг дину эътиқод борасидаги қарашлари жуда оғриқли. «Бошига тушган барча кўргиликлари Мерсонинг эътиқодсизлиги туфайлидир», деб ўйлайдиганлар бор. Лекин «бунинг учун Мерсони айблашга, бошига мағзава тўкишга маънавий ҳаққим борми?» деб сўрайдиган кам. Ахир, ишончу эътиқод масаласи ҳар кимнинг ўзи ва Яратган ўртасидаги ғоят ичкин, ғоят шахсий, ғоят интим масала. Қолаверса, XX аср психоанализ илми айтадики, баъзида энг ашаддий диндор кўнглининг туб-тубида тузалмас даҳрий яшириниб ётади. Яъники, мутаассиб зот даҳрийлик ботқоғига ботиб кетмаслик чорасини излаб, ўзини ғоят диндор қилиб кўрсатади, асл ҳали хуруж қилганда эса жазавага тушиб, мавриди бўлса-бўлмаса, тинмай Худо ҳақида гапирди, дейилади. Энди мана шу назарияни бутунлай терс ўғириб кўрайлик: Мерсонинг ошкора даҳрийлиги остида нима бор? Умуман, одамлар диндор ва даҳрийга қандай ажратилади, бунинг критериялари нималардан иборат? (Албатта, бу борада ҳар битта диннинг муайян шаклий талаблари бор. Лекин у мазмун билан бирлашмаса, қуруқ шаклдан фойда бўлмайди. Зоҳирни бекаму кўст адо этиб, мазмунда номувофиқ ишлар қилгучи ёки аксинча яшовчилар ҳаётда кўп). Йўқ, Мерсодан диндор яшаш керак эмас. Асло. Балки у қандай бўлса, шундай қабул қилиш, тушуниш керак бўлади. Зеро, адабиёт бу тушуниш

санъатидир.

Аввало, шунга таъкидлаб айтиш жоизки, Мерсо бир фирма ходими эса-да, аслида, маънавий-руҳий даражаси ва кайфиятига кўра мурасасиз файласуфдир. Уни тушуниш учун масалага, аввало, шу нуқтаи назардан ёндашмоқ керак. Мерсо ўзининг кайфияти ва яшаш тарзи билан, ўй, ҳаёл ва амаллари билан, назаримда, касби коридан қатъи назар, XX аср Оврупаси зиёлисини, умуман, фикрловчи инсон маънавий қиёфасини ёдга солади. Мерсонинг зоҳирида акс этиб турган совуққонлигига сира алданиб қолиш керак эмас, менингча. У, аслида, дунёга келиб-кейтиш, тириклик, инсон ҳаёти мазмун-моҳиятининг тит-питини чиқариб ўйлайдиган камёб одамларнинг ўзига хос образи. Муттасил фикрлаш орқали ўзининг – инсоннинг чегараларини теран англаган, ҳис қилган, айни чоғда, одамлар ундан кутган, талаб қилган турмуш ҳақидаги жайдари фалсафаю муомаладаги зоҳирий мулозаматга кўнмаган ва кўникамаган, қайтага, уларга нисбатан юрагида битмас-туганмас Исён олови билан яшашга маҳкум этилган Жабрдийда инсон образидир Мерсо. «Хўш, у нимадан изтироб чекади?» деб сўрасангиз, айтиш лозимки, инсонлик қисматида, унинг, муқаддас китобда айтилганидек, тоғлару фаришталар ҳам бош тортган оғир юкидан...

Мерсо ҳақда сўзлашаркан (ёки ёзишаркан), ўзбек олимлари негадир ахлоқ посрони ва диний қадриятларнинг «толмас ҳимоячиси»га айлланиб қолишади. Бундай мартабанинг «ўқ ўтмас ва қилич чопмас» чопонларига бурканиб олар экан, адабитёшунос ҳеч қачон яланғочнинг асл ҳолини англаб етмайди. Чунки, Мерсо, ҳар қандай жамият аъзоси одатда кийиб юрадиган, масалан, маданий, ахлоқий ва диний либослардан холи киши. Шунинг учун ҳам Мерсонинг зиддиятли қалбини тушуниш учун эгнимиздаги қават-қават «чопон»лардан халос бўлишимиз керакка ўхшайди. Савол туғилади: маданий, ахлоқий ва диний қадриятларсиз инсон инсонми?.. Гап бу ҳақида эмас, балки шундаки, инсон тақдири, айниқса, унинг ҳаёту мамот масаласи ҳал этилаётган дамларда юқоридаги қадриятларнинг биронтасини мутлақ мезон қилиб олмаслик керак, эҳтимол. Ахир, барчасидан мурод инсон эмасмиди?!.. Айрим қадриятлар замонлар ўтиши билан тахирталаб бўлиши ва ёҳуд бутунлай яроқсиз ҳолга келиши мумкинлигини эътибордан соқит қилиб бўлмайди. Бас, шундай экан, инсон қалбининг туб-тубида ётган доимий ҳақиқатларга яқинлашар эканмиз, эрта-индин ўзгариб кетишга маҳкум

мезонларга суянмоғимиз қанчалик ўзини оқлайди?... Мана шу маънода, Мерсо ҳар қандай либосдан тозадир. У турли-туман кийим кийиб турланмайди. Унинг қалби яланғоч. Аксари-ят тадқиқотчилар асар қаҳрамонини мана шунинг учун танқид қилишади, ҳатто ёмон кўришади. Аслида, Мерсо бугун бор, эртага эса (масалан, 500 ёки 1000 йилдан кейин) ўзгариб кетиши мумкин урф-одатлар, анъаналар ортига яширинишни, керак бўлганда, уларни байроқ қилишни истамайди. Натижада, у нимани ўйласа ва ҳис қилса, шунга гапирди, кўзбўямачиликни ўзига – инсонга эп кўрмайди. Бироқ кутилмаганда бу дунёда – одамлар орасида самимий бўлиш беҳад таҳликали бўлиб чиқади. Мерсо ўз самимияти учун дорга осилишга ҳукм этилади. Самимияти учун жамият ичра бегона деб топилади. Шунда бир нарсани киши ҳаёлига келади: хўш, бегона ким ўзи? Наҳотки, ўз виждони олдида букаламундек турланмаган Мерсо бўлса? (Наҳотки, ичиндагини ташингга чиқариш бошингдан жудо бўлиш даражасида хатарли иш эса?..) Ёки у дили бошқаю тили бошқаларми – атрофдаги одамларми, жамиятми?..

Камю ўқувчини ана шундай дилемманинг чиқиш мушкул бўлган чоҳига улоқтириб юборади...

Хуллас, жамият ўзига ўхшамагани учун, ҳамма риоя қилиб келган ахлоқ ва этикет нормаларига уйғун ҳаракатлар қилмагани учун Мерсон бегона, деб билади. Ажаб, унинг иккита арабни аффе́кт ҳолатида отиб ўлдиргани учун эмас, балки онасининг ўлими кўни йигламагани, ўша кунларнинг бирида эски таниш қизи – Мари билан чўмилгани, у билан бирга вақт ўтказгани учун суд қилинаётгандек кўринади. Судда унинг қалби жиноятчи, деб топилади. Шунинг учун ҳам жазо ғоят оғир кўриниш олади: ўлим! Агар Мерсо терговчи билан бўлган савол-жавобларда, умуман, атроф-муҳитга нисбатан бўлган ўз муносабатига одамларга ўхшаган «одам бўлгани»да суднинг унга раҳм-шафқат қилишига умид қилинарди. Бироқ Мерсонинг қўлидан келмайдиган битта иш бўлса, у ҳам носамимийлик эди. Шунинг учун ҳам у онасининг жасади устига келиб ўтирадию ичидан келмагани учун йигламайди.

«Бегона»да умрининг бебақолиги, ҳар қандай инсон қисматининг омонатлиги ҳақидаги шафқатсиз ҳақиқат қабарик шаклда акс эттирилган. Яна мана шу «фазилати» учун баъзилар уни севишмайди. Улар ҳаётни байрам деб атаб, унга ҳар қанча зеб бериб, жилолантиришга ури-нишмасин, барчаси маълум ергача ва ҳисобли вақтгача экани аён. Зеро, ҳар қандай саодатманд

кишининг ҳам тақдирини кафтин-гизга олиб бошдан-оёқ мушоҳада этиб кўрсангиз, ҳеч шубҳасиз трагик моҳиятда экани англашилади. У ҳам Мерсонинг қисматида кўп-да фарқ қилмайдиган даражада фожеаларга тўла чиқади. Фақат буни қабул қилиш учун кўпчиликка Мерсонинг самимияти, Мерсонинг даражаси етишмайди. Мерсони метафизикликда, бадбинликда, меҳрсизликда айблаш мумкин, бироқ уни ёлғонда, кўзбўямачиликда, фарибда, носамимийликда айблаб бўлмайди. Агар у ҳам ер юзини тўлдириб юрган одамлар каби ўзини, қилмишини оқлашга уринганда эди, жамият ва суд унга хайрихоҳ кўз билан қараб, жазосини енгиллатарди. Лекин у носамимий бўлишни истамайди. Бошга ўлим хавф солиб турганига қарамай, тўғриси айтилади. Назаримда, «Бегона» қиссасининг ўзак моҳияти шу ерда мужассам: ҳар қандай вазиятда ҳам ўз табиатиға содиқ қолиш, самимий бўлиш, одамларга ростини гапириш. Буюк Навоий шундай байт бор:

**Хирадманд чин сўздин ўзгани демас,
Вале ҳар чин ҳам деғулик эмас.**

Агар Мерсо мана шу байтнинг иккинчи мисрасига амал қилганда эди, боши омон қоларди. Йўқ, у биринчи мисра этагини қўймади, унинг ортидан эргашди, айрилмади, одамларга ёқадими-йўқми, охиригача «чин сўздин ўзгани» демади. Иккинчи мисрада эса Навоий бобомиз Мерсо учун халос бўлиш йўлини кўрсатиб қўйган эди. Бироқ Мерсо истайдими буни?.. Унда Мерсо Мерсо бўлармиди?.. Қолаверса, бадиий адабиётда эътиборга молик ҳар қандай қаҳрамон бошқаларга ўхшамайдиган ўз қиёфасига эга бўлади-ку! У мана шу қиёфаси билан минг йилликлар яратган тасаввурлар қолипларини парчалаб яшайди. Чунки шундай қилгандагина у ўз юзини – «мен»лигини сақлаб қола олади. Афтидан, Мерсо ана шундай – ҳеч бир маданият, ҳеч қайси тафаккур тарзига тўла мос келмайдиган адабий қаҳрамон. Уни шарқлик инсон қабул қилмайди. Чунки шарқлик, аввало, ўз диний ва дунёвий тушунчаларидан келиб чиқиб ёндашади ва Мерсо тутумини инкор этади. Мерсони фарбик киши ҳам тушунмайди. Чунки Фарб жамиятининг ҳам ўз қонун-қоидалари мавжудки, бир одим четга чиққан киши муҳокама қилинади. Лекин маданиятлар, уларнинг нормалари, жамиятлардаги қонун-қоидалар дегани нима маъноларни англатади ўзи? Улар турғунми? Абадийми?.. Шарқу Фарба икки хил маданият борлигини эътироф этганимизга қўра ҳам улар ўзгариб туришга мойилмикан?... Демак, у ёки бу маданият деганимиз инсониятнинг узун ҳаёт йўли тари-

хидаги бекатлар, холос. Энди биргина бекатнинг об-ҳавоси, кайфияти ва тушунчалари билан адабий асар, ундаги образлар устидан узил-кесил ҳукм чиқариш ҳақида мулоҳаза юритайлик. Мумкинми шундай қилиш? (Ўша маданиятнинг умри давомида олсак, мумкин ва зарурдир. Лекин умуман олганда-чи? Каттароқ вақт миқёсида текширганимизда-чи? Адабиёт инсонни мана шунда ҳақиқатлар устида чуқур-чуқур ва атрофлича фикр юритишга ундайди, аслида). Судни эслаймиз: ундаги ҳакамдан тортиб гувоҳларгача – ҳамма-ҳамма ўз дунёқарашидан – муайян маданият, таълим-тарбия ва анъаналар қучоғида олган даражасидан турибгина Мерсони шайқатсиз муҳокама қилишади. Ҳеч кимнинг ақлига Исломи дини назариясидаги «жузъий ирода» ва «куллий ирода» деган тушунчалар келмайди. Йўқ, гап ибораларда эмас, балки дунёқарашида. Иборалар маъзи инсон дунёқараши қатига шимилиб кетган бўлиши лозим. Мерсонинг дунёқараши шундай – у онасининг ўлимига ҳеч бир тadbир билан ўзгартириб бўлмайдиган тақдир, куллий ироданинг хоҳиш-истаги деб қарайди. Шундай қарагани учун ҳам жасад устида бошқалар кутгандек аюҳаннос солмайди. Лекин шундай ўйлаб олмайдиган оломон кайфияти уни суд жараёнида аёвсиз «қамчилайди». Қўринадик, «Бегона» қиссаси, айни чоғда, хослар ва омма дунёқараши ўртасидаги жанг ҳам бўлиб чиқмоқда. Шу хусусияти билан асар ўқувчиларни ҳам бир неча тарафларга бўлиб ташлайди: дунёқарашлар баҳси давом этади. Натижада Мерсонинг қисмати кишини ўйлатади: у жазога мустаҳкамми ёки авфга лойиқ?

– Албатта, жазога! – дейди ичкаридаги овоз. Чунки у иккита бегуноҳ одамни ҳе йўқ, бе йўқ отиб ўлдирди (бу ерда мақтулнинг қайси миллатдан эканининг аҳамияти йўқ: у Мерсонинг миллатдоши – француз ёки буюк тасодиф туфайли ўзбек ҳам бўлиши мумкин эди). Ушбу мудҳиш жиноятни диний ва дунёвий қонун-қоидаларни нари суриб қўйганда ҳам сира оқлаб бўлмайди. Бунга маданият ва инсон рангининг қандайлиги оқлов бўлолмайди: қотиллик қотилликдир! У тириклик, ҳаёт қонунига зид! Ҳеч қандай инсоннинг ўзига ўхшаган ёки ўхшамаган бошқа бир одамни ўлдиришга ҳаққи йўқ! Ҳатто атайин бир чумоли ё майсага зарар бериш ҳам катта жиноят! Гап тавом – вассалом! Демак, жазо юз фоиз адолатли!

– Йўқ, – дея эътироз билдиради худди ўша ичкаридан яна бошқа бир овоз (эътибор беринг, асар нафақат одамларни, балки ҳар бир якка ўқувчининг ўзини ҳам ботинан та-

рафларга бўлиб ташлаётти экан!), – жазо адолатсиз! Чунки Мерсонни қилган жинояти учун эмас, балки самимияти учун суд қилишди. Жамият ўзига ўхшамагани учун уни ўлимга ҳукм қилди. Бу эса адолатли ҳукм эмас. Қолаверса, Мерсо қотилликни кучли аффе́кт ҳолатида амалга оширди. Бу ҳол қандай пайдо бўлди? Қуёшнинг жазирамасидан. Хўш, бу нимага ишора? Инсоннинг қонинот жисмлари таъсирида юришигами? Ҳар ҳолда, ёзувчи шу ерга қандайдир сирни яширганки, алоҳида ўйлаб кўриш тақозо этилади. Хуллас, аффе́кт ҳолати деб илмда кишининг ўзини ўзи идора қилолмайдиган кучли руҳий босинқираши – жазо ва ҳолига айтилади. Суд Мерсонинг онаси жасади устида йиғлаб-йиғламаганини эмас, балки айна мана шундай ҳолатларини ҳисобга олиб, қотиллиги учун ҳукм чиқариши лозим эди. Суд, унинг иштирокчилари Мерсонни ўзига, жамиятга бегона деб топади. Аслида-чи? Аслида, ким кимга бегона? Жамиятнинг ўзидан қидирмоқ керакмасми бу иллатни? Шундай бўлса: «Жамиятнинг ҳар бир аъзоси ўз-ўзига, ўз табиийлигига, болалигидаги самимиятига бегона бўлиб бормаяптими?.. Асл бегоналар ўз виждонига хилоф иш тутувчи кишилар, дили бошқаю тили бошқалар эмасми?..» деган жуда аччиқ саволлар билан юзма-юз бўлаемиз. Мерсо турланмайди, у нимани ўйласа ва ҳис қилса, шуни гапирди, кўзбўямачиликни ўзига – инсонга эп кўрмайди. Бироқ бу дунёда – одамлар орасида самимий бўлиш беҳад таҳликали бўлиб чиқади. Мерсо ўз самимияти учун дорға осилишга ҳукм этилади. Самимияти учун жамият ичра бегона, деб топилади.

Қўринадик, Камюнинг «Бегона» қиссаси ўқувчини чинакамига фикр юритишга, дунё, ҳаёт, жамият ва унинг тартиб-интизомларига нисбатан ўз ёндашувини қайта таҳлил қилиб чиқишга ундайдиган асарлар сирасидан. Суднинг Мерсо устидан чиқарган ҳукми – сўнгги ҳукм эмас. Ҳақиқий ҳукми ҳар бир ўқувчининг ўзи – унинг виждони беради.

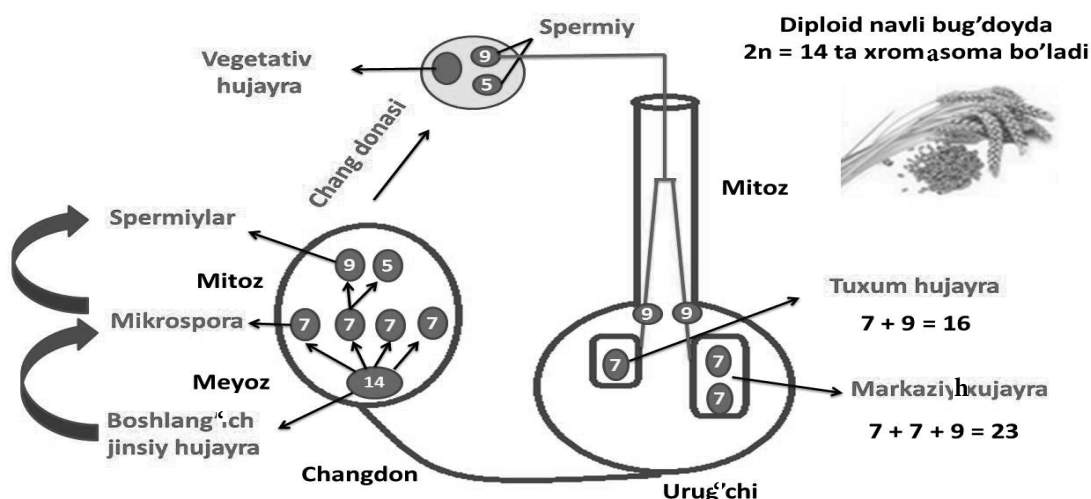
Хуллас, модернизм гарчи «дунё маданияти марказида европа маданияти (европоцентризм) туради», деса-да, у билан боғлиқ бутун бошли қарашлар тизими, бу тизим вужудга келтирган санъату адабиёт ўрганилиши лозим. Чунки у башариятнинг минг йиллар мобайнида босиб ўтиб келаётган фалсафий, бадиий-эстетик тафаккур йўлининг битта босқичи сифатида ўз ўрни ва аҳамиятига эга.

ABITURIYENT MASALA ISHLASHGA TAYYORMI?

Sinovga tayyorgarlik jarayonida turli fan o'qituvchilari odatda abituriyentga: "Fanning nazariy qismini o'rganaver, u bilan bo'g'liq masala ishlashni oxirida o'rgataman", - deb aytadi. Bunday holat biologiya faniga ham tegishli. Masala ishlashga layoqati yo'q o'quvchi: "30 ta test ichidan nazariy qismiga oidini ko'p yechib, ball to'plab olaman", deb o'ylaydi. Albatta, bu – xato fikr. Sababi, shunday abituriyent borki, u kitobning nazariy va amaliy (mashqlar bajarish, masala yechish) qismini teng o'zlashtiradi. Biz repetitorlar har bir mavzuni o'quvchilarga tushuntirish vaqtida shu mavzuga doir masala qismini o'rnida o'rgatishimiz kerak. Chunki o'quvchi imtihonda tushgan masalani nazariya va bilimga asoslanib yechadi. O'quv fanini o'zlashtirilganlik darajasi nafaqat nazariy bilimlar bilan, balki olingan bilimlarni turli xil sharoitlarda qo'llay olish orqali ham belgilanadi. Agar o'quvchi matematikadan masala yechishni bilmasa, bu uning matematikani bilmasligini ko'rsatadi. Hatto u barcha teorema va qonunlarni yod olgan bo'lsa ham. Afsuski, ko'pchilik bu hol biologiya uchun ham taalluqli ekanligini tushunib yetmaydi. Biologiyadan masalalar yechish o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini, mantiqiy fikrlashlarini, biologiyaning barcha kursidan olgan bilimlarini mustahkamlash va rivojlantirish imkonini beradi. Biologiyadan masalalar yecha olish - o'rta maktab o'quvchilarining amaliy hayotda zarur bo'ladigan eng muhim malakalaridan biridir. Ba'zan "biologik masalalar" degan birikmadan, asosan, genetika mavzulari bo'yicha yechiladigan masalalar tushuniladi. To'g'ri, genetik masalalar biologiyani o'qitish jarayonida test topshiriqlarini tuzishda ancha qulay va genetikani o'qitish jarayoni ham muhim ahamiyatga ega. Hayotda ham shunday masalalarga duch kelinadi. Ammo biologiyaga oid boshqa masalalar ham biologik tushunchalar, nazariyalar, qonun, qoidalarining mohiyatini ochib berishda muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Afsuski, hozirgi vaqtda o'rta maktab uchun biologik masalalarning uzil-kesil ishlab chiqilgan va tajribada to'la sinovdan o'tkazilgan sistemasi yo'q. Biologiyadan masalalar klassifikatsiyasining taxminiy variantlaridan birini ko'rsatib o'tamiz.

1. Diploid navli bug'doyning mikrosporasini bo'linishining anafaza davrida 2- va 5-juft gomologik xromosomalari notekis taqsimlandi va hujayraning bir qutbiga o'tdi. Shu qutbdan hosil bo'lgan normal tuxum hujayrani va normal markaziy hujayrani urug'lantirsa, hosil bo'lgan hujayradagi xromosomalar soni qanday bo'ladi?

Ishlanishi:

Javob: tuxum hujayradan hosil bo'lgan hujayradagi xromosomalar soni 16 ta, markaziy hujayradan hosil bo'lgani esa 23 ta xromosomaga ega bo'ladi.

2. DNK molekulasida timindan 850 taga, sitoizindan 900 taga ko'p vodorod bog' bor bo'lsa, DNKning uzunligini aniqlang (nukleotidlar orasidagi masofa 0,34nm).

Yechilishi:

1-usul

Nukleotidlarni (x) va (y) bilan belgilab olamiz	Nukleotidlar formulasi	$2x + 2y$
	Vodorod bog'lar formulasi	$2x + 3y$

DNK

$$\begin{matrix} x & A & | & T & x \\ y & G & | & S & y \end{matrix}$$

$$\begin{cases} 2x + 3y - x = 850 \\ 2x + 3y - y = 900 \end{cases}$$

$$\begin{aligned} &\downarrow \\ 2 \begin{cases} x + 3y = 850 \\ 2x + 2y = 900 \end{cases} \\ &4y = 800 \\ &y = 200 \\ &x = 250 \end{aligned}$$

DNK

$$\begin{matrix} 250 & A & | & T & 250 \\ 200 & G & | & S & 200 \end{matrix}$$

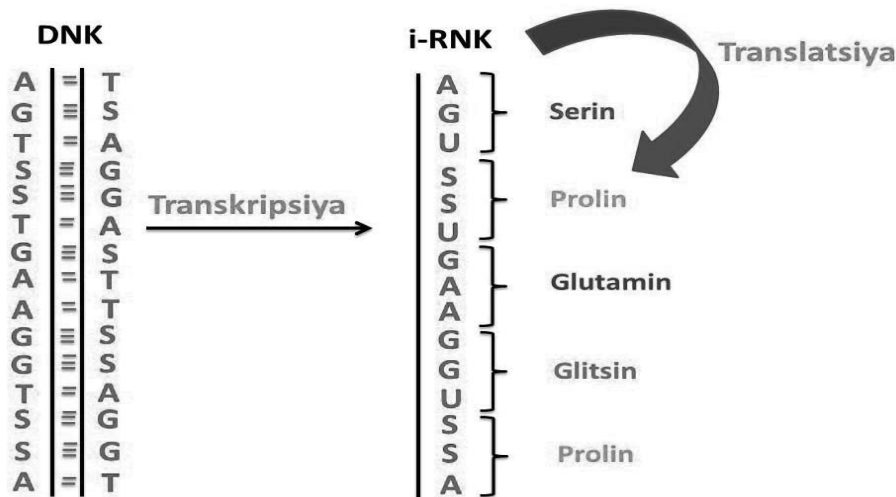
$450 \times 0,34 = 153 \text{ nm}$

Javob: 900 ta nukleotiddan tashkil topgan DNK molekulasining uzunligi 153 nm.

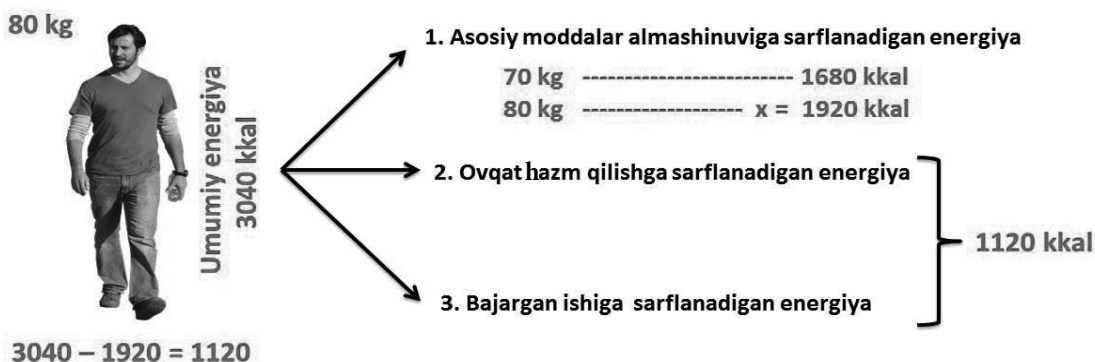
3. Oqsil sintezida qatnashgan DNK molekulasi birinchi zanjirida quyidagicha nukleotidlar izchilligi joylashgan AGTSSTGAAGGTSSA va ikkinchi zanjirdan transkripsiyalangan i-RNK hisobiga kodlagan aminokislotalarni (genetik kod jadvali yordamida) aniqlang.

Ishlanishi:

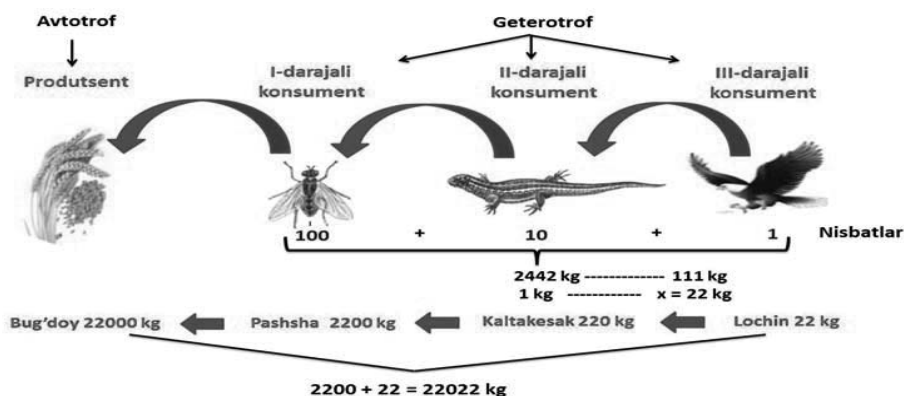
Javob: oqsil sintezida hosil bo'lgan aminokislotalar serin, prolin, glutamin, glitsin, prolindan iborat.

4. Tana massasi 80 kg bo'lgan odamning tanasida bir kecha-kunduzda jami 3040 kkal energiya hosil bo'ldi. Ushbu odamning bir kecha-kunduzda ovqat hazm qilish va bajargan ishiga sarflangan energiya (kkal) miqdorini aniqlang.

Javob: massasi 80 kg bo'lgan odam tanasida 3040 kkal umumiy energiya hosil bo'lganda bu odam bir kecha-kunduzda ovqat hazm qilish va bajargan ishiga 1120 kkal energiya sarflaydi.

5. Ekologik piramida bug'doy-pashsha-kaltakesak-lochindan iborat. Geterotroflarning umumiy massasi 2442 kg ni tashkil qilsa, produtsent va III darajali konsumentning umumiy biomassasini aniqlang.

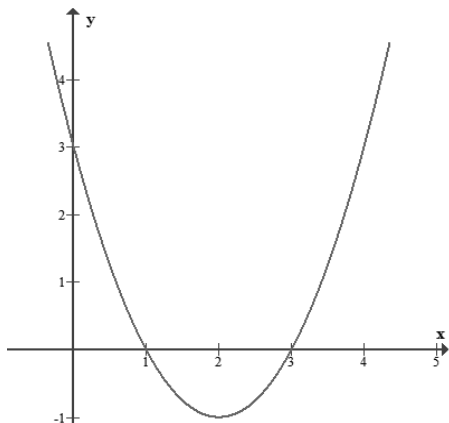
Javob: produtsent va III darajali konsumentning umumiy biomassasi 22022 kg.

Obidjon SHERALIYEV,
Abduvali ABDUBOQIYEV
NamDU tabiiy fanlar magistrantlari

SINOV TESTLARI

MATEMATIKA

1. Quyida qaysi funksiya grafigi keltirilgan?

- A) $y = x^2 - 4x + 3$ B) $y = x^2 - 3x - 4$
 C) $y = 2x^2 - 4x + 6$ D) $y = x^2 - 3x + 2$

2. $y = \log_{x-1}(3x - x^2)$ funksiyaning aniqlanish sohasini toping.

- A) $(1; 3)$ B) $(1; 2) \cup (2; 3)$
 C) $(0; 1) \cup (1; 3)$ D) $(1; 2) \cup (3; \infty)$

3. $\frac{\log_2 x}{\log_x 4} \leq \log_4 8 - 1$ tengsizlikni

qanoatlantiruvchi butun sonlar nechta?

- A) 2   B) 3   C) 1   D) 4

4. $y = \frac{1}{3}x + 1$ to'g'ri chiziqqa perpendikulyar

hamda $A(-3; 2)$ o'tuvchi to'g'ri chiziq tenglamasini tuzing.

- A) $y = -3x - 7$ B) $y = 2x + 4$
 C) $y = 2x$ D) $y = 1$

5. $\sin x \cdot \cos^3 x - \cos x \cdot \sin^3 x$ ifodaning $x = \frac{3\pi}{16}$

dagi qiymatini toping.

- A) $\frac{\sqrt{2}}{4}$ B) $\frac{\sqrt{2}}{8}$ C) $-\frac{\sqrt{2}}{4}$ D) $\frac{1}{4}$

6. $\log_2 x + \log_x \frac{1}{4} \leq -1$ tengsizlikni yeching.

- A) $(0; 0,25] \cup (1; 2]$ B) $(0; 1] \cup (1,25; 2]$
 C) $(0; 1] \cup (2; 4]$ D) $\emptyset$

7. Quyida $y = kx + b$ funksiya grafigi keltirilgan. Shunga ko'ra, to'g'ri munosabatni aniqlang.

- A) $k \cdot b > 0$ B) $b - k < 0$
 C) $\frac{k}{b} > 1$ D) $\frac{k-b}{b} > 1$

8. $3x - 4y - 1 = 0$ va $3x - 4y + 9 = 0$ to'g'ri chiziqlar orasidagi masofani hisoblang.

- A) 2   B) 1,6
 C) 3   D) 1

9. x_1 va x_2 $3x^2 - 5x + 2 = 0$ kvadrat tenglamaning ildizlari. Ildizlari $\frac{x_1}{3x_2 - x_1}$ va $\frac{x_2}{3x_1 - x_2}$ ga teng bo'lgan kvadrat tenglamani tuzing.

- A) $3x^2 - 7x + 4 = 0$ B) $7x^2 + 9x - 2 = 0$
 C) $7x^2 + 9x + 2 = 0$ D) $7x^2 - 9x + 2 = 0$

10. Tomoni 1 ga teng bo'lgan ABCD kvadratning AB tomoni o'rtasi M nuqta bo'lsin. $\triangle CDM$ ning yuzi nimaga teng?

- A) $\frac{1}{2}$ B) $\frac{2}{3}$ C) $\frac{3}{4}$ D) $\frac{1}{3}$

11. Asosi a va unga yopishgan burchaklari 30° va 45° bo'lgan uchburchakning yuzini toping.

- A) $\frac{a^2(\sqrt{2} - 1)}{4}$ B) $\frac{a^2(\sqrt{2} + 1)}{4}$
 C) $\frac{a^2(\sqrt{3} - 1)}{4}$ D) $\frac{a^2(\sqrt{3} + 1)}{4}$

12. $a = \sin 3, 2$; $b = \lg 1, 4$ va $c = \sin 90^\circ$ sonlarni o'sish tartibida joylashtiring.

- A) $b > c > a$ B) $b > a > c$
 C) $a > b > c$ D) $c > a > b$

13. Agar $\operatorname{ctg} \alpha = \sqrt{15}$ va $\pi < \alpha < \frac{3\pi}{2}$ bo'lsa, $\cos \alpha$ ni toping.

- A) $-\frac{\sqrt{15}}{4}$ B) $\frac{\sqrt{15}}{4}$ C) $\frac{3}{4}$ D) $-\frac{3}{4}$

14. Agar arifmetik progressiya hadlari orasida $a_n + a_{n+1} = 4n + 6$ munosabat o'rinli bo'lsa, S_{10} ni hisoblang.

- A) 144   B) 150
 C) 130   D) 140

15. Soddashtiring: $\frac{\sin 4\beta}{\sin 2\beta} + 4 \sin^2 \beta$.

- A) $\sin 2\beta$ B) $\cos 2\beta$ C) 2   D) 1

16. $y = \log_{x-1}(x - \frac{1}{5})$ funksiyaning aniqlanish sohasini toping.

- A) $(\frac{1}{4}; \infty)$ B) $(1; 2) \cup (2; \infty)$
C) $(-0,25; 2) \cup (2; \infty)$ D) $[-0,25; 2) \cup (2; \infty)$

17. $(x^2 - 12x + 32)\sqrt{\log_3(x-5)} \leq 0$ tengsizlikni yeching.

- A) $(4; 8]$ B) $[6; 8]$
C) $[7; 8)$ D) $(7; 8)$

18. $5 \cdot 4^x + 2 \cdot 9^x \leq 7 \cdot 12^x$ nechta butun son tengsizlikning yechimi bo'ladi?

- A) 1 B) 2 C) 4 D) 3

19. $\begin{cases} x^y = 8 \\ 1728^{\frac{1}{y}} = 6x \end{cases}$ tenglamalar sistemasi

nechta ildizga ega?

- A) 2 B) 1 C) 0 D) 2

20. $y = 5x - 2$ to'g'ri chiziqning OY o'qiga nisbatan simmetirigini toping.

- A) $y = 5x + 2$ B) $y = -5x - 2$
C) $y = 5x$ D) $y = 3x + 2$

21. $\left(\frac{4}{3}\right)^{x^2-4x-8} \leq \frac{27}{64}$ tengsizlikning eng kichik butun yechimini aniqlang.

- A) 1 B) 3 C) 0 D) -1

22. $16^x + 12^x = 2 \cdot 9^x$ tenglamani yeching.

- A) 1 B) 2 C) 3 D) 0

23. $2^{x+1} + 2^{x+3} + 2^x = 3^{x-1} + 3^x + 2 \cdot 3^{x+1}$

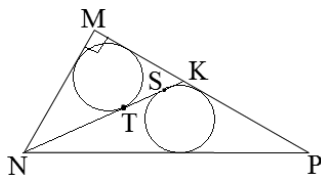
tenglamani ildizi 10 dan qanchaga kam?

- A) 5 B) 9 C) 10 D) 2

24. $\left(\sqrt{7-4\sqrt{3}}\right)^x + \left(\sqrt{7+4\sqrt{3}}\right)^x = 14$ tenglama

ildizlari ayirmasining modulini toping.

- A) 0 B) 4 C) 2 D) 2

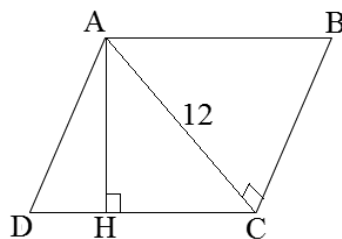

25. $\triangle NMK$ va $\triangle NKP$ larga aylanalar ichki chizilgan. T va S urinish nuqtalari, $MN=12$, $MK=9$, $KP=7$ bo'lsa, $TS=?$

- A) 6 B) 5
C) 4 D) 3

26. Uchburchak ABC da BA tomon A nuqtadan, BC tomon C nuqtadan davom ettirilgan va BC tomon davomiga AN bissektisa o'tkazilgan. Agar $AB=6$, $BC=x$, $CN=8$, $AC=4$ bo'lsa, $x=?$

- A) 5 B) 3
C) 4 D) 1

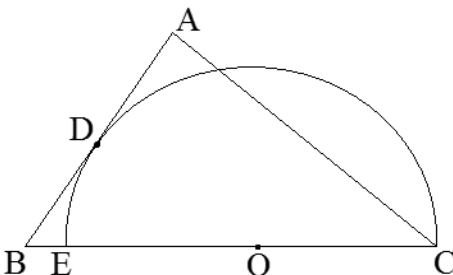

27. ABCD - parallelogram, $AH = \frac{60}{13}$, $\angle ACB = 90^\circ$, $AC = 12$ bo'lsa, $S_{ABCD}=?$

- A) 20 B) 60 C) 40 D) 50

28. Agar $\sin \frac{p-q}{2} = k$ bo'lsa, $(\sin p - \sin q)^2 + (\cos p - \cos q)^2 = ?$

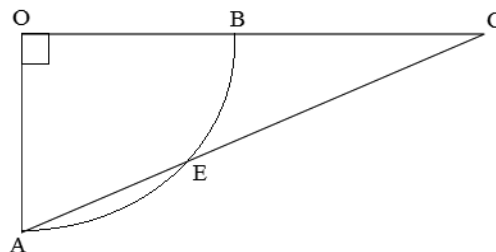
- A) $4k^2$ B) $k^2 + 1$ C) $4k^3 + 1$ D) $2 \cdot k$

29. O - aylana markazi, D - urinish nuqtasi, $\angle ACD = 40^\circ$, $\angle B = 50^\circ$, $\angle A = ?$

- A) 60° B) 65° C) 70° D) 75°

30. O - aylana markazi, $AE=EC$, $OA=3$ bo'lsa, $BC=?$

- A) $\sqrt{27} - 3$ B) $3\sqrt{3}$ C) $\sqrt{27} + 3$ D) $\sqrt{3}$

Ra'nohon VOHIDOVA, Matluba TURDALIYEVA

Namangan tumanidagi 17-maktab o'qituvchilari

FIZIKA

1. Gorizontal 20 m/c shamol esganda yomg'ir tomchisining yerga nisbatan tezligi 40 m/c bo'ldi. Agar shamolning tezligi 5 m/c bo'lsa, tomchining yerga nisbatan tezligi qanday bo'ladi?

- A) 20 B) 25
C) 30 D) 35

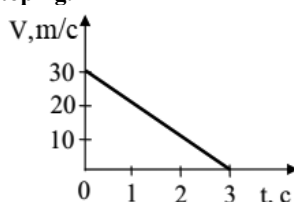
2. Geliy gazi molekulalarining o'rtacha kvadratik tezligi 1500 m/c ga teng. Geliy gazining absolyut haroratini toping.

- A) 320 B) 360 C) 400 D) 440

3. Silindrik idish qo'zgalmas porshen yordamida hajmlari 1 va 2 m³ bo'lgan ikki qismga bo'lingan. Birinchi qismdagi gazning bosimi $2 \cdot 10^5$ Pa, ikkinchi qismdagi gazning bosimi $5 \cdot 10^5$ Pa. Agar porshen olinsa, idishda qanday bosim (Pa) qaror topadi?

- A) $3 \cdot 10^5$ B) $3.5 \cdot 10^5$
C) $4 \cdot 10^5$ D) $4.5 \cdot 10^5$

4. Massasi 0,5 kg bo'lgan jism tezligining vaqtga bog'lanish grafigi rasmda berilgan. Shu jismga $t=2$ c vaqt momentida ta'sir qilayotgan kuchlarning natijalovchisini toping.

- A) 5 B) 6 C) 7 D) 8

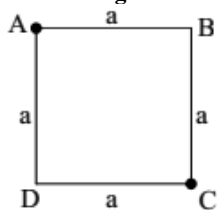
5. Proton $3 \cdot 10^5$ m/c tezlik bilan yassi kondensator plastinalariga parallel uchib kiradi. Kondensator kuchlanishi 300 V, Plastinalar orasidagi masofa 3 cm, plastinasi uzunligi 8 cm. Protonning kondensatordan chiqish paytidagi tezligini (m/c) aniqlang. Proton massasi $1,6 \cdot 10^{-27}$ kg, zaryadi $1,6 \cdot 10^{-19}$ Cl.

- A) $3,5 \cdot 10^5$ B) $4 \cdot 10^5$
C) $5 \cdot 10^5$ D) $5,5 \cdot 10^5$

6. Atom yadrosi $18 \cdot 10^{-14}$ J energiyali r kvant chiqarishi natijasida uning massasi $\Delta m = x \cdot 10^{-30}$ kg ga kamaydi. x ni toping.

- A) 4 B) 3
C) 2 D) 1

7. Tomoni $a=4$ cm bo'lgan kvadratning A va C uchlarida $q_1=1,2$ nCl va $q_2=1,6$ nCl zaryadlar joylashgan. Kvadratning B uchidagi potensialni (V) hisoblang.

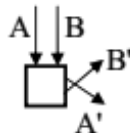

- A) 80 B) 90
C) 100 D) 110

8. Bikrligi 10^4 N/m bo'lgan 10 ta prujina parallel ulangan. Bu prujinalarga 200 kg massali yuk ilingan bo'lsa, prujinalar cho'zilishini (cm) toping.

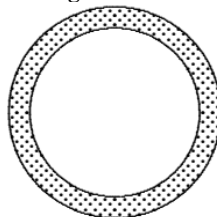
- A) 0,5 B) 1
C) 1,5 D) 2

9. A va B parallel nurlar qandaydir optik sistemaga tushib rasmdagiday qaytmoqda. A' va B' – nurlarning optik sistemadan chiqqanidan keyingi yo'nalishi. Optik sistema ichida qanday optik asboblardan bo'lishi mumkin?

- A) yassi ko'zgu va yig'uvchi linza
B) yassi ko'zgu va sochuvchi linza
C) ikkita yig'uvchi linza
D) yig'uvchi va sochuvchi linzalar

10. Alyuminiy plastinadan halqa qirqib olindi. Agar halqa qizdirilsa, quyidagi keltirilgan fikrlarning qaysi biri to'g'ri?

- A) halqaning tashqi qismi kengayadi, ichki qismi o'zgarmaydi
B) ichki qismining diametri kichrayadi
C) halqaning ichki qismi uning ixtiyoriy qismi bilan bir xil foizga kengayadi
D) halqaning ichki qismi uning ixtiyoriy qismidan ko'proq foizga kengayadi

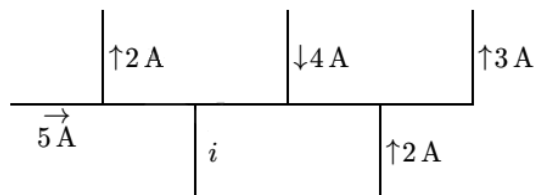
11. 5 ta silindrik o'tkazgich bir xil materialdan tayyorlangan. Ularning uzunligi va radiusi quyidagicha:

- 1-o'tkazgich: uzunligi l , radiusi r
2-o'tkazgich: uzunligi $l/4$, radiusi $r/2$
3-o'tkazgich: uzunligi $l/2$, radiusi $r/2$
4-o'tkazgich: uzunligi l , radiusi $r/2$
5-o'tkazgich: uzunligi $5l$, radiusi $2r$

Bu o'tkazgichlarni qarshiligi ortib borish tartibida joylashtiring.

- A) 1 va 2, 5, 3, 4
B) 1, 2, 3, 4, 5
C) 5, 2, 1, 3, 4
D) 5, 3, 4, 1, 2

12. O'tkazgichning qismi rasmda ko'rsatilgan, uning tarmoqlaridan oqayotgan toklar qiymatlari va yo'nalishlari berilgan. Ulardan foydalanib i tokning qiymati va yo'nalishini toping.

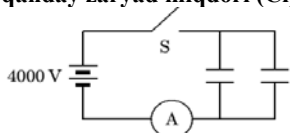

- A) $\uparrow$; 6 A
B) $\downarrow$; 4 A
C) $\uparrow$; 4 A
D) $\downarrow$; 6 A

13. Natriy izotopining yarim yemirilish davri 2,6 yil. Izotopning boshlang'ich massasi 104 gramm bo'lsa, 5,2 yildan song qancha massa (gr) qoladi?

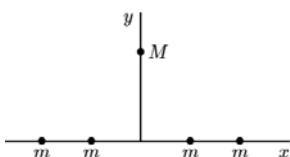
- A) 15 B) 18
C) 30 D) 26

14. Har biri 25 mkFdan bo'lgan dastlab zaryadsiz kondensatorlar rasmda ko'rsatilgandek kuchlanish manbaiga ulangan. Kalit ulanganda ampermetrdan qanday zaryad miqdori (C) o'tadi?

- A) 0,1 B) 0,2
C) 0,3 D) 0,4

15. Har birining massasi m bo'lgan 4 ta moddiy nuqta x o'qida koordinata boshiga nisbatan simmetrik joylashtirilgan. Beshinchi M massali jism y o'qida rasmdagidek joylandi. M massali jismga ta'sir qilayotgan natijaviy gravitatsion tortishish kuching yo'nalishini toping.

- A) $\uparrow$ B) $\rightarrow$
C) $\leftarrow$ D) $\downarrow$

16. U shaklidagi tutash idish suv quyilgan holda turibdi. Tutash idish o'ng tirsagiga zichligi $0,75 \text{ g/cm}^3$ bo'lgan suyuqlik quyilishi natijasida chap tirsakdagi suv sathi 3 cm ga ko'tarildi. Quyilgan suyuqlik balandligini (cm) hisoblang.

- A) 4 B) 6
C) 8 D) 10

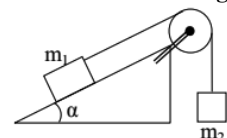
17. Issiqlik mashinasining FIKi 40 %. Agar isitgich harorati 327°C bo'lsa, sovutgich haroratini toping.

- A) 350 B) 360
C) 370 D) 380

18. ${}^{14}_6\text{C} + {}^4_2\text{He} \rightarrow {}^{17}_8\text{O} + X$ reaksiyada X qanday zarra?

- A) proton B) neytron
C) pozitron D) alfa

19. Qiya tekislikning qiyalik burchagi 30° . Undagi jismlarning massalari nisbati $m_1/m_2=2/3$. Birinchi jism va qiya tekislik orasidagi ishqalanish koeffitsiyenti $\sqrt{3}/10$. Jismlar sistemasining tezlanishini (m/c^2) aniqlang.

- A) 3,4 B) 4,6
C) 3,6 D) 4,8

20. Massasi 0,2 kg bo'lgan koptok absolyut silliq devorga o'ngga nisbatan 30° burchak ostida elastik urilib qaytdi. Agar koptok tezligi 12 m/c, urilish vaqti $2 \cdot 10^{-2}$ c davom etgan bo'lsa, urilishdagi koptokka ta'sir qiluvchi o'rtacha ta'sir kuchini (N) toping.

- A) 100 B) 105 C) 110 D) 120

21. Plastina sirtini nikellashda tok zichligi $0,4 \text{ A/dm}^2$ tokdan foydalaniladi. Nikellash jarayoni qancha vaqt (soat) davom etsa plastina sirtida 0,05 mm qalinlikdagi nikel qatlami hosil bo'ladi? Nikelning zichligi $8,9 \text{ g/cm}^3$, elektrokimyoviy ekvivalenti $3 \cdot 10^{-7} \text{ kg/C}$.

- A) 11 B) 13,3
C) 9,7 D) 10,3

22. Ko'ndalang kesim yuzasi 1 mm^2 bo'lgan po'lat simga 0,5 V kuchlanish qo'yilgan. Agar shu sim bo'lagini magnit induksiyasi 20 mTl bo'lgan magnit maydoniga olib kirilsa, qanday maksimal kuch (mN) ta'sir qiladi? Simning solishtirma qarshiligi $1,2 \cdot 10^{-7} \text{ Om} \cdot \text{m}$

- A) 92,33 B) 83,33 C) 66,67 D) 55,67

23. Tebranish konturiga sig'imi 5 nF bo'lgan kondensator ulangan. Kuchlanish amplitudasi 4V, tebranishlar siklik chastotasi $2\pi \text{ rad/c}$. Agar kuchlanish tebranishlari $U=U_0 \sin \omega t$ qonun bo'yicha sodir bo'layotgan bo'lsa, $1/12 \text{ c}$ dan so'ng kondensatordagi zaryadni (nC) toping.

- A) 0 B) 5
C) 10 D) 15

24. 75 m balandlikdagi massasi 2 t bo'lgan samolyotning tezligi 50 m/c ga teng. Qo'nish vaqtida samolyot tezligi 20 m/c bo'lgan bo'lsa, havoning qarshilik kuchiga qarshi qancha ish (MJ) bajarilgan?

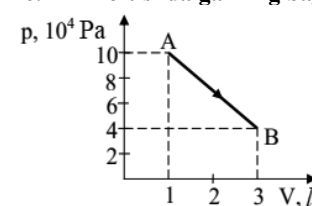
- A) 2,4 B) 2,8 C) 3,6 D) 4,8

25. Mexanik to'lqin tenglamasi $y = y_0 \cos\left(\frac{2\pi}{T}t + \frac{2\pi}{\lambda}x\right)$ ko'rinishida beriladi.

To'lqinning tenglamasi $y = 0,5 \cos(1,5\pi t + 4\pi x)$ korinishida bo'lsa, to'lqin uzunligi (m) va chastotasini (c) toping.

- A) 0,5; 0,75 B) 0,5; 0,5
C) 0,6; 0,75 D) 1; 0,33

26. A-B o'tishda gazning bajargan ishi (J) qanday?

- A) 110 B) 120 C) 130 D) 140

27. Davri 10 mkm bo'lgan difraksiyon panjara ekrandan 1,8 m masoga joylashtirilgan. Markaziy maksimumdan 20,88 cm masofada nechanchi maksimum kuzatiladi. Difraksiyon panjaraga tushayotgan to'lqin uzunligi 580 nm.

- A) 1 B) 2 C) 3 D) 4

28. Massasi 50 gr bo'lgan 5 cm amplituda bilan prujina tebranmoqda. Jismning maksimal tezligi 5 m/c. Pujina bikrligini (N/m) hisoblang.

- A) 500 B) 600 C) 400 D) 300

29. $V=0,6 \text{ c}$ tezlikda harakatlanayotgan zarraning massasi tinchlikdagi massasidan necha marta katta?

- A) 2 B) 1,5 C) 1,25 D) 2,5

30. Elektron o'zining antizarrasidan nimasi bilan farq qiladi?

- A) massasi B) spini
C) magnit momenti D) zaryadi

RUS TILI VA ADABIYOTI

1. В каком слове ударение ВЕРНО поставлено?

- A) ждАла   B) диспансЕр
C) жАлюзи   B) де'фисное (написание)

2. Определите слово, в котором есть непарный по глухости – звонкости, всегда мягкий.

- A) карантин
B) заграница
C) перебежать
D) перейти

3. В каком варианте ответов указаны роды устного народного творчества?

- A) легенда, баллада, рассказ
B) былина, пословица, поговорка
C) песня, сказка, ода
D) былина, баллада, драма

4. Какое слово образовано приставочно-суффиксальным способом?

- A) безаварийный   B) подорожник
C) разыграть   D) подтверждение

5. Объясните значение фразеологизма – Троянский конь.

- A) Наугад принятое решение в каком-либо деле, в игре, лотерее.
B) Быстрый и выносливый конь.
C) Коварный замысел, когда приносимые тебе дары ведут к гибели.
D) Жертва, которую вы готовы принести во имя победы.

6. В каком произведении А.Пушкина 17 эпиграфов? Один относится ко всему роману – это отцовский завет главному герою перед началом его самостоятельной жизни, остальные 16 предпосланы главам.

- A) «Евгений Онегин»   B) «Дубровский»
C) «Капитанская дочка» D) «Повести Белкина»

7. Каком предложении слово употреблено в НЕСВОЙСТВЕННОМ ему значении?

- A) Часто люди обращаются в высшие инстанции только потому, что вопрос не хотят решать органы местного самоуправления.
B) В начале XX века многие представители российской интеллигенции воспринимали Блока как духовного наставника.
C) Из-за хищнической вырубki и пожаров, возникших по вине туристов, уничтожены вековые леса, окружавшие до недавнего времени наш город.
D) Уже принято решение о судьбе этого уникального музея.

8. В каком варианте во всех словах пишется И?

- A) думать о трудном задани..., стукнуть по бутыл...
B) дивиться храброст..., об отважном карбонари...
C) к прежн... м результатам, о прозвучавшей песн...
D) быть на распуть..., выступать на собрани...

9. Определите, какое средство выразительности речи использовано в предложении:

Пиши ко мне хотя бы потому, что я в Отчизне галушек, вареников, волов, мазанок и чубов.

- A) эпитет   B) анафора
C) эпифора   D) перифраза

10. В каком случае вопросы не соответствуют нормам управления?

- A) рад — кому? чему?
B) обеспокоен — кем? чем?
C) доволен — за кого? что?
D) спокоен — за кого? за что?

11. В каком слове пишется одна Н?

- A) свежезаморожен...ые овощи
B) швы отстрочен...ы
C) перевязан...ая рука
D) вязан...ые бабушкой носки

12. Определите троп, использованный в предложении: Редкая птица долетит до середины Днепра.

- A) литота   B) перифраза
C) гиперболa   D) метонимия

13. Какой ряд состоит из слов, в которых пропущены только проверяемые безударные гласные корни?

- A) с...мейный, ч...ловечество, оз...рять
B) м...лчаливый, бл...годушие, зан...маться
C) возвр...щение, согр...вать, л...рический
D) гл...внеший, преод...ление, д...намичный

14. В каком ряду во всех примерах допущены ошибки в образовании форм имён числительных?

- A) о тридцати шести тысячах девятыстах восьмидесяти двух; нет пятисот семидесяти четырёх книг
B) нас было двое; в девяносто девятом номере
C) над шестистами двадцатью семью гектарами земли; обоими страницами
D) в полуторах метрах; к две тысячи пятому году

15. Кого первого встретили мужики из поэмы Н.Некрасова «Кому на Руси жить хорошо»?

- A) купчину толстопузого
B) попа
C) помещика
D) крестьянку, Матрену Тимофеевну

16. У какого из выделенных в предложении существительных неправильно определены грамматические признаки: Он роци полюбил густые, уединенье, тишину, и ночь, и звезды, и луну?

- A) роци — существительное, нарицательное, неодушевленное, женского рода, 1-го склонения, употреблено в винительном падеже, во множественном числе
B) уединенье — существительное, нарицательное, неодушевленное, среднего рода, 3-го склонения, употреблено в винительном падеже, в единственном числе
C) ночь — существительное, нарицательное, неодушевленное, женского рода, 3-го склонения, употреблено в винительном падеже, в единственном числе
D) звезды — существительное, нарицательное, неодушевленное, женского рода, 1-го склонения, употреблено в винительном падеже, во множественном числе

17. В каком ряду все слова являются деепричастиями?

- A) расправь, выпав, пройдя, разговаривая
- B) бегая, присмотревшись, забыв, глядя
- C) стремглав, выполнив, радуясь, укрыв
- D) навзничь, объевшись, белая, двигая

18. Кому из героев пьесы «Гроза» А.Островского принадлежит реплика? «Это, матушка, враг-то из ненависти на нас, что жизнь такую праведную ведем. А я, милая девушка, не вздорная, за мной этого греха нет. Один грех за мной есть точно, я сама знаю, что есть. Сладко поесть люблю».

- A) Катерине
- B) Варваре
- C) Феклуше
- D) Кабанихе

19. В каком ряду во всех словах пропущен Ъ?

- A) бросить клич..., утеш...ся результатом
- B) не реж...те мелко, серебряная брош...ка
- C) ударить наотмаш..., намаж... масло
- D) быстро пострич...ся, суп горяч...

20. Сколько запятых нужно поставить в предложении? «Из земли воздуха и солнечного света растения вырабатывают и стебель и лист и цветок».

- A) 3
- B) 2
- C) 4
- D) 5

21. «Пюют деревья, блещут воды» – определите троп.

- A) эпитет
- B) метафора
- C) перифраза
- D) гипербола

22. В каком предложении подлежащее выражено прилагательным?

- A) У него талант подражать голосу животных.
- B) Светлое завтра в наших руках.
- C) Был седьмой час ночи.
- D) У сильного всегда бессильный виноват.

23. В каком ряду во всех словах пишутся две буквы НН?

- A) ути...ый, серебря...ый, оловя...ый
- B) румя...ый, овчи...ый, стари...ый
- C) зелё...ый, долгожда...ый, багря...ый
- D) стекла...ый, непокраше...ый, кухо...ый

24. Определите, кто из героев пьесы А.Чехова «Вишневый сад» честным трудом пробивает себе дорогу в жизнь, одушевлён мечтой о будущем.

- A) Раневская
- B) Гаев
- C) Лопахин
- D) Трофимов

25. Чужая речь НЕПРАВИЛЬНО оформлена в предложении...

- A) В заключение следует отметить, что Белинский глубоко прав, сказав, что «Онегин» написан был в продолжение нескольких лет, и поэтому сам поэт рос вместе с романом; каждая новая глава поэмы была интереснее и зрелее».
- B) Променять госпитальную койку вот на это ... стоило, честное слово, - ответил он, сдунул лист с ладони, затем спросил полусерьёзно: - Вы что-то,

полковник, растолстели? В обороне стоите?

C) Тут Жорка и сказал Перевалову, что его чистота на том и держится, что он успевает других людей под огонь подставлять.

D) «Хорошо, начинайте!» - сказал я, продолжая рассматривать потолок и внутренне улыбаясь.

26. Укажите предложение, в котором нужно поставить ОДНУ запятую.

- A) Человеческое мышление формируется с помощью языка и оказывается с ним прочно связанным.
- B) Почти каждый из французских скульпторов работал одновременно в историко-мифологическом и в портретном и в пейзажном жанрах.
- C) Грин мог подробно описать как изгиб реки так и расположение домов как вековые леса так и уютные приморские города.
- D) Лес шумел то убаюкивающе и певуче то порывисто и тревожно.

27. Из какого произведения И.Бунина отрывок?

«Помню раннее, свежее, тихое утро... помню большой, весь золотой подсохший и поредевший сад, помню клиновые аллеи, тонкий аромат опавшей листвы и - запах меда и осенней свежести. Воздух чист, точно его совсем нет, по всему саду раздаются голоса и скрип телег...»

- A) «Антоновские яблоки»
- B) «Суходол»
- C) «Тёмные аллеи»
- D) «Митина любовь»

28. В каком случае в сложноподчиненном предложении можно выделить придаточное условия?

- A) Случаются такие благодные минуты, когда человеку хочется помолчать.
- B) Маша уже совсем было пошла к двери, когда Шмелев остановил ее.
- C) Удавилась бы с тоски, когда бы на нее хоть чуть была похожа.
- D) Для него наступило время, когда так легко портится характер.

29. Определите вид подчинения: Она думала о том, что нет выше наслаждения, как всюду вносить с собою теплоту, свет и радость, прощать обиды и приветливо улыбаться врагам.

- A) неоднородное.
- B) последовательное.
- C) параллельное.
- D) комбинированное

30. Кому посвятила А.Ахматова строки?

«Он прав - опять фонарь, аптека,/ Нева, безмолвие, гранит.../ Как памятник началу века,/ Там этот человек стоит,/ Когда он Пушкинскому Дому,/ Прощаясь, помахал рукой/ И принял смертную истому/ Как незаслуженный покой».

- A) Л.Гумилеву
- B) Н.Гумилеву
- C) О.Мандельштаму
- D) А.Блоку

КИТОБ СОВҒА ҚИЛМАЙСИЗМИ?

Қайсидир куни, ҳа, мен маҳалла айла-ниб, «прогулчи»ларни излаб юрган куним мактабимизга вилоятдан «катта одам» келибди. Чекка қишлоққа «Китоб совға қиламан» акциясида иштирок этиш учун бел боғлаган экан.

«Ўз кутубхонамдан», деб 50 та китоб совға қилибди.

Йиғилиш жуда тантанали бўлибди. Ўқувчилар меҳмонни гулларга кўмиб ташлашибди. Сўзга чиққан ўртоқлар меҳмоннинг шаънига илиқ (қайноқ) фикрларини билдиришибди.

Шу жойда ўқувчилардан бири (мени синфимдан) меҳмонга қалтис савол бериб, қовун туширибди-ку...

«Ҳурматли Фалончи Фалончиевич. Мен жуда ҳам орзиқиб кутган «Ўткан кунлар» асарини совға қилганингиздан бошим осмонга етди. Асарнинг бош ғояси, қаҳрамонларнинг ички кечинмалари ҳақида нима дея оласиз?» – дебди у!

Катта залда сув куйгандек жимжитлик...

Меҳмон бир директорга, бир йиғилганларга, бир осмонга қарармиш.

Директоримиз мушкул вазиятдан чиқиш йўлини топибди. Маънавиятчига сўз берибди. У ҳам бир-икки томоқ қириб, навбатни адабиёт ўқитувчисига ўтказибди. Қисқаси, тadbир кўтаринки руҳда ўтибди.

P.s. Интернетда тadbирнинг расмларини кўргандирсиз-а?

(Китобларнинг ярми +18, маҳалладан қайтсам, мен ҳам ўқийман)

Qishloqlik o'qituvchi – фейсбук ижтимоий тармоғининг фаол фойдаланувчиларидан бири. Жамият ҳаётида, хусусан, таълим тизимида рўй бераётган ҳар бир воқеа-ҳодисага у ўзига хос тарзда муносабат билдиради. Муносабатлар ҳам шаклан ва мазмунан ўзгача. Шунинг учун унинг постларини фейсбук фойдаланувчилари қизиқиб ўқишади ва қизгин муҳокама қилишади. Постлардаги ифода усули эса алоҳида эътиборга молик. У жиддий мавзуларга, мактаб ҳаётидаги муаммоли вазиятларга киноя-кесатиқ ёки истеҳзо кўзойнаги орқали боқади.

Газетамиз мухлислари эътиборига Qishloqlik o'qituvchining ҳажвмонанд постларидан намуналар тақдим этар эканмиз (муаллифнинг розилиги билан), унинг назари яна-да ўткир, қалами эса тагин-да кескир бўлишини тилаб қоламиз.

Ph ДОКТОРИ...

Кеча мактабимизга пойтахтдаги илмий текшириш институтидан битта Ph доктори келди. (Тиш доктори, кўз доктори, юрак докторини эшитгандим, Ph доктори нимами даволаркан???)

Меҳмон замонавий педагогикада ёш психологиясининг ўрни мавзусида маъруза қилди. Ўзи ёш бўлса ҳам гапга чечангина экан.

Қисқаси, ҳозиргача биз ўқитувчилар хато йўлда эканмиз. Ўқувчига умуман қаттиқ гапирмаслигимиз, бошимизга чиқиб ... юборса ҳам кулиб туришимиз, «2», «3» баҳоларни умуман қўймаслигимиз, фақат «5» баҳо қўйишимиз керак экан. Акс ҳолда, таълим-тарбия ёмонлашиб кетаркан. «Болани ўз ҳолига қўйинг. Уй вазифасини бажармаса, уни ҳафа қилманг. Мотивация беринг. Фақат яхши гаплар гапиринг» ва ҳоказо... Бола ва унинг ота-онаси доимо ҳақ!

Директоримиз сўзга чиқиб меҳмоннинг олдида роса пўстагимизни қоқди. Замонавий педагогикадан ортда қолган биз каби текинтомоқларга тўғри йўл кўрсатганлиги учун Ph га таҳсину тасаннолар айтди.

Бугундан бошлаб у айтгандек иш ташкиллашга сўз берди.

P.s. Замонавий космик кемалар коинотни кезиб юрган бир даврда педагогиканинг «п» ҳарфини тушунмайдиган биз каби «илмсиз»лар борлигидан ҳижолатдамиз. Бизни кечиринг, Ph...
<https://t.me/qishloqlikmualim>

8-SINF «GEOMETRIYA»

DARSLIGI ASOSIDA TUZILGAN TESTLAR

KO'PBURCHAK ICHKI VA TASHQI BURCHAKLARI

1. Ko'pburchak ichki burchaklari yig'indisi 2880° bo'lsa, uning nechta tomoni bor?

- A) 16 B) 17
C) 18 D) 20

2. Agar to'rtburchakning uchadan olingan burchaklari yig'indisi $260^\circ, 280^\circ, 300^\circ$ bo'lsa, uning eng katta burchagi necha gradusga teng?

- A) 120°
B) 130°
C) 110°
D) 140°

3. Qavariq to'rtburchakning eng ko'pi bilan necha burchagi o'tmas bo'lishi mumkin?

- A) 1 B) 2
C) 3 D) 4

4. Muntazam ko'pburchakning bitta tashqi burchagi 15° bo'lsa, uning nechta tomoni bor?

- A) 18
B) 20
C) 22
D) 24

5. Ko'pburchak ichki burchaklari va bitta tashqi burchagi yig'indisi 2600° ga teng bo'lsa, u nechta tomonga ega?

- A) 14 B) 15
C) 16 D) 17

6. Ko'pburchaklar ichki burchaklarining yig'indisi har bir uchidan bittadan olingan tashqi burchaklari yig'indisidan 5 marta katta. Shu ko'pburchakning tomonlar soni nechta?

- A) 10
B) 12
C) 16
D) 18

7. Qavariq beshburchak ichki burchaklari 3, 4, 5, 6, 7 sonlariga proporsional. O'rtacha burchagining gradus o'lchovini toping.

- A) 72° B) 96°
C) 108° D) 120°

8. Qavariq to'rtburchak uchta ichki burchagi yig'indisi 284° . To'rtinchi ichki burchagiga qo'shni bo'lgan tashqi burchagini toping.

- A) 76° B) 104°
C) 94° D) 86°

9. Muntazam oltiburchakning eng katta va eng kichik diagonallari orasidagi burchakni hisoblang.

- A) 30°
B) 45°
C) 60°
D) 90°

10. Muntazam sakkizburchakning eng katta va eng kichik diagonallari orasidagi burchakni aniqlang.

- A) 30° B) 45°
C) 60° D) 90°

PARALLELOGRAMM VA UNING XOSSALARI

1. Parallelogramm ikkita burchagi yig'indisi 118° ga teng. Uning katta burchagi gradus o'lchovini toping.

- A) 111°
B) 121°
C) 131°
D) 101°

2. Parallelogramm burchaklari 5: 7 nisbatda. Uning kichik burchagi gradus o'lchovi qanday?

- A) 65° B) 70°
C) 75° D) 80°

3. Parallelogramm tomonlari nisbati 4 : 11 kabi. Perimetri 3,6 dm. Uning kichik tomonini toping.

- A) 4,8 cm B) 480 cm
C) 48 cm D) 0,48 cm

4. Parallelogramm o'tkir burchagi bissektrisasi qarshi tomonni 5 va 7 ga teng bo'laklarga ajratsa, uning perimetri qanday bo'ladi?

- A) 34
B) 36
C) 38
D) 34 yoki 38

5. Parallelogramm tomonlari 7 va 20 ga teng. Katta tomoniga o'tkazilgan bissektrisalari uni uchta qismga ajratsa, kichik bo'lak uzunligini toping.

- A) 4 B) 5
C) 6 D) 7

6. Parallelogramm tomonlari 14 va 9 ga teng. Katta tomoniga o'tkazilgan bissektrisalari uni uchta qismga ajratsa, kichik bo'lak uzunligini hisoblang.

- A) 2 B) 3
C) 4 D) 5

7. ABCD parallelogrammning diagonallari O nuqtada kesishadi. Agar $PABO - PBOC = 20$ va $PABCD = 56$ bo'lsa, uning katta tomonini aniqlang.

- A) 24 B) 18
C) 20 D) 22

8. Parallelogrammning o'tmas burchagi 150° . Kichik diagonali yon tomoniga perpendikulyar. Katta tomonni 7 ga teng bo'lsa, kichik diagonal uzunligi qanday?

- A) 7 B) 3,5
C) 14 D) 21

9. Parallelogramm qo'shni tomonlari yig'indisi 32, ayirmasi 8 bo'lsa, tomonlari uzunliklarini toping.

- A) 20 ; 12
B) 23 ; 9
C) 22 ; 10
D) 18 ; 14

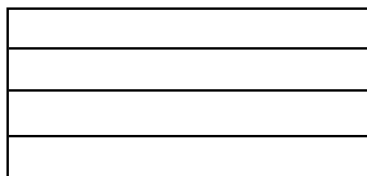
10. Parallelogramm o'tmas burchagidan chiqarilgan balandliklari orasidagi burchak 72° . Uning o'tkir burchagini aniqlang.

- A) 36° B) 54°
C) 72° D) 96°

TO'G'RI TO'RTBURCHAK VA UNING XOSSALARI

- To'g'ri to'rtburchak tomonlari 7:13 nisbatda. Agar perimetri 160 bo'lsa, uning yuzini toping.
A) 1456 B) 1432
C) 1424 D) 1356
- To'g'ri to'rtburchak diagonallari kesishish nuqtasidan tomonlarigacha masofa 5 va 7 ga teng. To'g'ri to'rtburchak perimetrini belgilang.
A) 12 B) 24
C) 36 D) 48
- To'g'ri to'rtburchakning to'g'ri burchagi uchidan uning diagonaliga tushirilgan perpendikulyar kichik tomoni bilan 40°li burchak hosil qiladi. Shu perpendikulyar bilan ikkinchi diagonal orasidagi burchak qanday bo'ladi?
A) 10° B) 20°
C) 30° D) 50°
- To'g'ri to'rtburchak katta tomoniga tushirilgan bissektrisa uni 5 va 8 bo'laklarga bo'lsa, to'g'ri to'rtburchak perimetri nimaga teng?
A) 36 B) 42
C) 48 D) 36 va 42
- To'g'ri to'rtburchakning 7 ga teng diagonalini uning bir tomoni bilan 60° li burchak hosil qiladi. To'g'ri to'rtburchakning kichik tomonini hisoblang.
A) 7 B) 3,5
C) 14 D) 4,5
- ABCD to'g'ri to'rtburchakda $PABC=20$ va $PABCD=28$ bo'lsa, BD diagonal uzunligini aniqlang.
A) 4 B) 6
C) 8 D) 2
- To'g'ri to'rtburchak diagonallari orasidagi burchak 120° ga teng bo'lib, diagonal 70 cm bo'lsa, kichik tomoni uzunligini toping.
A) 35 cm B) 40 cm
C) 70 cm D) 50 cm
- To'g'ri to'rtburchak tomonlari biri ikkinchisidan 12 ga katta. Agar perimetri 100 bo'lsa, kichik tomoni nimaga teng?
A) 17 B) 18
C) 19 D) 21
- Shaklda nechta to'g'ri to'rtburchak bor?

- A) 5 ta B) 6 ta
C) 8 ta D) 10 ta

10. Tomonlari 3 va 4 bo'lgan to'g'ri to'rtburchaklardan kamida nechtasini birlashtirib, kvadrat hosil qilish mumkin?

- A) 6 ta B) 8 ta
C) 10 ta D) 12 ta

KVADRAT VA ROMB XOSSALARI

- Kvadrat tomoni 42 cm. Diagonallari kesishish nuqtasidan tomonlaridan birigacha bo'lgan masofani toping.
A) 36cm B) 48cm
C) 21cm D) 96cm
- Rombning o'tmas burchagi 150° ga, o'tmas burchagi uchidan qarama-qarshi tomonigacha masofa 12 ga teng. Romb perimetri qanday?
A) 36 B) 48
C) 72 D) 96
- Kvadrat diagonal 15 ga teng. Uning tomonlari o'rtalarini tutashtirishdan hosil bo'lgan to'rtburchak perimetrini hisoblang.
A) 15 B) 30
C) 45 D) aniqlab bo'lmaydi
- Romb diagonallari va tomonlari orasida hosil bo'lgan burchaklar nisbati 3 : 7 kabi. Uning katta burchagi - ...
A) 63° B) 126°
C) 27° D) 136°
- Tomonlari 5,2 va 8,4 bo'lgan to'g'ri to'rtburchak perimetriga teng perimetrlilik kvadrat tomonini aniqlang.
A) 6,8 B) 6,6
C) 6,4 D) 6,2
- Kichik diagonal tomoniga teng bo'lgan rombning o'tmas burchagi nimaga teng?
A) 100° B) 120°
C) 140° D) 150°
- Kvadrat perimetri 40% ga oshsa, uning tomoni necha % ga oshadi?
A) 10% B) 20%
C) 30% D) 40%
- To'g'ri to'rtburchakka uchlari uning tomonlari o'rtalarida yotuvchi to'rtburchak ichki chizilgan. Ichki chizilgan to'rtburchak turini aniqlang.
A) kvadrat B) to'g'ri to'rtburchak
C) romb D) aniqlab bo'lmaydi
- Teng yonli to'g'ri burchakli uchburchak ichiga kvadrat shunday chizilganki, uning ikkita uchi gipotenuzada, qolgan ikki uchi esa katetlarda yotadi. Gipotenuza 1,8 ga teng bo'lsa, kvadrat perimetrini toping.
A) 2,4 B) 3,6
C) 4,8 D) 4,2
- Katetlari 3,6 cm dan bo'lgan to'g'ri burchakli uchburchakka u bilan umumiy uchga ega bo'lgan kvadrat ichki chizilgan. Shu kvadrat perimetrini hisoblang.
A) 3,6 cm B) 4,8 cm
C) 7,2 cm D) 10,8 cm

TRAPETSIYA VA UNING XOSSALARI

1. Teng yonli trapetsiya burchaklari 6:9 nisbatda. Qaysi javobda uning o'tmas burchagi berilgan?

- A) 120° B) 110°
C) 108° D) 102°

2. Teng yonli trapetsiya burchaklarining biri ikkinchisidan 48° ga katta.

Uning kichik burchagi qanday?

- A) 56° B) 58°
C) 62° D) 66°

3. Teng yonli trapetsiyaning o'tmas burchagi uchidan tushirilgan balandligi katta asosini 5 va 12 bo'laklarga ajratadi. Uning kichik asosi nimaga teng?

- A) 6 B) 7
C) 8 D) 9

4. Trapetsiya asoslari 19 cm va 39 cm, yon tomonlari esa 15 cm va 18 cm. Kichik asosi uchidan yon tomoniga parallel to'g'ri chiziq o'tkazilgan. Shu parallel to'g'ri chiziq ajratgan uchburchak perimetrini hisoblang.

- A) 43
B) 48
C) 53
D) 58

5. Teng yonli trapetsiyaning diagonalini o'tkir burchagini teng ikkiga bo'ladi. Agar perimetri 94, katta asosi 40 bo'lsa, kichik asosi qanday?

- A) 16 B) 18
C) 20 D) 24

6. Teng yonli trapetsiyaning diagonalini o'tmas burchakni teng ikkiga teng bo'ldi. Agar perimetri 72 ga, kichik asosi 15 ga teng bo'lsa, katta asosini toping.

- A) 16 B) 17
C) 18 D) 19

7. To'g'ri burchakli trapetsiyaning o'tmas burchagi 150° ga teng. Yon tomonlaridan biri 36 ga teng bo'lsa, ikkinchisini belgilang.

- A) 72 B) 18
C) 36 D) 72 va 18

8. ABCD trapetsiyada AC diagonal CD yon tomonga perpendikulyar. Agar $AB=BC$ va $\angle D=48^\circ$ bo'lsa, $\angle ABC$ ni aniqlang.

- A) 84° B) 86°
C) 94° D) 96°

9. Teng yonli trapetsiyada bir asosi ikkinchisidan 2 marta katta. Katta asosining o'rtasi o'tmas burchak uchidan kichik asos uzunligiga teng masofada yotadi. Trapetsiya o'tmas burchagini hisoblang.

- A) 100°
B) 120°
C) 128°
D) 150°

10. To'g'ri burchakli trapetsiyaning 5 ga teng katta diagonalini katta asosi bilan 30° li burchak hosil qiladi. Trapetsiya kichik yon tomonini belgilang.

- A) 5 B) 2,5
C) 3 D) 10

UCHBURCHAK VA TRAPETSIYA O'RTA CHIZIG'I, UNING XOSSALARI

1. Uchburchak tomonlari 5,4 ; 6,3 va 7,5 ga teng. Uchlari shu uchburchak tomonlarining o'rtalarida yotgan uchburchak perimetribi toping.

- A) 19,2 B) 8,6
C) 9,6 D) 10,6

2. Uchburchak o'rtta chiziqlari 5, 6, 7 bo'lsa, uning perimetri qanday?

- A) 18 B) 24
C) 36 D) 48

3. Uchburchak o'rtta chizig'i asosidan 27 cm qisqa. Asosi – ...

- A) 54 cm B) 27 cm
C) 44 cm D) 13,5 cm

4. Trapetsiyaning asoslari biri ikkinchisidan 18 cm uzun. O'rtta chizig'i 19 cm bo'lsa, kichik asosini hisoblang.

- A) 10 cm B) 11 cm
C) 12 cm D) 13 cm

5. Trapetsiyaning kichik asosi 9 ga, katta asosi o'rtta chizig'idan 1,4 marta katta. Katta asos uzunligini aniqlang.

- A) 18 B) 19
C) 20 D) 21

6. Trapetsiyaning yon tomoni uchta teng qismga bo'lingan, bo'linish nuqtalaridan ikkinchi yon tomoniga asosga parallel kesmalar o'tkazilgan. Trapetsiya asoslari a va b ($b>a$) bo'lsa, bu kesmalar uzunliklarini belgilang.

- A) $\frac{2a+b}{2}$; $\frac{a+2b}{2}$ B) $\frac{2a+b}{3}$; $\frac{a+2b}{3}$

- C) $\frac{a+b}{2}$; $\frac{b-a}{2}$ D) $\frac{a+3b}{3}$; $\frac{3a+b}{3}$

7. Teng yonli trapetsiya perimetri 48 cm, o'rtta chizig'i 20 cm bo'lsa, yon tomonini toping.

- A) 4 cm B) 5 cm
C) 6 cm D) 7 cm

8. Trapetsiyaning yon tomoni to'rtta teng qismga bo'lingan, bo'linish nuqtalaridan parallel kesmalar o'tkazilgan. Trapetsiya asoslari a va b ($b>a$) bo'lsa, kesmalar uzunligini aniqlang.

- A) $\frac{3a+b}{2}$; $\frac{a+b}{2}$; $\frac{a+3b}{2}$ B) $\frac{3a+b}{3}$; $\frac{a+b}{2}$; $\frac{a+3b}{3}$

- C) $\frac{3a+b}{4}$; $\frac{a+b}{2}$; $\frac{a+3b}{4}$ D) $\frac{2a+b}{3}$; $\frac{a+b}{2}$; $\frac{a+2b}{3}$

9. Teng yonli trapetsiya 18 ga teng, diagonalini asosi bilan 60° li burchak hosil qiladi. Shu trapetsiyaning o'rtta chizig'i toping.

- A) 18 B) 12
C) 6 D) 9

10. Trapetsiya asoslari 6 va 12 ga teng. Uning diagonalari kesishish nuqtasi orqali o'tib, asoslariga parallel va yon tomonlarini tutashtiruvchi kesma uzunligini hisoblang.

- A) 9 B) 8
C) 7 D) 6

TO'G'RI BURCHAKLI UCHBURCHAK
UCHUN PIFAGOR TEOREMASI

1. To'g'ri burchakli uchburchak katetlari 3:4 nisbatda. Agar gipotenuza 85 bo'lsa, kichik katet uzunligi qanday?

- A) 51
B) 63
C) 68
D) 45

2. To'g'ri burchakli uchburchak bir kateti 9 ga teng. Agar ikkinchi katet gipotenuzadan 1 ga kam bo'lsa, ikkinchi katetni belgilang.

- A) 39 B) 40
C) 41 D) 42

3. To'g'ri burchakli uchburchak katetlari 9 va 12 bo'lsa, gipotenuzaga o'tkazilgan balandligi qanday bo'ladi?

- A) 6,4
B) 8,4
C) 5,6
D) 7,2

4. To'g'ri burchakli uchburchak katetlarining biri ikkinchisidan 21 cm ga qisqa. Agar gipotenuza 39 cm bo'lsa, katta katet uzunligi nimaga teng?

- A) 34 cm B) 15 cm
C) 36 cm D) 37 cm

5. To'g'ri to'rtburchak tomonlari 36 cm va 48 cm bo'lsa, uning diagonal uzunligini toping.

- A) 54 cm B) 72 cm
C) 50 cm D) 60 cm

6. Romb diagonalari 22 cm va 120 cm. Uning perimetri qanday?

- A) 248 cm
B) 246 cm
C) 244 cm
D) 242 cm

7. To'g'ri burchakli uchburchak tomonlari 24 va 32. Uchinchi tomoni esa – ...

- A) 40 B) $8\sqrt{7}$
C) $7\sqrt{6}$ D) 40 yoki $8\sqrt{7}$

8. Rombning $2\sqrt{15}$ ga teng balandligi tomonini uchidan hisoblaganda 1 : 3 nisbatda bo'ladi. Romb tomonini hisoblang.

- A) 4
B) 6
C) 8
D) 12

9. Trapetsiya yon tomonlari 13 va 15 ga, asoslari esa 18 va 32 ga teng bo'lsa, uning balandligini aniqlang.

- A) 12 B) 13
C) 10 D) 8

10. Uchburchak tomonlari 5,2 cm, 5,6 cm va 6 cm ga teng. Kattaligi bo'yicha o'rtacha tomoniga o'tkazilgan balandligi uzunligi nimaga teng?

- A) 3,6 cm
B) 4,2 cm
C) 4,6 cm
D) 4,8 cm

O'TKIR BURCHAKNING SINUSI,
KOSINUSI, TANGENSI VA KOTANGENSI

1. ABC to'g'ri burchakli uchburchakda AB gipotenuza 1,3 ga, AC katet esa 0,5 ga teng. SinA ni toping.

- A) $\frac{5}{13}$ B) $\frac{5}{12}$ C) $\frac{12}{13}$ D) $\frac{13}{12}$

2. To'g'ri burchakli uchburchakda o'tkir burchakning kosinusi qaysi biriga teng bo'la olmaydi?

- A) $\sqrt{5}-2$ B) $4-\sqrt{10}$
C) $3-\sqrt{10}$ D) $2-\sqrt{3}$

3. To'g'ri burchakli uchburchakda o'tkir burchak sinusi qaysi biriga teng bo'la olmaydi?

- A) $3\sqrt{2} - 2\sqrt{3}$ B) $5\sqrt{2} - 4\sqrt{3}$
C) $\frac{\sqrt{3}}{3}$ D) $\frac{3}{\sqrt{3}}$

4. Gipotenuzasi AB=10 bo'lgan to'g'ri burchakli uchburchakda sinA=0,6 bo'lsa, AC katetni aniqlang.

- A) 5 B) 6
C) 7 D) 8

5. Gipotenuzasi AC bo'lgan to'g'ri burchakli uchburchakda cosA=0,8 ga, BC katet esa 15 ga teng bo'lsa, AC gipotenuza qanday?

- A) 18
B) 20
C) 24
D) 25

6. To'g'ri burchakli ABC uchburchakda AB gipotenuza bo'lib, tgA=3 bo'lsa, tgB ni toping.

- A) $\frac{1}{3}$ B) 3
C) $\frac{1}{2}$ D) 1,5

7. To'g'ri burchakli ABC uchburchakda AB gipotenuza bo'lib, tgA=1 bo'lsa, cos A ni aniqlang.

- A) $\frac{\sqrt{3}}{3}$ B) $\frac{\sqrt{5}}{5}$
C) $\frac{\sqrt{2}}{2}$ D) $\frac{\sqrt{5}}{3}$

8. ABC to'g'ri burchakli uchburchakda AB gipotenuza c ga, AC katet b BC kateti a ga teng. Quyidagi qaysi munosabat noto'g'ri?

- A) $c = \frac{a}{\sin A}$ B) $a = \frac{b}{\operatorname{ctg} B}$
C) $c = \frac{b}{\cos A}$ D) $b = \frac{a}{\operatorname{ctg} B}$

9. To'g'ri burchakli uchburchak katetlari 14 va 48 ga teng bo'lsa, uning eng kichik balandligini toping.

- A) 13,44 B) 13,28
C) 11,8 D) 12,8

10. ABCD to'g'ri to'rtburchakda $\operatorname{tg}(\angle CAD) = \frac{7}{24}$ ga, AC=100 ga teng. AD+DC ni hisoblang.

- A) 104 B) 114
C) 124 D) 134

ASOSIY
TRIGONOMETRIK AYNIYATLAR

1. To'g'ri burchakli uchburchakda $\sin a = \frac{13}{85}$ bo'lsa, $\cos a$ ni toping.

- A) $\frac{49}{85}$ B) $\frac{69}{85}$
C) $\frac{72}{85}$ D) $\frac{84}{85}$

2. To'g'ri burchakli uchburchakda $tg a = \frac{12}{35}$ bo'lsa, $\sin a$ ni hisoblang.

- A) $\frac{35}{37}$
B) $\frac{12}{37}$
C) $\frac{19}{37}$
D) $\frac{34}{37}$

3. To'g'ri burchakli uchburchakda $\cos = \frac{16}{65}$ bo'lsa, $ctg a$ ni aniqlang.

- A) $\frac{16}{63}$ B) $\frac{63}{16}$
C) $\frac{64}{65}$ D) $\frac{65}{64}$

4. To'g'ri burchakli uchburchakda $ctga = 3\frac{3}{7}$ bo'lsa, $\cos a$ nimaga teng?

- A) $\frac{7}{25}$ B) $\frac{12}{25}$
C) $\frac{24}{25}$ D) $\frac{13}{25}$

5. Agar $tga = \frac{2}{3}$ bo'lsa, u holda $\frac{3\sin a - 4\cos a}{6\sin a - 5\cos a}$ ning qiymati qanday bo'ladi?

- A) 1 B) 2
C) 3 D) 4

6. Ifodani soddalashtiring : $\frac{\sin^2 a - tg^2 a}{\cos^2 a - ctg^2 a}$

- A) $ctg^6 a$
B) $tg^6 a$
C) $\sin^6 a$
D) $\cos^6 a$

7. $tga + ctga = 3$ bo'lsa, $tg^3 a + ctg^3 a$ ning qiymati nechaga teng bo'ladi?

- A) 9 B) 12
C) 18 D) 24

8. $\begin{cases} x = 5\sin a \\ y = 6\cos a \end{cases}$ sistemadan x va y ni o'zaro bog'lang.

- A) $x^2 + y^2 = 11$
B) $x + y = 11$
C) $x^2 + y^2 = 61$
D) $36x^2 + 25y^2 = 900$

9. a o'tkir burchak uchun $x = tga$ va $y = \cos a$ tengliklar o'rinli bo'lsa, x va y orasida bog'liqlik o'rnating.

- A) $x = \frac{\sqrt{1-y^2}}{y}$ B) $x = \frac{y}{\sqrt{1-y^2}}$
C) $x = \frac{\sqrt{1+y^2}}{y}$ D) $x = \frac{y}{\sqrt{1+y^2}}$

10. Ifodani soddalashtiring:

$$\frac{1+tga+tg^2a}{1+ctga+ctg^2a}$$

- A) $tg^4 a$ B) $tg^6 a$
C) $tg^2 a$ D) $ctg^2 a$

TEKISLIKDA NUQTANING
KOORDINATALARI. KESMANI
BERILGAN NISBATDA BO'LISH

1. $A(x; y)$ nuqta berilgan. Agar bu nuqta koordinata tekisligining III choragiga tegishli bo'lsa, qaysi javob o'rinli bo'ladi?

- A) $x > 0, y < 0$ B) $x > 0, y < 0$
C) $x < 0, y < 0$ D) $x > 0, y > 0$

2. Koordinata tekisligining hech bir choragiga tegishli bo'lmagan $A(x; y)$ nuqta uchun qaysi shart har doim o'rinli?

- A) $x > 0, y = 0$ yoki $x < 0, y = 0$
B) $x = 0, y > 0$ yoki $x = 0, y < 0$
C) $x = 0, y = 0$
D) barcha javoblar to'g'ri

3. $C(5; -3)$ nuqtadan koodinatalar o'qlariga perpendikulyarlar o'tkazilgan. Shu perpendikulyarlar asosining koordinatalarini toping.

- A) $(5; 0)$ va $(0; -3)$
B) $(0; 5)$ va $(-3; 0)$
C) $(5; 0)$ va $(-3; 0)$
D) $(0; 5)$ va $(0; -3)$

4. $A(-2; -3)$ va $B(6; 1)$ nuqtalar berilgan, AB kesma o'rtasining koodinatalari nimaga teng?

- A) $(2; 1)$ B) $(-4; -2)$
C) $(6; 1)$ D) $(2; -1)$

5. C nuqta – AB kesmaning o'rtasi. Agar $A(-2; 4)$ va $C(2, 5; -0, 5)$ bo'lsa, B nuqtaning koordinatalari qanday?

- A) $(-5; 7)$ B) $(5; -7)$
C) $(7; -5)$ D) $(-7; 5)$

6. ABCD parallelogramning uchta uchi koordinatalari $A(2; 2)$, $B(5; 6)$, $C(11; 6)$ bo'lsa, to'rtinchi D uchining koordinatalarini hisoblang.

- A) $(8; 6)$
B) $(8; 4)$
C) $(8; 5)$
D) $(8; 2)$

7. C nuqta AB kesmani 4 : 5 nisbatda bo'ladi. Agar $A(13; -1)$ va $B(-5; -10)$ bo'lsa, C nuqta koordinatalarini aniqlang.

- A) $(5; -5)$ B) $(-5; 5)$
C) $(-5; -5)$ D) $(5; 5)$

8. C nuqta AB kesmani 2 : 3 nisbatda bo'ladi. Agar $A(1; 2)$ va $C(1, 4; 1, 6)$ bo'lsa, B nuqta koordinatalarini belgilang.

- A) $(2; 3)$
B) $(4; 1)$
C) $(2; 1)$
D) $(2; 5)$

9. Uchlari $A(1; 1)$, $B(4; 3)$, $C(6; 3)$, $D(8; 1)$ nuqtalarda bo'lgan to'rtburchak yuzini toping.

- A) 6 B) 8
C) 10 D) 9

10. Uchlari $A(1; 1)$, $B(4; 3)$, $C(7; 1)$ nuqtalarda bo'lgan uchburchak yuzini hisoblang.

- A) 6 B) 8
C) 10 D) 9

IKKI NUQTA ORASIDAGI MASOFA.
AYLANA TENGLAMASI

1. $A(7; -3)$, $B(1; 5)$ nuqtalar berilgan, AB kesma uzunligini toping.

- A) $\sqrt{10}$
B) 10
C) 9
D) 8

2. $C(x; 5)$ va $D(-3; 29)$ nuqtalar orasidagi masofa 26 ga teng bo'lsa, x ning qiymati nechaga teng?

- A) 7
B) -13
C) 7; -13
D) -7; 13

3. Uchlari $A(-3; 1)$, $B(2; 4)$ va $C(0; -3)$ nuqtalarda bo'lgan uchburchak eng kichik tomoni uzunligi qanday?

- A) $\sqrt{34}$
B) $\sqrt{53}$
C) 6
D) 5

4. Uchlari $A(10; -3)$, $B(0; 8)$ va $C(8; -5)$ nuqtalarlarga bo'lgan uchburchakning BD medianasi uzunligini hisoblang.

- A) 13
B) 14
C) 15
D) 16

5. Uchlari $A(1; 6)$, $B(5; 1)$ va $C(7; 2)$ nuqtalarda bo'lgan uchburchakning tomonlariga ko'ra turini aniqlang.

- A) turli romonli
B) teng yonli
C) teng tomonli
D) uchburchak mavjud emas

6. Markazi $(6; 8)$ nuqtada, radiusi 9 ga teng aylana tenglamasini toping.

- A) $x^2 + y^2 - 12x - 16y + 17 = 0$
B) $x^2 + y^2 - 12x - 16y + 18 = 0$
C) $x^2 + y^2 - 12x - 16y - 19 = 0$
D) $x^2 + y^2 - 12x - 16y + 19 = 0$

7. $x^2 + y^2 + 6x + 8y = 0$ tenglama bilan berilgan aylana radiusini aniqlang.

- A) $\sqrt{5}$
B) 5
C) $\sqrt{3}$
D) 25

8. $x^2 + y^2 + 14x - 8y + 56 = 0$ tenglama bilan berilgan aylana markazi qaysi nuqtada yotadi?

- A) $(-7; 4)$
B) $(7; -4)$
C) $(-7; -4)$
D) $(7; 4)$

9. Quyidagi qaysi nuqta $x^2 + y^2 - 10x - 8y + 32 = 0$ aylana bilan chegaralangan sohaga tegishli emas?

- A) $(6; 4)$
B) $(6; 3)$
C) $(6; 2)$
D) $(6; 1)$

10. Markazi $O(7; -3)$ nuqtada bo'lgan aylana berilgan. Agar $A(14; 21)$ nuqta aylana tegishli bo'lsa, aylana radiusini toping.

- A) 18
B) 21
C) 24
D) 25

TO'G'RI CHIZIQ
TENGLAMASI

1. Qaysi nuqta $5x + 4y = 7$ to'g'ri chiziqqa tegishli emas?

- A) $(-1; 3)$
B) $(1; 0,5)$
C) $(3; -2)$
D) $(-1; 2)$

2. $ax + by + 1 = 0$ tenglama $(1; 2)$ va $(3; 4)$ nuqtalardan o'tsa, a va b ni toping.

- A) 1; -1
B) -1; -1
C) -1; 1
D) 1; 1

3. $A(-3; 8)$ va $B(1; 4)$ nuqtalardan o'tuvchi to'g'ri chiziq tenglamasini tuzing.

- A) $y + x + 5 = 0$
B) $y + x - 5 = 0$
C) $2y + x - 5 = 0$
D) $y + 2x - 5 = 0$

4. Qaysi to'g'ri chiziq OX o'qini $(2; 0)$ nuqtada kesib o'tmaydi?

- A) $5x + 6y = 10$
B) $9x - 6y = 18$
C) $6x + 14y = 12$
D) $3x + 5y = 8$

5. $12x + 5y - 60 = 0$ to'g'ri chiziqning koordinata o'qlari orasidagi kesmasi uzunligini hisoblang.

- A) 15
B) 14
C) 13
D) 16

6. $y = kx + b$ to'g'ri chiziq k va b qanday bo'lganda OX o'qidan yuqorida yotadi?

- A) $k = 0, b < 0$
B) $k = 0, b > 0$
C) $k > 0, b < 0$
D) $k < 0, b > 0$

7. $y = kx + b$ to'g'ri chiziq k va b ning qanday qiymatlarida OX o'qidan pastda joylashadi?

- A) $k = 0, b < 0$
B) $k = 0, b > 0$
C) $k > 0, b > 0$
D) $k < 0, b < 0$

8. Uchlari $(1; 1)$, $B(3; 4)$, $C(5; 1)$ nuqtalarda bo'lgan uchburchakning BD bissektrisasi yotgan to'g'ri chiziq tenglamasini tuzing.

- A) $x = 3$
B) $y = 4$
C) $x - y + 1 = 0$
D) $x - y - 1 = 0$

9. Qaysi to'g'ri chiziq koordinatalar tekisligining II choragidan o'tmaydi?

- A) $2x - y + 3 = 0$
B) $2x - y - 3 = 0$
C) $2x + y + 3 = 0$
D) $2x + y - 3 = 0$

10. Agar $A(-3; 4)$, $B(-2; 5)$ va $C(a; 6)$ nuqtalar bir to'g'ri chiziqda yotsa, a ning qiymatini toping.

- A) $a = -3$
B) $a = -5$
C) $a = -1$
D) $a = -6$

Murodjon Xo'janioyozov

To'rtko'l tumanidagi 63-maktab o'qituvchisi

BESH DOSTON ASOSIDA TUZILGAN TESTLAR

1. «Sher haybatli, yo'lbars kelbatli, qoplon yurakli, arslon bilakli» yigitlar qaysi dostonda uchraydi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

2. «Xudo bizlardan payg'ambarlarimizni ergashtirib, arazlab ketibdi», – deb ko'cha-ko'chada Xudoy urganday bo'lib yig'lashib ketayotibdi». - Parcha qaysi dostondan olingan?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish»
D) «Go'ro'g'lining tug'ilishi»

3. Qaysi dostondagi podshoning 3 ta xotini bor?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

4. Qaysi doston qahramoni «Sher haybatli, yo'lbars sifatli», deya ta'riflangan?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

5. «Burungi zamonda ... el, ... yurt, ... qo'rg'on bor edi». «Go'ro'g'li» dostonidan olingan ushbu parchadagi ko'pnuqtalar o'rniga mos atamalarni qo'ying.

- A) Yovmit, Taka Turkman, Mari
B) Turkman, Taka Yovmit, Mari
C) Mari, Taka Turkman, Yovmit
D) Mari, Taka Yovmit, Turkman

6. XX asrning 50-yillarida qaysi doston mafkuraviy jihatdan ayblanadi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

7. Qaysi doston qahramoni 3 yoshida o'qishni o'rgangan?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish»
D) «Rustamxon»

8. «Haq saqlasa, balo yo'q, Haq qarg'asa, davo yo'q», jumlasini qaysi dostondan keltirilgan?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Go'ro'g'lining tug'ilishi»

9. Qaysi dostonda: «Oqshom uxlamanglar, kunduz uxlanglar. Sipoyi xalqning dushmani ko'p bo'ladi, namozdigardan keyin aslo darvozani ochmanglar, mobodo bachchalik qilib, g'ofil qolib, bir hodisa ro'y bermasin», deya o'git berilgan?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish»
D) «Rustamxon»

10. Qaysi dostonda uchraydigan shahzoda sinchi edi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Go'ro'g'lining tug'ilishi»

11. «Xurakni baland tortadigan, g'orda yotadigan» timsol qaysi doston qahramoni?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish»
D) «Rustamxon»

12. Bir ayolning husnini ko'rib, do'stidan voz kechgan qahramon qaysi dostonda uchraydi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

13. Qaysi dostonda savdogarlar yo'lda talanishadi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Go'ro'g'lining tug'ilishi»

14. 8 yoshida xat-savodi chiqqan qahramon ...

- A) Barchin B) Qaldirg'och
C) Ravshan D) To'liboy sinchi

15. ««Kuntug'mish»» dostonida qaysi siymo baxshi bobomiz tomonidan alohida mehr, iliqlik bilan tasvirlangan?

- A) Xolbeka B) Xolmo'min
C) «Kuntug'mish» D) Qoraxon

16. Ikki kishini bitta teriga o'rab, jaziramaga haydash voqesi qaysi dostonda uchraydi?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish»
D) «Rustamxon»

17. Qaysi dostonda bir insonni to'pga solib otib yuboriladi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

18. «Go'ro'g'lining tug'ilishi» dostonidagi Ravshanning ota-onasi qaysi javobda berilgan?

- A) Bibi Hilol va To'liboy
B) Bibi Hilol va Qovushtixon
C) Bibi Oysha va To'liboy
D) Bibi Oysha va Jig'alixon

19. Qaysi dostonda xazinadan 4 qop tillo yo'qoladi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

20. Go'ro'g'lining ota tomondan bobosi kim edi?

- A) To'liboy
B) Jig'alixon
C) Shohdorxon
D) Qovushtixon

21. Go'ro'g'lining ona tomondan bobosi kim edi?

- A) To'liboy
- B) Jig'alixon
- C) Shohdorxon
- D) Qovushtixon

22. «Davlatqush» qaysi doston uchraydi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

23. Qaysi doston qahramoni 5 yoshida maktabga boradi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish» D) «Go'ro'g'lining tug'ilishi»

24. «Insofli va diyonatli yigit» qaysi doston qahramoni?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

25. Go'ro'g'li Yunus parini qayerdan olib keladi?

- 1) Eram bog'idan 2) Ko'hi Qofdan 3) Vayangandan
- A) 1,3 B) 2,3
- C) 2 D) 1 va 2

26. Qaysi obraz «asov toyday» deb ta'riflangan?

- A) Barchin B) Ximcha
- C) Zulxumor D) Xolbeka

27. «Jamoli kunni xira qilguday, har kim husnini ko'rsa otdan yiqilib qolguday» deya ta'riflangan qahramon – ...

- A) Oftoboy B) Ximcha
- C) Zulxumor D) Xolbeka

28. «Xudoning yaratgan sheri» qaysi doston qatnashgan?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) «Rustamxon»

29. Qaysi dostondagi podsho o'rniga noibini tayinlab, o'zi jangda yurgan?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish» D) «Go'ro'g'lining tug'ilishi»

30. Olim sayyod qaysi doston qahramoni?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

31. Ahmadbekning otasi – ...

- A) Odilxon
- B) Qovushtixon
- C) To'liboy
- D) Subyon

32. Bir shaharga 3 kun podsholik qilish voqeasi qaysi doston mavjud?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

33. Qaysi doston podshosi ovchilik qilish uchun mamlakatdan chiqib ketadi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

34. Qaysi doston qahramoni 8 oshyonlik imorat soladi?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) «Go'ro'g'lining tug'ilishi»

35. Qaysi doston qahramonining qilichi Isfihonda yasalgan edi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

36. Qaysi doston qahramoni qora bosib o'ladi?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) «Rustamxon»

37. Odilxonning nabirasini ko'rsating.

- A) Ravshan B) To'liboy
- C) Urayxon D) Bibi Hilol

38. «Alpomish» dostonida «tulkini inlatgan toziday» deya kimga ta'rif berilgan?

- A) Alpomishga
- B) Barchinoy
- C) Doyalik qilgan kampirlarga
- D) Boybo'riga

39. Qaysi dostondagi podsho qalandar qiyofasida yurt kezadi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

40. Shohdorxonning oldiga kimning farzandlari bandi bo'lib kelishadi?

- A) Qovushtixon B) Odilxon
- C) To'liboy D) Jig'alixon

41. Qaysi doston qahramonlarini 3 yoshida ota-onasidan ayirishadi?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) «Rustamxon»

42. «Gulday jaynab, suqsurday bo'ylab, parvoz aylab, taraqqos boylab...» Parchada qaysi qahramonining holati tasvirlangan?

- A) Ravshanning
- B) Zulxomorning
- C) Xolbekaning
- D) Xumoroyning

43. «Hammasi chuvullashib, vaqtlari xush bo'lib, karnay-surnaylarni chalib, qo'ng'iroqlarni urib, shaharni bezab, suvlarni septirib, oynabandlik qildirdi»

Parcha qaysi dostondan olingan?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish» D) «Go'ro'g'lining tug'ilishi»

44. «Qizil dev» qaysi doston uchraydi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

45. «Arkoni davlat, umaro, vazir-vuzaro, qozi-fuzalo, mufti-ulamo, mahram, yasovul, og'achi, shig'ovul – jamiy sipohilari bilan o'tirib edi», - qaysi dostondan olingan?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) «Rustamxon»

46. Qaysi qahramon zolimlar dastidan doim yig'lagan?

- A) Ximcha B) Barchin
- C) Zulxumor D) Xolbeka

47. Holmon kimning vaziri?

- A) To'liboy B) Jig'alixon
C) Shohdorxon D) Qovushtixon

48. «Qoshini kerib, labini burib, chikka bel bo'lib, shirin qilib kulib, taraqqos boylab, suqsurday bo'ylab, tovsurday taranib, bellari buralib turgan» qahramon qaysi dostonda uchraydi?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish»
D) «Rustamxon»

49. «Ko'r-ko'rni qorong'ida topadi» iborasi qaysi dostonga mos tushadi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

50. 9 soat davom etgan urush voqeasi qaysi dostonda mavjud?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish»
D) «Go'ro'g'lining tug'ilishi»

51. Qaysi doston qahramonlari 3 yoshida maktabga borgan?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

52. Gurkiboy va Mohiboy Zangar shahriga yetganlaridan qancha vaqt o'tib Buvraxon vafot etadi?

- A) 1 – 2 oy B) 2 – 3 oy
C) 3 – 4 oy D) 5 – 6 oy

53. Qaysi dostonda sovchilikka kelganlarga nard o'yinini o'ynash sharti qo'yiladi?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish»
D) «Rustamxon»

54. «Polvonning qahrikelib, ajdarday to'lg'onib, ko'zlari olovday yonib...» deya qaysi doston qahramonining holati tasvirlangan?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish»
D) «Rustamxon»

55. Qaysi dostondagi podsho «o'ylamay qaror qabul qilardi»?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

56. Yusuf qurandoz qaysi doston qahramoni?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish»
D) «Go'ro'g'lining tug'ilishi»

57. Qaysi doston qahramonlari Qur'oni Karimni o'rtaga qo'yib do'stlashishgan?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

58. O'tovni yetti marta aylangan ot tasviri qaysi dostonda uchraydi?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish»
D) «Rustamxon»

59. «Zulfi tol-tol bo'lib betiga tarmashgan, latibosi labiga tushgan» qahramon – ...

- A) Bibi Hilol B) Bibi Oysha
C) Zulxumor D) Xolbeka

60. Hasan mardni birinchi bo'lib kim tanib qoladi?

- A) Aynoq
B) Jaynoq
C) Ersak
D) Tersak

61. «Minorday bo'lib kurash maydoniga kirib kelgan» qahramon kim?

- A) Alpomish B) Qo'shquloq
C) Ko'kaldosh D) Qorajon

62. «Egar, ro'mol, uchta oshiq, 2 qo'g'irchoq» detallari qaysi dostonda uchraydi?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish»
D) «Go'ro'g'lining tug'ilishi»

63. Qaysi doston bosh qahramoni «O'ylab turguncha so'ylab bilayin», - deya tavakkal qiladi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

64. Jallodlar Mohiboyga pichoq solmoqqa shoshib, bo'ynida arqon bilan ... boylab, mirg'azablarga «tort» deb yubordi. Ko'pnuqta o'rniga mos so'zni qo'ying.

- A) kurmak B) sirtmoq
C) xalqa D) ilmoq

65. Qaysi dostonda kanizi malikasiga «Oybibim» deya murojaat qiladi?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish»
D) «Rustamxon»

66. Badgirning singlisiga uylangan qahramon haqida berilgan qaysi hukm to'g'ri?

- A) Ravshanni bozorda qul qilib sotadi
C) Ravshanni bozordan sotib oladi
B) Shohdorxon uni yasavulboshi lavozimiga tayinlaydi
D) Gajdumbekning yilqiboqarlariga buyruq beradigan xizmatkori

67. «Tarzi gul yuzli, shirin so'zli, bir siyosatli...» deya ta'riflangan qahramon qaysi dostonda uchraydi?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish»
D) «Rustamxon»

68. «Xonzoda» qaysi doston qahramoni?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish»
D) «Rustamxon»

69. Qaysi doston bizni muhabbatdek ezgu tuyg'uni qadrlashga undaydi, fidoyilik, qahramonlikka chorlaydi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

70. «Yoshi ulgʻayib, soqoli oqarib» qolgan podsho qaysi dostonida davlatni boshqaradi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntugʻmish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

71. Momo Havo, Fotma buvi, Anbar ena qaysi dostonida qatnashgan?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntugʻmish»
C) «Alpomish»
D) «Goʻroʻgʻlining tugʻilishi»

72. 40 kun muhlatning 19-kunida bitilgan xat voqeasi qaysi dostonida aks etgan?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntugʻmish»
C) «Alpomish»
D) «Rustamxon»

73. «40 zinalik koʻshkning ustiga chiqib, olamni tomosha qilib oʻtirgan» qahramon kim?

- A) Zulxumor B) Xolbeka
C) Barchin D) Xumoroy

74. Darvozabonni oʻldirib qoʻyish voqeasi qaysi dostonida uchraydi?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntugʻmish»
C) «Alpomish»
D) «Rustamxon»

75. Goʻroʻgʻli necha yoshigacha goʻrda yotadi?

- A) 1 yosh B) 2 yosh
C) 3 yosh D) 4 yosh

76. «Dunyoda bir qoʻrqqan yomon, bir quvongan yomon», jumlasini qaysi dostonidan olingan?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntugʻmish»
C) «Alpomish»
D) «Rustamxon»

77. Qoʻngʻirboyning otasining ismi nima?

- A) Rustam B) Toʻliboy
C) Gajdumbek D) Shohdorxon

78. «Alpomish» dostonida Ajdaho kimga salom beradi?

- A) Alpomishga B) Barchinga
C) Qorajonga D) Pirga

79. Ikki otga saraja qilingan qahramon qaysi dostonida uchraydi?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntugʻmish»
C) «Alpomish»
D) «Rustamxon»

80. 4 yoshida maktabga borgan qahramonlar qaysi dostonida uchraydi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntugʻmish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

81. «Iloyo boʻlgaysan dunyoda omon, Qarindoshning xili oʻzima yomon».

Parcha qaysi dostonidan olingan?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntugʻmish»
C) «Alpomish»
D) «Goʻroʻgʻlining tugʻilishi»

82. Qaysi doston qahramoni 500 botmon kaltakni taqimiga bogʻlab ketgan?

- A) Ravshan
B) Kuntugʻmish
C) Alpomish
D) Rustamxon

83. «Ot chopmoqqa qoyim ... ning dashi».

- A) Yusuf B) Ilyos
C) Muhammad D) Xizr

84. «Nozanin ul (oʻgʻil)» kim?

- A) Ravshan
B) Kuntugʻmish
C) Alpomish
D) Goʻroʻgʻli

85. «Badbaxt» deya kimga taʼrif berilgan?

- A) Barchinga B) Koʻkaldoshga
C) Ximchaga D) Goʻroʻgʻliga

86. «Norkalla kelgansan, chuydang qoʻshmushtay Norkalla polvonim, qaydin boʻlasan?» Qaysi dostonidan olingan?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntugʻmish»
C) «Alpomish»
D) «Rustamxon»

87. «Norkalla qoʻchqor» qaysi doston qahramoni?

- A) «Ravshan» B) «Kuntugʻmish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

88. «Xudo degan murodiga yetadi Tuya mingan odam togʻdan oʻtadi».

Qaysi dostonidan olingan?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntugʻmish»
C) «Alpomish»
D) «Goʻroʻgʻlining tugʻilishi»

89. «Kuntugʻmish» dostonida qaysi qahramon «oʻz soʻzida turadigan» deya taʼriflangan?

- A) Xolbeka B) Xolmoʻmin
C) Kuntugʻmish D) Qoraxon

90. «Poʻlat nayza qor ostida yotarmi, Temir nayzang egovlasang oʻtarmi?»

Qaysi dostonidan olingan?

- A) «Ravshan» B) «Kuntugʻmish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

91. «Oblo, sendan boshqa yoʻqdir murabbiy Karimsan, Samadsan, Rasuling barhaq», deya Qorajon kimni nazarda tutgan?

- A) Paygʻambari B) Alpomishni
C) Shohimardon pirni D) Rajabxoʻjani

92. «Odam qurtday qaynab yotgan» shahar qaysi dostonida uchraydi?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntugʻmish»
C) «Alpomish»
D) «Goʻroʻgʻlining tugʻilishi»

93. Goʻroʻgʻli necha yoshligida Xizr (a.s.)ni tushida koʻradi?

- A) 3 B) 6
C) 5 D) 7

94. «Suyunchisiga qulogʻigacha davlatga koʻmaman», deb qaysi dostonida aytiladi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntugʻmish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

95. «Go'ro'g'lining tug'ilishi» dostonida Rustambek har kuni yilqichilarga nima olib kelib berardi?

- A) non B) ovqat
C) yilqi D) sut

96. Qaysi dostonida bir qush ikki kishining hayotini saqlab qoladi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

97. Quyidagilarni to'g'ri muvofiqlashtiring.

- 1) Aynoq 2) Jaynoq 3) Ersak 4) Tersak
a) Ot, tuya, arava ko'tarolmas, doim piyoda yurardi
b) Qilichning o'tkirini qinidan bilardi
c) Oqshomlari qo'lga kamon olsa, qushni ko'zidan urardi
d) Har tusli bo'la olar edi. Tusini o'zgartirganda o'zining jo'ralari ham tanimasdi
A) 1-a; 2-b; 3-c; 4-d B) 1-a; 2-c; 3-b; 4-d
C) 1-a; 2-d; 3-c; 4-b D) 1-a; 2-d; 3-b; 4-c

98. 40 xachirga yuklangan zar tasviri qaysi dostonida uchraydi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

99. «Bizda bekor odam ko'p, lashkar yo'q. Biz har qaysimiz bitta-bitta qo'rg'onning egasimiz. Xalqdan yig'ilgan to'sat-to'sat, dasta-dasta lashkar tarqab ketgan». Qaysi dostondan olingan?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

100. Sultonxon Qurudumga nima maqsadda boradi?

- A) safar qilgani B) urush qilgani
C) dam olgani D) o'g'liga munosib qiz topgani

101. «Ko'p esli, aqlli, tamizli, farosatli odam edi», deya kimga ta'rif berilgan?

- A) Gurkiboyga B) Rustamxonga
C) Kuntug'mishga D) To'liboyga

102. Quyidagilarni to'g'ri muvofiqlashtiring.

- 1) un bozori 2) jun bozori 3) pichoq-qin bozori
4) to'n bozori 5) choy bozori 6) elak bozori
a) katta do'kon b) qog'ozdagi (do'kon) c) changib yotgan bozor d) qo'qib yotgan bozor e) attordagi (do'kon) f) qalpoq bozoridan keyingi bozor
A) 1-c; 2-d; 3-f; 4-a; 5-b; 6-e
B) 1-c; 2-d; 3-f; 4-a; 5-e; 6-b
C) 1-b; 2-d; 3-f; 4-a; 5-c; 6-e
D) 1-b; 2-d; 3-f; 4-a; 5-e; 6-c

103. Go'ro'g'li qayerda «... ranglari sariq, uzun bo'yli, sher o'mganli, qo'lida ko'zasi bor bir ayol»ni uchratadi?

- A) Ko'kqamish
B) Arpali ko'lda
C) Tajan daryosi bo'yida
D) Ko'kbuloqda

104. «O'zi zo'r-ku, zo'r bo'lsa ham juda qo'rqqoq, sal do'qdan qo'rqadi», - deya qaysi doston qahramoniga ta'rif berilgan?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

105. Quyidagilarni to'g'ri muvofiqlashtiring.

- 1) Mursak 2) qulon 3) bulon 4) qarsoq 5) tumoq
a) bo'yinni ham berkitadigan telpak b) kiyik
c) yovvoyi eshak d) yengsiz paxtali kamzul
e) tulkidan kichikroq yirtqich
A) 1-d; 2-c; 3-b; 4-e; 5-a
B) 1-d; 2-b; 3-c; 4-e; 5-a
C) 1-a; 2-c; 3-b; 4-e; 5-d
D) 1-a; 2-b; 3-c; 4-e; 5-d

106. Xizmatida 300 ming askari bo'lgan qahramon qaysi dostonida uchraydi?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish»
D) «Rustamxon»

107. «Es berganga dast berar, Dast berganga es berar» maqoli qaysi dostonidan olingan?

- A) «Ravshan»
B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish»
D) «Go'ro'g'lining tug'ilishi»

108. Rayxon arabning xonadonida nechta qorovulxonasi bor edi?

- A) 15 B) 16
C) 17 D) 18

109. Urganch, Xorazm, Xeva beklari, Dinkaman xonlari qaysi dostonida tilga olinadi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

110. Barchinni qutqarish uchun ketayotgan Alpomish «kerak bo'lib qolar», deya o'zi bilan nima oladi?

- A) qilich B) qalqon
C) gugurt D) kamon

111. Arzrumdan olib kelingan qahramon kim?

- A) Gulqiz B) Gulanor
C) Xon Dalli D) Avazxon

112. Oybarchin qayerda qo'y sog'ish, chorvachilik ilmini o'rganadi?

- A) Arpali ko'lda B) Boboxon tog'ida
C) Zil tog'ida D) Ko'kqamish ko'lida

113. Xumoroyning otasi berilgan javobni aniqlang.

- A) Rayxon arab B) To'liboy
C) Go'ro'g'li D) Jig'alixon

114. «Ko'rgan odam bundan xazar qilar edi, uzoqqa ketar edi». Qaysi dostonidan olingan?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

115. Xato mulohazani aniqlang.

- A) «Alpomish» otgan o'q Asqar tog'ining uchini yulib o'tadi
B) Barchinning yili sichqon bo'ladi.
C) Mozordan o'tayotganda o'ng oyog'ini uzangidan chiqarib duo qilmagan baxil bo'ladi.
D) Zakotni olib kelish uchun 14 mahram yuboriladi.

116. Qaysi doston qahramonlarini 12 ming lashkar quvadi?

- A) «Ravshan» B) «Kuntug'mish»
C) «Alpomish» D) «Rustamxon»

117. «Go'ro'g'lining tug'ilishi» dostonida Xizr (a.s.) kimga (yoki nimaga?) bir tarsaki uradi?

- A) Go'ro'g'liga
- B) Go'ro'g'lini emizgan biyaga
- C) Bibi Hilolga
- D) Sherga

118. «Ne er yigitlarni ikki pulga sotib, yaxshilikni uch pulga olmaydi»gan qahramon qaysi dostonida qatnashgan?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) «Rustamxon»

119. Laqabining ma'nosi «asalday shirin» bo'lgan qahramon qaysi dostonida mavjud?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) «Rustamxon»

120. «Bul otingiz yaxshi, bul otingiz yomon», – deb podshoning tablada turgan otlarini saralab, ajratib beradigan qahramon qaysi dostonida uchraydi?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) «Go'ro'g'lining tug'ilishi»

121. Xoljuvon necha yildan beri Rayxon arab bilan gaplashmayotgan edi?

- A) 2
- B) 5
- C) 7
- D) 3

122. «Alpomish» dostonida qaysi bayt ikki marta tilga olingan?

- A) Davlat qo'nsa, bir chibinning boshiga, Semurg' qushlar salom berar qoshiga.
- B) Maslahat bermaymiz Boysariboyga, Osilmaymiz Boybo'ring doriga.
- C) O'z akama o'zim zakot berguncha, Qalmoq borib juz'ya berib yuraman.
- D) Dam shu damdir, o'zga damni dam dema, Boshing eson, davlatingni kam dema.

123. Bir kosa suv va bir non evaziga ajdarni o'ldirish voqeasi qaysi dostonida uchraydi?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) «Rustamxon»

124. Qaysi doston qahramoni «Adashganning oldi yo'l», deya yo'lga otlanadi?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) «Rustamxon»

125. Qaysi doston qahramonining 90 turli chitdan bo'lgan ko'rpasi bor edi?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) «Go'ro'g'lining tug'ilishi»

126. 90 botmonli temirdan bo'lgan sovut kiyadigan qahramonlar qaysi dostonida uchraydi?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) «Rustamxon»

127. Qaysi dostonida asar bosh qahramoni darvozabon bilan do'st tutinadi?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) «Rustamxon»

128. Hushidan ketgan qahramonni may bilan o'ziga keltirish qaysi dostonida mavjud?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) «Rustamxon»

129. «Alpomish» dostonidagi kamon kimdan qolgan edi?

- A) Shohimardon pirdan
- B) Boybo'ridan
- C) Boysaridan
- D) Alpinbiydan

130. «Podshoni yo'q qilaman, qo'rg'onini qulataman, o'ligini sulataman, xazina-pazinasini o'lja qilib, sizlarga talataman». Ushbu parcha qaysi dostonidan olingan?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) «Go'ro'g'lining tug'ilishi»

131. Bir kam 90 alpning boshlig'i kim edi?

- A) Alpinbiy
- B) Dobonbiy
- C) Go'ro'g'li
- D) Rustam

132. Ko'rmanaga bir lagan tillo berish voqeasi qaysi dostonida uchraydi?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) «Rustamxon»

133. «Alpomish» Boychiborni qayerda qo'lga kiritadi?

- A) Oyna ko'lida
- B) Zil tog'ida
- C) Arpali ko'lda
- D) Ko'kqamish ko'lida

134. Kimning so'zi «yaylovga chiqmadi», ya'ni e'tiborga olinmadi?

- A) «Alpomish»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Ravshan»
- D) Holmon

135. Qaysi doston qahramonlari ajdar bilan jang qilishadi?

- 1) «Ravshan» 2) «Kuntug'mish» 3) «Alpomish»
- 4) «Rustamxon» 5) «Go'ro'g'lining tug'ilishi»

- A) 2
- B) 2, 3
- C) 2, 3, 4
- D) 2, 4

136. Ajdarga o'xshatilgan aka-ukalar qaysi dostonida uchraydi?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) «Rustamxon»

137. «Mard so'zidan, yo'lbars izidan burilmaydi». Qaysi doston qahramoni mana shunday mardona gaplarni aytadi?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) «Rustamxon»

138. «Bir cherik – lashkar Asqar tog'ga keldi, yulduzdan ham ko'p». Qaysi dostonidan olingan?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) «Go'ro'g'lining tug'ilishi»

139. «Devsifat, bir ajdahoday, hech narsani ko'ziga iladigan emas, balki nazariga keltirmay, pisand qiladigan ham emas; shunday haybatli, siyosatli», - deya ta'riflangan qahramon kim?

- A) «Ravshan»
- B) «Kuntug'mish»
- C) «Alpomish»
- D) Hasanxon

140. Xoljuvon va Zaydinoy qayerga kir yuvgani borishadi?

- A) Ko'kqamish
- B) Arpali ko'lda
- C) Tajan daryosi bo'yida
- D) Ko'kbuloqda

Davomi bor

Nodirbek HABIBULLAYEV tayyorladi